

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hamit DALGALI

JOHN SHELBY SPONG'UN TANRI TASAVVURU

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hamit DALGALI

JOHN SHELBY SPONG'UN TANRI TASAVVURU

Danışman

Prof. Dr. Rıfat ATAY

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hamit Dalgali'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ayşe Sıdika OKTAY (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Rıfat ATAY (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DENİZ (İmza)

Tez Başlığı: John Shelby Spong'un Tanrı Tasavvuru

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :

Mezuniyet Tarihi: 10/07/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “John Shelby Spong’un Tanrı Tasavvuru” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Hamit DALGALI

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hamit DALGALI
Öğrenci Numarası	202152063011
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Rifat ATAY
Yüksek Lisans Tez Başlığı	John Shelby Spong'un Tanrı Tasavvuru
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2707637056
Rapor Tarihi	29/06/2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 6 Alıntılar dahil: % 11
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 145 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımdan yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Prof. Dr. Rifat ATAY İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	İV
ÖZET	V
SUMMARY THE CONCEPT OF GOD IN JOHN SHELBY SPONG.....	VI
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JOHN SHELBY SPONG’UN ENTELEKTÜEL PORTRESİ

1.1. JOHN SHELBY SPONG’UN HAYATI	7
1.1.1. Erken Dönem: Aile ve Çocukluk Yılları	7
1.1.2. Üniversite Yılları ve İlk Evliliği.....	9
1.1.3. Irkçılıkla Mücadele ve Episkopal Kilisesi.....	11
1.1.4. Ötekilenenlerin (Siyahi-Kadın-Eşcinsel) Kilisedeki Yeri	12
1.1.5. Ufuk Açan Bir Gezi ve Kilise Bürokrasisiyle Mücadele	16
1.1.6. Düşüş ve Tekrar Kalkış	18
1.1.7. Akademik Deneyim Fırsatları	20
1.1.8. Lambeth Konferansı ve Son Dönem Çalışmaları	22
1.2. SPONG’UN DÜŞÜNCESİNİ ŞEKİLLENDİREN OLAYLAR.....	25
1.2.1. Ailesi ve Doğduğu Çevre	25
1.2.2. Irkçılık ve Toplumsal Adalet Mücadelesi	27
1.2.3. Yaşadığı Kayıplar	28
1.2.4. Eşcinsel Hakları ve Kilise Reformu	31
1.3. SPONG’UN KENDİSİNE İLHAM VEREN KİŞİLERLE ETKİLEŞİMİ	32
1.3.1. Martin Luther King Jr. ve Adalet Teolojisi	33
1.3.2. Dietrich Bonhoeffer ve Direniş Teolojisi	33
1.3.3. Charles Darwin ve Bilimsel Gerçeklik.....	34
1.3.4. Paul Tillich ve Sevgi Temelli Teoloji.....	35
1.3.5. James Pike’nin Sosyal Adalet Anlayışı	35
1.4. SPONG’UN BAŞLICA ESERLERİ.....	36
1.4.1. Honest Prayer	37
1.4.2. This Hebrew Lord.....	37

1.4.3. Living in Sin? A Bishop Rethinks Human Sexuality	37
1.4.4. Rescuing the Bible from Fundamentalism: A Bishop Rethinks the Meaning of Scripture.....	38
1.4.5. Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus	38
1.4.6. Why Christianity Must Change or Die	39
1.4.7. Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality	40
1.4.8. A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born (2001)	40
1.4.9. Eternal Life: A New Vision.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

SPONG DÜŞÜNCESİNDE TANRI

2.1. DİN VE FELSEFE EKSENİNDE TANRI TASAVVURUNA GİRİŞ.....	43
2.2. TANRI TASAVVURLARI	43
2.2.1. Teizm	45
2.2.2. Deizm.....	46
2.2.3. Panteizm	48
2.2.4. Panenteizm.....	48
2.2.5. Ateizm	49
2.2.6. Agnostisizm	51
2.2.7. Apateizm.....	53
2.3. SPONG'DA TANRI TASAVVURUNUN TEZAHÜRLERİ	54
2.4. GELENEKSEL TEİZME YÖNELİK ELEŞTİRİLER	56
2.4.1. Mucizeler	56
2.4.2. Vahiy Anlayışına Eleştiri.....	58
2.4.3. Tanrı'nın Aşkınlığına Eleştirisi	60
2.4.4. Kişisel ve Müdahaleci Tanrı Fikrine Eleştiri.....	62
2.5. SPONG'UN TANRI TASAVVURUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ	64
2.5.1. Tanrı'nın Kişisel Olmayan Doğası	65
2.5.2. Tanrı'nın İçkinliği ve Varoluşun Derinliği Olarak Kavranması	66
2.5.3. Tanrı'nın Sevgi Olarak Yeniden Kavramsallaştırması.....	68
2.5.4. Metaforik ve Sembolik Tanrı Dili Kullanımı	72
2.6. SPONG'DA TANRI'NIN İÇKİNLİĞİ.....	76
2.6.1. Tanrı'nın Evrene İçkinliği ve Panenteizm.....	76

2.6.2. Klasik Teizmden Kopuş ve Panteizmden Ayrışma	77
2.6.3. Tillich, Whitehead ve Süreç Felsefesiyle Karşılaştırma.....	78
2.7. SPONG'UN TANRI ANLAYIŞINDA İSA'NIN ROLÜ	80
2.7.1. İsa'nın Tanrısallığının Reddedilişi	80
2.7.2. Kurtarıcı Olarak İsa	84
2.7.3. Klasik Kristoloji ile Farklar	87
2.8. ÖLÜMDEN SONRAKİ YAŞAM VE TANRI İLİŞKİSİ	89
2.8.1. Cennet ve Cehennemin Reddi	89
2.8.2. Ebedi Yaşam Metaforu ve Tanrı'yla Bağlantısı	90
2.8.3. Ahiret, Ölüm ve Sonsuzluk	92
SONUÇ	96
K A Y N A K Ç A.....	100
EK 1: KRONOLOJİK OLARAK SPONG'UN HAYATI	108
EK 2: KOİNONİA BEYANI	110
EK 3: ON İKİ TEZ.....	115
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.: Bakınız.

BBC: British Broadcasting Corporation

Böl.: Bölüm.

CIA: Central Intelligence Agency

CPE: Clinical Pastoral Education

CTM: *Christianity for the Third Millennium*

Çev.: Çeviren

Der.: Derleyen

DEM: Değerler Eğitim Merkezi

Ed.: Editör

Fak.: Fakülte

Haz.: Hazırlayan

HIS: *Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*

Jr.: Junior

KKK: Ku Klux Klan

Rt. Rev.: The Right Reverend

s.: Sayfa.

ss.: Sayfa Sayısı

S.C.M.: Student Christian Movement

St.: Saint

TİB: Türkiye İlahiyatlar Bibliyografyası

UNC: University of North Carolina

vd.: ve diğerleri

vol.: volume

WCMCD: *Why Christianity Must Change or Die*

Yay.: Yayınları

ÖZET

John Shelby Spong, Hristiyan geleneğinin teolojik kabullerini kökten sarsan görüşleriyle tanınan bir ilahiyatçıdır. Bu tez, Spong'un Tanrı tasavvurunu perspektifinden eleştirel bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çıkış noktası, Spong'un geleneksel teizme yönelik radikal eleştirisidir: Spong, Tanrı'yı insanüstü, dünyadan ayrı bir varlık olarak tanımlayan klasik teist anlayışın modern dünyada sürdürülemez olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda tez, Spong'un “teizm, Tanrı'yı tanımlama biçimi olarak ölmüştür” şeklindeki iddiasının arka planını ve gerekçelerini irdeleyerek başlamaktadır. Yöntem olarak felsefi ve kavramsal analiz kullanılmış; Spong'un başlıca eserleri ile ilgili literatür taranarak görüşlerinin entelektüel temelleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın kapsamı, özellikle Spong'un Tanrı anlayışına odaklanmaktadır.

Tez boyunca Spong'un Tanrı tasavvurunun temel özellikleri din felsefesi açısından değerlendirilmiştir. Bulgular, Spong'un Tanrı'yı aşkın ve kişisel bir özne şeklindeki klasik imgeden uzaklaştırarak, “kişisel olmayan”, evrenin içinde ve insan bilincinin derinliklerinde deneyimlenen bir güç olarak tasvir ettiğini göstermektedir. Spong, Tanrı'nın insanın içinde, yaşamın ve sevginin kaynağı olarak bulunabileceğini belirtirken, Tanrı'yı “olan her şeyin toplamı artı bir şey daha” biçiminde tanımlayarak panteizmi aşan panenteist bir yönelime yaklaşmaktadır. Ana argüman, Spong'un sekülerleşme ve modernite bağlamında dini inancı yeniden anlamlandırma çabasının modern teoloji açısından dikkate değer bir yeniden inşa çabası olmakla birlikte, Tanrı kavramını bu denli yeniden tanımlamasının felsefi açıdan bazı problemleri beraberinde getirdiğidir. Nitekim bulgular, Spong'un Tanrı tasavvurunun felsefi ve teolojik sonuçlarının tartışmalı olduğunu ortaya koymaktadır. Tanrı'yı tamamen içkin bir ilke haline getirmek, ilahiyat çevrelerinde “teolojik ateizm” olarak adlandırılmış ve kimilerince bunun pratikte Tanrı'yı inkar etmekle eşdeğer olduğu öne sürülmüştür. Bu tez, söz konusu eleştirileri ciddiye alarak Spong'un kavramsallaştırmasının tutarlılığını ve dini deneyim açısından yeterliliğini sorgulamaktadır. Ayrıca çalışma boyunca Spong'un Tanrı'yı “yaşam”, “sevgi” ve “varoluşun temeli” olarak üçlü biçimde yeniden tanımladığı görülmektedir. Bu çerçevede Spong, Tanrı'yı yalnızca aşkın bir varlık olarak değil, insan yaşamında deneyimlenen bir gerçeklik olarak kavramsallaştırmakta; “Tanrı= Yaşam → Hayatı dolu dolu yaşamak, Tanrı= Sevgi → Pervasızca sevmek, Tanrı= Varoluşun Temeli → Kendini gerçekleştirmek” formülüyle dini deneyimi dogmalardan etik ve varoluşsal yaşantıya kaydırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Tanrı, Sevgi, İçkin-Aşkın, PostTeizm, John Shelby Spong

SUMMARY

THE CONCEPT OF GOD IN JOHN SHELBY SPONG

John Shelby Spong is a theologian known for his radically subversive views that challenge the theological foundations of the Christian tradition. This thesis aims to examine Spong's concept of God from the perspective of the philosophy of religion with a critical approach. The starting point of the research is Spong's radical critique of classical theism: he argues that the traditional theistic view, which defines God as a supernatural being separate from the world, is no longer sustainable in the modern age. In this context, the thesis begins by exploring the background and rationale behind Spong's claim that "theism, as a way of defining God, is dead." The methodology employed consists of philosophical and conceptual analysis, supported by a review of Spong's major works and the relevant literature in order to uncover the intellectual foundations of his views. The scope of the study is focused specifically on Spong's understanding of God; other aspects of his theology, such as biblical criticism or ethical thought, are discussed only insofar as they illuminate the central theme.

Throughout the thesis, the fundamental characteristics and underlying assumptions of Spong's concept of God are presented in a systematic manner and then evaluated from the standpoint of the philosophy of religion. The findings reveal that Spong departs from the classical image of God as a transcendent and personal Subject and instead portrays God as an "impersonal" power that is experienced within the universe and in the depths of human consciousness. While Spong states that God can be found within the human being as the source of life and love, he defines God as "the sum of all that is, plus something more," thereby expressing a panentheistic orientation that goes beyond pantheism. The central argument of the thesis is that although Spong's attempt to reinterpret religious belief in the context of secularization and modernity constitutes a noteworthy theological reconstruction, his redefinition of the concept of God brings with it certain philosophical difficulties. Indeed, the results indicate that the philosophical and theological implications of Spong's concept of God are contentious. Reducing God entirely to an immanent principle has been labeled by some theologians as a form of "theological atheism," and some critics argue that this approach is, in practice, tantamount to denying God altogether. Taking these criticisms seriously, this thesis examines the coherence of Spong's conceptualization and questions its adequacy in terms of religious experience. Furthermore, the study reveals Spong's threefold reformulation of the concept of God as "Life," "Love," and "the Ground of Being." With the formula "God= Life →Live fully, God= Love →Love wastefully, God= Ground of Being →Be fully oneself,"

Spong redirects religious meaning from doctrinal absolutes to ethical and existential engagement rooted in human experience.

Key Words: Philosophy of Religion, God, Love, Immanence-Transcendence, Postheism, John Shelby Spong

ÖNSÖZ

Bu tez, çağdaş Hristiyan teolojisinin tartışmalı figürlerinden biri olan John Shelby Spong'un Tanrı tasavvurunu din felsefesi bağlamında incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Modernitenin getirdiği zihinsel dönüşümlerle birlikte geleneksel Tanrı anlayışlarının sorgulanmaya başladığı bir dönemde, Spong'un kişisel olmayan, içkin, müdahale etmeyen ve sembolik bir Tanrı tasavvuru geliştirmesi, özellikle klasik teizmle arasındaki farklılıklar bakımından dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Spong'un önerdiği bu yeni Tanrı anlayışı, sadece teolojik değil, aynı zamanda felsefi açıdan da önemli soru ve sorunları gündeme getirmektedir.

Tezin birinci bölümünde, Spong'un entelektüel portresi çok yönlü bir biçimde çizilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, onun çocukluk ve gençlik yıllarındaki deneyimlerinden başlayarak, üniversite eğitimi, teoloji öğrenimi, papazlık görevleri ve piskoposluk süreci boyunca geçirdiği zihinsel ve manevi dönüşüm kronolojik bir bütünlük içinde ele alınmıştır. Spong'un yaşadığı sosyal ortam, ailesel kökenleri, karşılaştığı kültürel ve kurumsal yapılar, özellikle ırkçılıkla mücadelesi, kadın ve LGBTQ+ bireylerin kilisedeki konumu için verdiği mücadeleler hem onun teolojik duyarlılığının hem de ahlaki duruşunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Ayrıca Spong'un akademik dünyayla kurduğu ilişki, teolojik eleştirilerini sistemli bir şekilde geliştirmesine imkan tanımış; bu süreçte etkilendiği düşünürler ve teolojik akımlar da değerlendirmeye alınmıştır. Bu çerçevede, Spong'un kaleme aldığı başlıca eserler detaylı şekilde incelenmiş, söz konusu eserlerin hangi tarihsel, toplumsal veya düşünsel bağlamlarda kaleme alındığı ortaya konularak onun düşünsel evrimi izlenebilir hale getirilmiştir.

İkinci bölümde ise, Spong'un Tanrı anlayışı felsefi ve teolojik boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu anlayışın dayandığı metafizik öncüller, klasik teizme yönelik eleştirileri, kullandığı sembolik dil ve benimsediği içkinlik-aşkınlık dengesi gibi temel meseleler kapsamlı biçimde tartışılmıştır. Spong'un Tanrı'yı kişisel, müdahaleci ve doğaüstü bir varlık olarak değil; yaşamın, sevginin ve varoluşun temelinde içkin bir gerçeklik olarak kavramsallaştırması hem klasik teizmden kopuşunu hem de moderniteyle kurduğu uyumu göstermesi açısından incelenmiştir. Bu bağlamda, Tanrı'yı “olan her şeyin toplamı artı bir şey daha” şeklinde tanımlayan yaklaşımı, Tillich'in “varoluşun temeli” kavramıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde, Spong'un Tanrı tasavvuru din felsefesi açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuş; aşkınlık, içkinlik, kutsallık, kişilik, etik anlam ve dini tecrübe açısından sunduğu imkanlar ve yol açtığı sorunlar sistematik biçimde analiz edilmiştir. Böylece

Spong'un post-teist Tanrı anlayışı hem kavramsal bütünlüğü hem de teolojik geçerliliği açısından eleştirel bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Bu tezin hazırlanmasında emeği geçen, bana destek olan ve ilham veren pek çok kişiye minnettarım. Öncelikle, tez danışmanım ve anlam arayışında bana yol gösteren çok kıymetli hocam Prof. Dr. Rıfat ATAY'a, bana sağladığı rehberlik, akademik bilgi ve değerli geri bildirimler için teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın her aşamasında gösterdiği sabır ve ilgi, bu tezin başarıyla tamamlanmasında belirleyici olmuştur. Ayrıca hem eğitim sürecimde hem de tez aşamasında gerek verdiği dersler gerekse gösterdiği ilgi ve alaka için kıymetli hocam Dr. Öğr. Üy. Mehmet Fatih DENİZ'e ve Prof. Dr. Ayşe Sıdıka OKTAY'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, destekleriyle beni motive eden aileme ve dostlarıma teşekkür ederim.

Antalya, 01.04.2025

Hamit DALGALI

GİRİŞ

a. Araştırmanın Konusu ve Problemleri

Spong, Hristiyan ilahiyatının temel inançlarını radikal biçimde sorgulayan ve “post-teist” olarak nitelenebilecek yaklaşımlarıyla tanınan bir Episkopalyen piskopostur. Bu araştırmanın konusu, Spong’un Tanrı tasavvurunu, yani Tanrı’ya dair geliştirdiği kavramsal anlayışı, felsefî bir bakışla incelemektir. Spong’un Tanrı anlayışı, klasik teist Tanrı anlayışıyla belirgin bir çatışma içindedir. Klasik teizmde Tanrı, dünyadan ayrı, aşkın bir varlık olarak düşünülür; evrenin dışında, insanüstü güçlerle donanmış, mucizelerle müdahale edebilen kişisel bir Tanrı tasviri söz konusudur. Oysa Spong, modern, bilimsel ve seküler dünya görüşü karşısında bu geleneksel Tanrı imajının sürdürülemez hale geldiğini savunarak, Tanrı’yı bu şekilde tanımlayan teizmi kökten reddetmektedir. Nitekim 1998’de kaleme aldığı tezlerinde Spong, “Tanrı’yı tanımlama yolu olarak teizm ölmüştür” diyerek bu radikal kopuşu ilan etmiştir. Bu ifade, modern dönemde geleneksel teizmin artık inandırıcılığını yitirdiği iddiasını açıkça ortaya koymaktadır.

Spong’un perspektifine göre, moderniteyle birlikte insanlığın evreni anlama biçimi kökten değişmiştir. Bilimsel gelişmeler ve sekülerleşme süreci, gökte oturan bir Tanrı fikrine dayalı eski kozmolojiyi geçersiz kılmıştır. Bu durumda dini inancı devam ettirebilmek için Tanrı kavramının da yeniden düşünülmesi zorunlu hale gelmiştir. Spong’un Tanrı tasavvuru tam da bu ihtiyaçtan doğmaktadır: modern insanın zihninde kabul görebilecek bir Tanrı anlayışı geliştirme çabası. Ancak bu çaba, araştırmamızın problematiğinin ikinci boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Spong, Tanrı’yı yeniden tanımlarken onu geleneksel anlamda kişilik ve aşkınlık niteliklerinden büyük ölçüde soyutlayarak “içkin” bir ilke olarak yorumlamaktadır. Tanrı artık evrenin dışında konumlanan bir özne değil, bizzat varoluşun kendisi ya da varoluşun temelinde bulunan aşkın bir gerçekliğin içkin tezahürüdür. Spong, Paul Tillich’in ifadesiyle Tanrı’yı “varoluşun temeli” olarak görmektedir; yani Tanrı bir varlık değil, tüm varlıkların içinde yer aldığı “Aşkın Varlık”tır. Bu bakımdan Spong’un Tanrı tasavvuru, panteizmin ötesine geçen panenteist bir yönelim sergilemektedir. Tanrı’yı “evrendeki her şeyin toplamı artı bir şey daha” olarak tanımlayarak hem dünyaya içkin hem de dünyadan aşkın bir Tanrı anlayışı ortaya koymaktadır.

Ne var ki, Tanrı’yı bu denli farklı bir paradigma içinde yeniden tarif etmek, beraberinde bazı felsefî ve teolojik sorunlar getirmektedir. Geleneksel ilahiyat çevrelerinde Spong’un önerdiği böylesi içkin bir Tanrı modeli “teolojik ateizm” olarak adlandırılmıştır; bazı eleştirmenler, kişisel-olmayan ve tamamen evrenle kaim bir Tanrı tasavvurunun pratikte

Tanrı'nın inkar edilmesiyle eşdeğer olabileceğini öne sürmektedir. Gerçekten de Spong'un post-teist Tanrı anlayışı, Tanrı'nın kişisel bir özne olmaktan çıkıp adeta *impersonal* (kişilikdışı) bir güç veya ilke haline gelmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, "Tanrı sevgidir" veya "Tanrı insan hayatında etkin bir iradedir" gibi geleneksel söylemlerin nasıl anlaşılacağı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Dolayısıyla araştırmamızın problem alanı iki yönlüdür: (1) Spong'un sekülerleşmiş bir dünyada klasik teizme karşı geliştirdiği alternatif Tanrı tasavvurunun içeriği ve dayanakları nelerdir? (2) Bu alternatif tasavvur, felsefi tutarlılık ve dini deneyimin açıklanması açısından ne gibi sorunlar veya tartışmalar barındırmaktadır?

b. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu tezin temel amacı, Spong'un Tanrı tasavvurunu tüm boyutlarıyla ortaya koymak ve bu tasavvurun din felsefesi açısından değerlendirmesini yapmaktır. Bir başka deyişle, çalışma Spong'un "teizm sonrası" olarak nitelenebilecek Tanrı anlayışını sistematik bir biçimde çözümleyerek, onun arka planındaki fikirleri, gerekçeleri ve sonuçları eleştirel bir bakışla incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle Spong'un klasik teizme yönelttiği eleştirilerin temelinde yatan nedenler ortaya konacak; ardından onun Tanrı'yı yeniden tanımlarken başvurduğu kavramsal çerçeve açıklığa kavuşturulacaktır. Son olarak da Spong'un önerdiği Tanrı kavramının din felsefesi disiplindeki kriterler ışığında tutarlılığı ve yeterliliği tartışılacaktır. Böyle bir değerlendirmenin, sadece Spong'un fikirlerini anlamak için değil, genel olarak modern dünyada Tanrı inancının nasıl temellendirilebileceğine dair önemli ipuçları sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın önemi birkaç yönüyle vurgulanabilir. İlk olarak, literatürel boşluk açısından: Spong, Batı dünyasında popüler ve tartışmalı bir isim olmasına rağmen, Türkiye'de hiç tanınmamaktadır. Onun eserleri Türkçeye çevrilmemiş ve akademik çevrelerde görüşleri üzerine bir çalışma yapılmamıştır. Bu tez, Spong'un Tanrı anlayışını Türkçe akademik literatürde ele alan ilk çalışma olma özelliğini taşıyacaktır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'deki din felsefesi ve ilahiyat literatürüne özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Spong'un ortaya attığı fikirlerin incelenmesi, ülkemizde pek aşına olunmayan bir teolojik tartışmayı gündeme getirerek yeni ufuklar açması hedeflenmektedir.

İkinci olarak, modernite ve din ilişkisi bakımından önemlidir. Spong'un Tanrı tasavvuru, geleneksel inanç ile modern dünya arasındaki gerilime dair farklı bir örnek sunmaktadır. Günümüzde sekülerleşmenin etkisiyle birçok dindar, Tanrı inancını modern bilgi ışığında yeniden yorumlama ihtiyacı hissetmektedir. Spong'un yaklaşımı, bu arayışın radikal bir temsilidir ve bu nedenle incelenmeye değerdir. Onun Tanrı'yı anlama biçimini analiz etmek, dinin modern dünyada karşılaştığı dönüşüm baskılarını ve olası cevap yollarını anlamamıza

yardım edebilir. Bu da din felsefesi açısından gereklidir; zira Tanrı kavramı, din felsefesinin temel konularından biri olarak, farklı dönem ve zihniyetlerde yeniden tanımlanarak sürekliliğini sürdürmektedir. Spong'un önerdiği kavramın başarı ya da başarısızlığı, modern dönemde Tanrı inancının geleceğine dair ipuçları barındırmaktadır.

Son olarak, çalışma dinler arası ve kültürlerarası bir öğrenme değerine de sahiptir. Spong her ne kadar Hristiyan geleneği içinde konuşuyor olsa da Tanrı tasavvuruna ilişkin ortaya koyduğu sorular ve cevaplar evrensel niteliktedir. Onun özellikle dogmatik kabullere meydan okuyan üslubu, farklı dinlerde benzer sorgulamaların yapılmasına ilham vermektedir. Bu açıdan, Spong'un Tanrı anlayışını ele almak, genel anlamda modern insanın Tanrı'yı arayış serüvenine ışık tutacaktır. Türkiye'deki ilahiyat çalışmaları için de Batı'daki böylesi bir tartışmanın incelenmesi, karşılaştırmalı perspektif sağlayacaktır.

c. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, kapsamını bilinçli olarak Spong'un tanrı tasavvuruyla sınırlandırmıştır. Tezin odak noktası, Spong'un Tanrı hakkında ileri sürdüğü görüşler ve bu görüşlerin felsefi-teolojik arka planıdır. Bu çerçevede Spong'un eserlerinde Tanrı kavramına dair yaptığı vurgular, tanımlar ve metaforlar derinlemesine incelenecek; Tanrı'nın doğasına ilişkin getirdiği yeni yorumlar tespit edilip sistematik hale getirilecektir. Ancak Spong'un teolojisi yalnızca tanrı tasavvurundan ibaret değildir. Kendisi özellikle *İncil*'deki mucizelerin, bakire doğum ve bedensel diriliş anlatılarının mitolojik olduğunu savunusu gibi *Kutsal Kitap* eleştirilerine sahiptir. Ayrıca cinsiyet, cinsellik ve sosyal adalet konularında liberal tutumlarındaki etik görüşleri ile de tanınmaktadır. Bu çalışma kapsamında, söz konusu alanlar ikincil ve destekleyici bir rolde ele alınacaktır. Yani Spong'un *Kutsal Kitap* eleştirisine veya etik yaklaşımlarına doğrudan kapsamlı bir analiz yapılmayacak; bunlara yalnızca Spong'un Tanrı tasavvurunu anlamamıza yardımcı oldukları ölçüde değinilecektir. Örneğin Spong'un mucizeleri reddetmesi, Tanrı'yı doğaüstü bir müdahaleci güç olarak değil, doğanın işleyişinde görülen bir gerçeklik olarak görmesiyle ilgilidir. Bu tür bağlantılar kurulduğu ölçüde bu konular tezde yer bulacaktır. Fakat tezin esas sınırı, tartışmayı Tanrı kavramı ekseninde tutmaktır.

Bunun yanı sıra, Spong'un Tanrı tasavvuru incelenirken, kaçınılmaz olarak Hristiyan teolojisinin kavramları ve geçmişteki tartışmaları referans alınacaktır. Örneğin, "aşkın-içkin Tanrı", "teslis inancı", "*İncil* hermenötüğü" gibi hususlar Hristiyanlık çerçevesinde değerlendirilecektir. Elbette bu kavramlar felsefi bir zeminde ele alındığından evrensel tartışmalarla bağlantı kurulabilir; ancak tezin kapsamı Spong'un da dahil olduğu Hristiyan geleneğiyle sınırlı kalacaktır. Ayrıca zaman sınırlılığı bağlamında, Spong'un özellikle olgunluk döneminde (1990'lar ve 2000'ler) yayımladığı eserler incelemenin ana kaynağını

oluşturacaktır. Gençlik dönemi eserleri veya daha popüler düzeydeki yazıları, eğer Tanrı tasavvuruna dair önemli bir katkı içermiyorsa, çalışmada ikincil planda kalacaktır. Bu tercih, Spong'un Tanrı anlayışının en belirgin ve olgun halini yakalayabilmek içindir.

Son olarak, çalışmanın getirilen eleştiriler bağlamında da bir sınırı bulunmaktadır. Spong'un görüşleri değerlendirilirken, mutlak bir yargıya varmaktan ziyade eleştirel bir sorgulama yürütülecektir. Tez, ne tamamen Spong'un savunusunu yapan bir çalışma, ne de onun düşüncesini toptan reddeden bir polemik üretmektedir. Bunun yerine, onun tanrı tasavvurunun güçlü yönleri ve problemleri dengeli bir şekilde ele alınmaya çalışılmış, okuyucuya bu konuda kapsamlı bir bakış açısı sunulmuştur.

d. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, nitel bir çalışma olup felsefi-kavramsal analiz yöntemini temel almaktadır. Bu yöntem çerçevesinde, öncelikle Spong'un metinlerinde kullandığı kavramlar ve argümanlar dikkatlice çözümlenecektir. Spong'un Tanrı hakkında söylediği ifadeler, önerdiği tanımlar kavramsal olarak analiz edilip tutarlılık ve anlamlılık açısından değerlendirilecektir. Bu aşamada metin çözümleme (hermenötik analiz) tekniklerinden yararlanılacaktır; Spong'un özellikle başlıca eserleri incelenerek, ifadelerinin bağlamı ve olası anlam katmanları açığa çıkarılacaktır. Onun dil kullanımındaki metaforlar, örneğin Tanrı'yı "sevgi" ya da "yaşamın kaynağı" olarak betimlemesi, çözümlemeye tabi tutularak, altında yatan felsefi tutum anlaşılmasına çalışılacaktır.

Araştırmada ikinci olarak karşılaştırmalı yorumlama yöntemi devreye girecektir. Spong'un Tanrı Tasavvurunu tek başına ele almak yerine, bunu din felsefesi ve ilahiyat tarihinde benzer girişimlerle karşılaştırarak yorumlamak önemlidir. Bu amaçla, Spong'un düşünceleri Paul Tillich, Alfred North Whitehead, Charles Hartshorne gibi Tanrı kavramını klasik teizmin dışında düşünmüş önemli figürlerin yaklaşımlarıyla mukayese edilecektir. Örneğin Tillich'in "*Ultimate Concern*" ve "*Being-itself* (kendinde varlık)" kavramları, Spong'un Tanrı'yı anlama biçimiyle karşılaştırılacak; Whitehead ve Hartshorne'un süreç felsefesi ve panenteist Tanrı modeliyle benzerlikler ve farklılıklar tartışılacaktır. Bu karşılaştırmalı bakış, Spong'un aslında hangi düşünsel geleneğe daha yakın durduğunu ya da onlardan nasıl ayrıldığını belirginleştirecektir.

Yöntemin bir diğer ayağı, eleştirel değerlendirmedir. Spong'un tanrı tasavvuru, sadece betimleyici olarak sunulmayacak, aynı zamanda din felsefesinin kriterleri ışığında eleştirilecektir. Bu noktada felsefi analiz devreye girecek: Spong'un Tanrı anlayışı iç tutarlılık gösteriyor mu? Kendi içinde çelişkileri var mı? Önerdiği Tanrı modeli, Tanrı'ya atfedilebilecek temel nitelikleri, örneğin aşkınlık, kudret, ahlaki otorite vb., tatmin edici şekilde açıklayabiliyor

mu? Dahası, Spong'un Tanrı tasavvuru, dini tecrübe ve ibadet açısından ne anlama geliyor? İnsanlar bu Tanrı modeline göre nasıl dua eder, nasıl anlam ve değer bulur? Bu tür sorular, tez boyunca ele alınacak ve Spong'un yaklaşımının güçlü ve zayıf yönleri eleştirel bir süzgeçten geçirilecektir.

Yöntemsel açıdan, tez bir literatür taraması ile desteklenecektir. Spong'un özgün eserlerinin yanı sıra, onun fikirlerini ele alan akademik makaleler, eleştiriler ve ilgili görülen diğer birincil kaynaklar incelenecektir. Bu literatür taraması hem Spong'un düşüncelerinin daha geniş bir perspektifte anlaşılmasına hizmet edecek, hem de araştırmanın nesnelliğini sağlamlaştıracaktır. Veriler söz konusu olduğunda, çalışma tamamen yazılı kaynaklara dayalı bir teorik araştırmadır; herhangi bir saha çalışması, anket ya da istatistiksel analiz içermemektedir. Dolayısıyla metodoloji, yorumlayıcı bir tarzda ilerleyecektir. Bu yöntem sayesinde, tez konusunun doğası gereği taşıdığı felsefi derinliğe uygun bir inceleme yapılması hedeflenmektedir.

e. Konuyla İlgili Literatür ve Kaynaklar

Spong'un Tanrı Tasavvurunu ele alan bu araştırmanın temel kaynaklarını, öncelikle Spong'un kendi eserleri oluşturmaktadır. Spong hayatı boyunca birçok kitap ve makale kaleme almıştır; bunlar arasında özellikle tezin konusu bakımından önemli olanlar şunlardır: *Rescuing the Bible from Fundamentalism*, 1991, *Why Christianity Must Change or Die*, 1998, *A New Christianity for a New World*, 2001 ve *Jesus for the Non-Religious*, 2007. Bu eserlerde Spong, geleneksel inanışlara meydan okuyarak yeni bir Tanrı anlayışının ipuçlarını vermektedir. Özellikle 1998 tarihli *Why Christianity Must Change or Die* kitabı, Spong'un "on iki tez"ini ortaya koyduğu manifesto niteliğindedir ve birinci tez olarak teizmin sona erdiğini ilan etmesiyle meşhurdur. Aynı kitap ve devamında gelen *A New Christianity for a New World*, Spong'un Tanrı'yı nasıl yeniden kavramsallaştırdığına dair en kapsamlı açıklamaları içermektedir. Bu nedenle tez çalışmasında ağırlıklı olarak bu birincil kaynaklara atıf yapılacaktır. Spong'un sonraki yıllarda yazdığı *Eternal Life: A New Vision*, 2009 ve *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*, 2018 gibi eserleri de Tanrı Tasavvuruna dair düşüncelerinin devamını göstermesi açısından dikkate alınmıştır.

Buna ek olarak, Tillich'in ortaya koyduğu kavramsal çerçeve de önemli bir karşılaştırma zemini sunmaktadır. Onun yaklaşımı, Spong gibi düşünen teologlar için esin kaynağı olmuştur. Nitekim Spong, eserlerinde Tillich'e atıf yaparak Tanrı'nın herhangi bir varlık olarak anlaşılamayacağını, aşkınlığın aslında varlığın derin boyutu olduğunu dile getirmektedir. Literatürde Tillich'in yanı sıra, 1960'larda gelişen "Tanrı'nın Ölümü Teolojisi" ve seküler

teoloji akımları da Spong'un içinde yer aldığı düşünsel atmosferin parçalarıdır. Bu akımlar da teizmin geleneksel Tanrı tasvirini terk ederek ya radikal bir seküler inanç ya da yeni bir Tanrı anlayışı arayışındadır. John A.T. Robinson'un *Honest to God* adlı eseri, Tillich ve Dietrich Bonhoeffer'den ilhamla Tanrı'yı modern dünyada yeniden konumlandırmaya çalışırken, Spong'dan bir nesil önce benzer soruları sormuştur. Bu nedenle, Spong'un Tanrı tasavvurunu incelerken bu tür literatürel arka plan kaynaklarına da başvurulacak, gerekli yerlerde gönderimler yapılacaktır.

Özetle, tezde kullanılacak kaynaklar birincil ve ikincil olarak ikiye ayrılabilir: Birincil kaynaklar, Spong'un kendi yazıları olup, onun Tanrı anlayışını doğrudan ortaya koyan metinlerdir. İkincil kaynaklar ise, Spong'un fikirlerini yorumlayan akademik makaleler, teoloji sözlükleri, felsefî analiz çalışmaları ve benzer temaları ele alan diğer teologların eserleridir. Bunun yanı sıra, yabancı literatürde Spong'un eserlerine yönelik kitap eleştirileri, röportajlar ve forum tartışmaları da fikirlerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak veriler içerebilir.

Vurgulanması gereken önemli bir nokta, Türkçe literatürde Spong üzerine bir çalışma bulunmadığı gerçeğidir. Bu durum, çalışmamızın özgün değerini artırmaktadır ancak aynı zamanda kaynak temininde dil açısından bazı zorluklar doğurabilmektedir. Bu nedenle tez boyunca tüm alıntılar ve kaynaklar orijinal dilinden Türkçeye tercüme edilerek kullanılacak, gerektiğinde kavramların Türkçede oturmuş karşılıkları bulunmaya çalışılacaktır. Nihayetinde, böylesi bir literatür ve kaynak harmanı kullanılarak, Spong'un Tanrı tasavvurunun kapsamlı bir portresi çizilecek ve din felsefesi alanına katkı sunulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JOHN SHELBY SPONG’UN ENTELEKTÜEL PORTRESİ

1.1. John Shelby Spong’un Hayatı

1.1.1. Erken Dönem: Aile ve Çocukluk Yılları

John Shelby Spong, 16 Haziran 1931’de, Kuzey Karolina¹ eyaletinin Charlotte kentinde, kendi ifadesiyle “kilisenin desteklediği ayrımcılığın himayesi altında ve mevcut beyaz üstünlüğünden istifade ederek”² Episkopal Kilisesi’ne³ bağlı St. Peter Hastanesinde ailenin ikinci çocuğu ve ilk oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁴ Annesinin ailesi Griffith, nesillerdir Charlotte’de yaşamıştır. Babasının ailesi Spong⁵ ise İngiltere’nin Doğu Anglia bölgesinden göç etmiştir.⁶ Spong’un büyükbabası, I. Dünya Savaşı’nı takip eden grip salgınından dolayı 1918’de öldüğünde, babası⁷ sadece işinin değil, annesinin bakımının birincil sorumluluğunu da devralmıştır. Büyükannesi 1921’de öldüğünde babası, kişisel bakımının bir kadın tarafından üstlenilmesi gerektiği düşüncesiyle evlenmek zorunda kalmıştır. Babasından pek dindar olmayan, sarhoş olma amacıyla viski içen, coşkuyla küfürler yağdıran, poker oynayan ve pazar günü kilise tarafından arandığında evde yokmuş gibi davranan biri olarak bahsederken, annesinden, ataerkil baskıya boyun eğmiş ve buna ihtiyaç duyan; konformist olmayan, evanjelik bir dindarlığı besleyen, aile üyeleri, yoğun ahlaki kurallarıyla tanınan, çok katı bir Presbiteryen Kilisesi’nin parçası olarak bahsetmiştir. Annesi Episkopal Kilisesi’ne ancak

¹ Kuzey Karolina Eyaleti Amerika’nın Güneyinde yer alan ve Amerikan iç savaşında köleliği destekleyen aşırı tutumuyla bilinmektedir. (Detaylı bilgi için bkz. Inscoc, J. C. (2008). *Race, War, and Remembrance in the Appalachian South*. University Press of Kentucky, Lexington.)

² Spong, J.S. (2001). *Here I Stand My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*, HarperCollins Publishers, New York. s. 8. (Tezin geri kalan kısımlarında bu kitaptan yapılan atıflar ‘Spong, *HIS*’ şeklinde olacaktır.

³ Episkopal Kilisesi, Anglikan geleneğine bağlı olarak özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde faaliyet gösteren, kutsal yazılar, gelenek ve akla dayalı bir inanç sistemi benimseyen Hristiyan bir mezheptir. Anglikan Kilisesinin Amerika’daki koludur demek de mümkündür. (Douglas, T. (2004). *Understanding the Episcopal Church*. Morehouse Publishing, Harrisburg).

⁴ Spong, *HIS*, s. 8.

⁵ Spong ailesi İngiltere’nin Doğu Anglia bölgesinde, Norfolk ilçesinde ortaya çıktılar ve burada ismin geldiği süngerimsi ovalarda çiftçilik yaptılar. Bu ailenin bazı üyeleri İngiltere Kralı tarafından şövalye unvanına layık görülmüştür; dolayısıyla resmi bir arma sahibiler ve bunu nesilden nesle aktarıyorlar. Mührün altındaki Latince sloganda ‘Vox emissa’ yazıyor, bu da “İleriye giden ses” anlamına gelmektedir ama aynı zamanda “Gürültülü ağızlı” olarak da okunabilmektedir. Bu aile geçmişinde politikacıların ve satıcıların yanı sıra din adamları da vardır. Her üç mesleğin de ortak noktası, üyelerinin geçimini sağlamak için konuşmasıdır. (Detaylı bilgi için bkz. <https://sites.google.com/site/spongfamilyhistory?utm>). (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

⁶ Spong, *HIS*, s. 10.

⁷ John Shelby Spong, babasıyla aynı ismi taşımaktadır. İsim karmaşasını önlemek adına babasından bahsederken ‘babası’ ya da ‘baba Spong’ şeklinde bir ifade kullanılmıştır.

evlendikten sonra katılmıştır.⁸ Bir köpek, bir kedi ve çok sayıda arkadaşıyla geçen çocukluk yıllarında sporla da yakından ilgilenmiş ve en büyük çocukluk aşkının iyi bir oyuncu olmasa da beyzbol olduğunu belirtmiştir.⁹

Spong, hayat hikayesinin değişmeye başladığı an olarak bir rahibenin 1943 baharının başlarında Pensilvanya'dan St. Peter Kilisesi'nin erkek korosuna kaydolması gerektiğini söylemek için gelmesi ve bunun üzerine koro şefi tarafından seçilerek Nisan 1943'te St. Peter'a kabul edildiği anı anlatmıştır.¹⁰ Aynı yılın sonbaharında babasının alkole bağlı sebeplerden ölümüyle hayatı ciddi oranda değişmiştir. Henüz 12 yaşında bir çocukken annesinin kendisine sıklıkla kullandığı "Artık bu evin erkeği sensin!" ifadesinin ağırlığıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır.¹¹ Babasının ölümü çok ciddi mali zorluklar yaşamalarına sebep olmuştur. Bu sebeple aynı yıl günde birkaç saat hayvanların bakımıyla uğraşarak para kazanmaya başlamıştır. Noel arifesinde ilk kovulma deneyimini yaşayıp hiç vakit kaybetmeden gazete dağıtım işiyle iş hayatını devam ettirmiştir.¹²

Spong, 1946 yılında St. Peter Kilisesi'nin yeni rektörü olarak atanan şık, cana yakın, açık sözlü ve çekici biri olarak nitelendirdiği, Robert Littlefield Crandall'ın hayatına girmesiyle, babasından görmediği şefkati ve ilgiyi kendisine gösteren bir rol model bulmuştur. Crandall'ın yanında gönüllü olarak papaz yardımcılığı yaparak düzenli dini hayata ilk adımını da atmıştır.¹³ Kilisede kısa sürede başarı elde ederken okuldaki derslerde başarısızlığı dikkat çekmiştir.¹⁴ On birinci sınıftayken Sıhhi Çamaşırhane'de ek bir iş bularak geçimini sağlamaya çalışmıştır.¹⁵ Böylece tüm hayatı ev-okul-iş-kilise dörtlüsünden ibaret olmuştur. Lise son sınıfta başarısızlığının gelecek hayatında kendisine zorluk çıkaracağını fark ederek derslere olan ilgisini arttırmıştır. Bunun sonucunda Charlotte'taki devlet okulunda lise eğitimini tamamlarken liyakat ve ihtiyaç temelinde verilen Winkler Bursunu, *İncil* Ödülü'nü ve hepsinden önemlisi Chapel Hill'deki Kuzey Carolina Üniversitesi'ne kabul edilerek akademik

⁸ Presbiteryenlik, piskoposluğu reddeden İhtiyar Meclisince yönetilen Kalvinist sistemdir. Annesinin ailesi bu sebeple herhangi bir piskoposluğa bağlı değildir fakat kendisi evliliği ile eşi John'un da kendisine eşlik etmesi ve dini bir bağ kurmaları hayaliyle episkopal kilisesine katılmıştır. Tabii planladığı gibi olmamış ve kiliseye yalnız gitmiştir. Spong, *HIS*, s. 9-13.

⁹ Spong, *HIS*, s. 22-23.

¹⁰ Spong, *HIS*, s. 25.

¹¹ Spong, *HIS*, s. 26-28.

¹² Spong, *HIS*, s. 29-30.

¹³ Spong, *HIS*, s. 34-35.

¹⁴ Spong, *HIS*, s. 40.

¹⁵ Spong, babasının erken ölümü ve aile sorumluluğunun küçük yaşta kendisine verilmesinden ötürü papaz oluncaya kadar geçim ile alakalı problemler yaşamıştır. Birçok düşünür ve filozofta da aynı kaygının izlerini bulmak mümkündür. Örneğin önemli bir Türk düşünür ve şair olan Mehmet Akif'in "Geçinme Belası," "Mezarlık," "Bayram," ve "Selma" isimli şiirlerinde geçim sıkıntısı kendisini göstermektedir. Ersoy, M. A. (2017) *Safahat*, (Yay. Haz. Prof. Dr. M. Kanar). Say Yayınları, İstanbul.

bir gelecek ihtimalini kazanmıştır.¹⁶ Ayrıca Spong hem anne hem de baba tarafından üniversiteye giden ilk kişi olarak ailesi içerisinde de bir yenilik başlatmıştır.¹⁷

1.1.2. Üniversite Yılları ve İlk Evliliği

Spong, 1949 yılında Chapel Hill Kuzey Karolina Üniversitesi'nde (UNC)¹⁸ Bachelor of Arts¹⁹ eğitimine başlamıştır. Anabilim dalı felsefe olmak üzere İngilizce, tarih, fen ve matematikten oluşan temel bir liberal sanatlar eğitimini son yıl yaz okulu alarak 1952'de üç yılda yüzlük sistemde 95 ortalamayla tamamlayarak mezun olmuştur.²⁰ Spong, etnik köken itibarıyla Yahudi ve dini inanç açısından da ateist olduğunu ilan eden Prof. Louis Katsoff'un bölüm başkanlığını yaptığı felsefeyi neden anabilim dalı olarak seçtiğini kendisine soran hocasına nihai hedefinin rahip olmak olduğunu söylemiştir. Bu yanıt üzerine Katsoff, "Hristiyanlığın başka bir çağdan, umutsuz bir akşamdan kalma olduğunu ve hayatını boşa harcamaması gerektiğini"²¹ belirtmiştir. Bunu bir meydan okuma olarak kabul eden Spong, lisans hayatı boyunca ailesinden ve kiliseden edindiği geleneksel düşüncelerini devam ettirmiştir.²²

Spong, Chapel Hill'deki lisans eğitiminin son senesinde mezuniyetinden bir yıl sonra evlenecekleri Joan Lydia Ketner (1929-1988) ile tanışmıştır. Kısa zaman sonra nişanlanmış, ardından da 5 Eylül 1952'te evlilikleri gerçekleşmiştir.²³ Evliliklerinin hemen ardından ilahiyat semineri eğitimini almak üzere Alexandria'daki Virginia İlahiyat Seminerinde pastoral manevi danışmanlık eğitimi almıştır.²⁴ İlahiyat okulu ailesinin en genç insanı olarak bu topluluğa katıldığında Spong henüz 21 yaşındadır.²⁵ Burada hayatında ilk defa Tanrı ile ilgili eleştirel düşüncelere katılmış ve deneyimlediği olaylar onun zihnindeki tanrı tasavvurunu değiştirirken

¹⁶ Spong, *HIS*, s. 45.

¹⁷ Spong, *HIS*, s. 47.

¹⁸ Kuzey Karolina Üniversitesi Amerika'nın eğitime başlayan ilk üniversitesidir. 1789 yılında eğitime başlayan üniversite bu yönüyle Amerika'daki en önemli eğitim kurumları arasındadır. (Detaylı bilgi için bkz. Powell, W. S. (2006). *The First State University: A Pictorial History of the University of North Carolina*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.)

¹⁹ Bachelor of Arts, 'Yedi özgür sanat' olarak nitelendirilen eğitimlerin verildiği bir lisans düzeyidir. Bunlar: gramer, mantık, retorik, aritmetik, geometri, müzik ve gökbilim dersleridir. Bölüm 'Edebiyat fakültesi, sanat fakültesi ya da sosyal bilimler lisans derecesi' olarak isimlendirilebilir. (Detaylı bilgi için bkz. Kimball, B. A. (1986). *Orators & Philosophers: A History of the Idea of Liberal Education*. College Board Publications, New York.)

²⁰ Spong, *HIS*, s. 48-58.

²¹ Spong, *HIS*, s. 49-52.

²² Spong, *HIS*, s. 49-52.

²³ Spong, *HIS*, s. 53-57.

²⁴ Virginia İlahiyat Semineri; papaz olmadan önce ruhsal anlamda eğitim alınan bir tür yüksek lisans düzeyi eğitimidir. Süreç sonunda tez aşamasının olmaması sebebiyle 'tezsiz yüksek lisans ya da uzmanlık eğitimi' olarak nitelendirilebilir. Spong, *HIS*, s. 62.

²⁵ Spong, *HIS*, s. 64.

yeni bir teolojik bakış açısı geliştirmesinde de ilk adımın atılmasını sağlamıştır.²⁶ Virginia İlahiyat Semineri'ni tamamlayabilmek için son aşama olarak Klinik Pastoral Eğitim (CPE) almak zorunda olan Spong, bu kapsamda Alexandria'nın yaklaşık on beş mil güneyinde yer alan Lorton, Virginia'daki Federal Hapishanesi'nde 13 haftalık bir programa katılmıştır. Bu süreç, Tanrı'ya dair sahip olduğu inançları, kendi varoluşunda belirmeye başlayan yeni boyutlarla bütünleştirmesine olanak tanımış; haziran ayında başlayan bu deneyim, onu ruhsal ve düşünsel açıdan derin biçimde dönüştürerek, programın sonunda başlangıçtaki kişiliğinden oldukça farklı bir insan haline getirmiştir.²⁷ Bu süre zarfında kiliseden uzak kalmamış hatta yıl ortası saha çalışması görevi için, Alexandria şehir merkezindeki St. Paul's Kilisesi'ndeki ilahiyat görevlisi pozisyonunda bulunmuştur.²⁸ Akademik olarak sınıfı üçüncü bitiren Spong, 28 Aralık 1955 Kutsal Masumlar Günü'nde Piskopos Penick tarafından papazlık töreniyle Batı Durham'daki St. Joseph's Kilisesi'ne atanmıştır. Buradaki papazlığı süresince hem kilise cemaatiyle yaptığı vaaz ve derslerde hem de Duke Üniversitesi'ndeki lisansüstü öğrenciler ve entelektüel çevresiyle oluşturduğu gruplarla eleştirel teolojik düşüncelerini hem şekillendirmiş hem de paylaşmıştır.²⁹ 1955-1957 yılları arasında 3 yıldan az bir süre St. Paul's Kilisesi'nde papazlık yaptıktan sonra Eylül 1957'de Calvary kilisesine papaz olarak atanmıştır. 1965 yılında St. John's Kilisesi'ne papaz olarak atanıncaya kadar burada görev almıştır.³⁰

1966 yılında Spong, eşi Joan'ın uykusuzlukla kendini gösteren ruhsal rahatsızlığı nedeniyle psikolojik yardım almasını sağlamış ve yapılan değerlendirmeler, Joan'ın acil tıbbi müdahale gerektiren ciddi bir psikolojik sorun yaşadığını ortaya koymuştur. Zamanla paranoya belirtileri şiddetlenmiş, 1973'te davranışları kontrol edilemez hale gelmiştir. Doktorlar hastaneye yatırılmasını önerse de Spong, bunu insan onuruna aykırı bularak reddetmiş; evde tedavi girişimi ise başarısız olmuştur. Joan'ın zihinsel rahatsızlığı yıllarca sürerken, 1981 Noel'inde sol memesinde kötü huylu bir tümör olduğunu açıklanmış, ancak hastalığını inkar ederek kemoterapiyi CIA komplosu gerekçesiyle reddetmiştir. Spong, bu tedavinin reddedilmesinin ölümle sonuçlanacağını bilmesine rağmen Joan'ın kararına saygı duymuş; bunu hayatındaki en zor karar olarak nitelendirmiştir. Joan, hastalığın ilerlemesi sonucu 1988'de Spong Lambeth Konferansı'ndayken hayatını kaybetmiştir. Spong bu acı haberin ardından kısa sürede toparlanarak ertesi gün BBC'ye röportaj vermiştir.³¹

²⁶ Spong, *HIS*, s. 67.

²⁷ Spong, *HIS*, s. 70-72.

²⁸ Spong, *HIS*, s. 74.

²⁹ Spong, *HIS*, s. 85-86.

³⁰ Spong, *HIS*, s. 91.

³¹ Spong, *HIS*, s. 122-352.

1.1.3. Irkçılıkla Mücadele ve Episkopal Kilisesi

Spong, Tarboro’da olduğu bu süre zarfında dini çalışmalarının yanında ırkçılık meselesiyle de yakından ilgilenmiştir. Piskoposluğun düzenlediği bir toplantıda verdiği mücadeleyle ırkçı eylemleriyle gündemde olan Good Samaritan Hastanesi’nin kapatılmasını sağlamıştır. Bu, Spong’un, dini yaşamın düşüncesini, politikasını ve kaderini şekillendirmek için bir kilise kongresinin gücüne dair ilk girişimi ve ilk zaferi olmuştur.³² Spong’un bu mücadelesi devam ederken, Ku Klux Klan (KKK)³³, Tarboro’nun hemen dışındaki bir bölgede, bir haç yakma etkinliği düzenleme kararı almıştır. Bu etkinlik, ülke genelinde bir miting olarak planlanmıştır. KKK’nın Spong’u, Edgecombe İlçesi’ndeki önde gelen halk düşmanı olarak damgalanmasına, ayrıca psikolojik ve fiziki şiddet tehditleri almasına sebep olmuştur. Spong, KKK’nın kendisine yönelttiği suçlamaları kendisi için büyük bir iltifat olarak kabul etmiştir.³⁴ 1964 yılında yapılan bir seçimde siyahî bir adaya açıkça destek ve yardım etmesi üzerine Calvary kilisesinden üyelerin de içerisinde bulunduğu bir grup tarafından istifa etmesi yönünde tehditler alsa da bu saldırılar kendisini korkutmaktan çok ateşlemiştir.³⁵

Spong, 1965 yılında ailesiyle birlikte Kuzey Karolina’nın tatil beldelerinden biri olan Nag’s Head’e gittiği sırada sonradan yakın dostu olacak İngiliz rahip John A.T. Robinson’ın (1919-1983)³⁶ *Honest to God*³⁷ isimli kitabıyla tanışmıştır. Kumsalda kitabı okuduğunda büyük bir heyecan duyduğunu belirtirken kitabı başka bir şey düşünmeden üç defa baştan sona okumuştur. Kilise hayatında rahatsızlık duyduğu her konuya Robinson’un değindiğini fark eden Spong, tatilden döndüğü gibi Toronto’daki görevinden istifa edip, hem akademik anlamda kendini geliştirebileceği hem de düşünce dünyasının şekillenmesine katkı sağlayacağını düşündüğü Amerika’nın Virginia Eyaleti’nin Lynchburg kentinde bulunan St. John’s kilisesine rahip olarak atanmıştır.³⁸ Spong, St. John’s kilisesinde oluşturduğu ders ve vaaz gruplarıyla

³² Spong, *HIS*, s. 100-101.

³³ Amerikan İç Savaşı sonrasında, 24 Aralık 1865’te Tennessee eyaletinde kurulan Ku Klux Klan örgütü, siyahilerin kazandığı haklara, özgürlüklere ve siyah-beyaz eşitliğine karşı çıkmayı amaçlamıştır. Örgüt, amacına ulaşmak için şiddet eylemlerine başvurmuştur. İki kez dağılmasına rağmen, Ku Klux Klan 1950 ve 1960’larda tekrar canlanmıştır. Günümüzde ise bazı bölgelerde sadece yerel düzeyde propaganda faaliyetleri yürütmektedir. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.georgiaencyclopedia.org/articles/history-archaeology/ku-klux-klan-in-the-twentieth-century/?utm> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).

³⁴ Spong, *HIS*, s. 103-104.

³⁵ Spong, *HIS*, s. 113-116.

³⁶ John A.T. Robinson, 20. yüzyılın ortalarında görev yapmış İngiliz bir Anglikan ilahiyatçıdır; özellikle “*Honest to God*” adlı eseriyle Tanrı’nın klasik teistik tasavvurunun ötesinde, çağdaş insanın dünyasında anlamlı olabilecek yeni bir Tanrı anlayışı önermesiyle tanınmaktadır. Robinson’ın Tanrı anlayışı, özellikle *In the End, God...* (1950), *Honest to God* (1963) ve *The Human Face of God* (1973) gibi eserlerinde açık biçimde görülebilir. Bu metinlerde klasik teizmden kopuş, Tanrı’nın içkinliği ve modern birey için anlamlı bir inanç dili arayışı dikkat çekicidir. Detaylı bilgi için bkz. Robinson, J.A.T. (1963). *Honest to God*, SCM Press, London.; Robinson, J.A.T. (1950). *In the End, God...*, James Clarke & Co., London.; Robinson, J.A.T. (1973). *The Human Face of God*, SCM Press, London.; Robinson, J.A.T. (1979). *Truth is Two-Eyed*, SCM Press, London.

³⁷ Robinson, J.A.T. (1963). *Honest to God*, SCM Press, London.

³⁸ Spong, *HIS*, s. 122-124.

kendi düşünsel yolculuğuna çıkarken, İlahiyat eğitimi aldığı sırada profesörlüğünü yapan Clifford L. Stanley'nin "Öldürülebilir bir Tanrı, öldürülmelidir." sözünü sloganı olarak benimsemiştir. İnanç sisteminin, mezheplerin, İncillerin, kutsal geleneklerin her parçasının açık ve dürüst bir şekilde incelenmesine ve sorgulanmasına bu vizyonla müsaade etmiştir.³⁹

1.1.4. Ötekilenenlerin (Siyahi-Kadın-Eşcinsel) Kilisedeki Yeri

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde Lynchburg'da siyahilere ait küçük bir Episkopal kilisesi kapatılmıştır. Bu kilisenin cemaati ise ırkçılığa karşı verdiği açık mücadelesiyle tanınan Spong'un, papazlığını yaptığı St. John's Kilisesi'ne gelmeye başlamıştır. Bu sayede St. John's, Lynchburg'un Rivermont bölgesinde ırk ayrımcılığından arındırılan ilk kilise olmuştur.⁴⁰ Hem *Kutsal Kitap* çalışmaları hem de ırkçılığa karşı verdiği mücadelelerle Lynchburg'da geçen dört yılın ardından Spong, 1969 yazında yine Virginia Eyaleti'nde bulunan Richmond kentindeki St. Paul's Kilisesi'ne papaz olarak atanmıştır.⁴¹ Spong, hem daha önceden görev aldığı kiliseler hem de St. Paul's Kilisesi'ndeki baskın tavrı, Virginia'da kamu liderliği vasfı taşıyan herhangi bir piskoposun bulunmamasıyla birlikte kısa sürede Episkopal kilisesinin kamu sözcüsü haline gelmiştir.⁴² St. Paul's Kilisesi'nde görev aldığı yedi yıl boyunca kilisesindeki papazlığı yanında ayrıca piskoposluğun sözcülüğünü de üstlenmiştir. Spong, kendini her zaman bir papazdan öte bir eğitmen olarak görmüştür. Kilise seçimlerinde de bunu açıkça göstermektedir. Bu sebeple St. Paul's Kilisesi'ni her yaştan insanın ayrı ayrı eğitim aldığı bir okula çevirmiştir.⁴³ Ayrıca burada *Yeşaya 58:12 Programı* adını verdikleri bir programı da oluşturmaya başlamışlardır.⁴⁴ *Yeşaya 58:12 Programı*, sosyal adalet ve toplumsal yeniden yapılanma konularına odaklanan bir girişimdir. Bu program, *İncil*'deki *Yeşaya 58:12* ayetinden ilham almaktadır: "Ve senin tarafından gelecek olanlar eski harabeleri yeniden inşa edecekler; birçok neslin temellerini yeniden kuracaksın, sana gediği kapatan, yolları onaran denecek."⁴⁵ Programın amacı, toplumsal adaletsizliklerle mücadele etmek, yoksulluğu azaltmak ve ötekilenen topluluklara yardım etmektir. Spong, bu programla, toplumun farklı kesimlerinde yaşanan eşitsizlikleri gidermeyi ve daha adil bir dünya yaratmayı hedeflemiştir. *Yeşaya 58:12 Programı*, toplumsal

³⁹ Spong, *HIS*, s. 134-135.

⁴⁰ Spong, *HIS*, s. 153.

⁴¹ Spong, *HIS*, s. 163.

⁴² Spong, *HIS*, s. 171.

⁴³ Spong, *HIS*, s. 174-175. Spong, üç ile yedi yaş arası çocuklar, ikinci ile yedinci sınıf arası öğrenciler, dokuzuncu ile on ikinci sınıf arasındaki gençler ve yetişkinler için her biri farklı saatlerde, farklı format ve konularda eğitim ve etkinliklerin olduğu bir program hayata geçirmiştir.

⁴⁴ Spong, *HIS*, s. 184-185.

⁴⁵ *Yeşaya 58:12*

hizmet ve yeniden yapılanma projeleri aracılığıyla toplumun en savunmasız üyelerine destek olmayı amaçlamaktadır.⁴⁶

1973 sonbaharında Louisville’de Piskoposluğun genel toplantısında John E. Hines’in (1910-1997)⁴⁷ yerine Jack Allin’in başpiskopos seçilmesi Spong’un da papazlık yaptığı bölgenin artık koyu muhafazakar biri tarafından yönetileceğini göstermiştir. Bu toplantıda Spong da ulusal kilisenin yürütme konseyi olarak bilinen yönetim organına seçilmiştir.⁴⁸ Allin, Spong’u o zamana kadar hizmet ettiği eğitim komitesinden alıp evanjelizm komitesine atayarak liberal hareketlerin önüne geçmeye çalışsa da Spong, çalışmalarını kilisesi ve ulaştığı yayın organları vasıtasıyla kesintisiz olarak devam ettirmiştir.⁴⁹

Spong, Mayıs 1974’te kendisine ulaşan Richmond’un Reform Sinago’u Temple Beth Ahabah’ın kıdemli hahamlarından Jack Daniel Spiro (1933-2023)⁵⁰ ile tanışmasıyla başka bir dine mensup din adamlarıyla fikir alışverişi yapma ve ortak projeler yürütme fırsatı bulmuştur. Kurdukları bu dostluk Spong’un kilisesinde bir hahamın, hahamın sinagogunda ise bir papazın vaaz edip sorular yanıtlaması ile devam etmiştir ve *Yahudi-Hristiyan Anlayışı Arayışında Diyalog* ismiyle yayınladıkları kitapla da bunu pekiştirmişlerdir.⁵¹ Sonraki yıl Jack Spiro ve Spong, Hristiyanlar ve Yahudiler Ulusal Konferansı’nın Richmond bölümündeki Kardeşlik Ödülleri’nin sahipleri olarak seçilmişlerdir.⁵² 1974’ün sonlarına gelindiğinde Spong, Pensilvanya’da birtakım konferanslar vererek etki alanını genişletmiştir.⁵³

Aynı yıl kadınların kilisedeki varlığıyla ilgili girişimlerde bulunan Spong, ilk kadın akoliti⁵⁴ kiliseye kabul ettirmeyi başarmıştır. Bu kişi lise son sınıf öğrencisi ve kilise kurulu üyelerinden birinin kızıdır. Ayinin yarısı tamamlanmadan yardımcı bayılmıştır. Kadınların kilisedeki varlığıyla ilgili bu ilk girişimi sonrası cemaat içinde “Kızlar zaten böyle şeyler yapmak için yaratılmamıştır”, “Belki de adet görmüştür. Bu yüzden kızların etkinliklerini

⁴⁶ <https://biblehub.com/isaiah/58-12.htm> (Erişim Tarihi: 22.05.2024)

⁴⁷ John Elbridge Hines, Amerikalı Episkopal ilahiyatçı ve din adamıdır; 1965-1974 yılları arasında Episkopal Kilisesi’nin 22. Başpiskoposu olarak görev yapmış ve kiliseyi sosyal adalet ve medeni haklar konularında aktif bir role yönlendirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.episcopalararchives.org/church-awakens/exhibits/show/specialgc/john-hines> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).

⁴⁸ Spong, *HIS*, s. 222-224.

⁴⁹ Spong, *HIS*, s. 226.

⁵⁰ Jack Daniel Spiro, Virginia Commonwealth Üniversitesi’nde Yahudi Çalışmaları Kürsüsü’nde görev yapmış Amerikalı haham, akademisyen ve özellikle dinlerarası diyalog alanındaki katkılarıyla tanınan bir eğitimcidir. Detaylı bilgi için bkz. <https://news.vcu.edu/article/2023/12/rabbi-jack-spiro-former-harry-lyons-chair-of-judaic-studies-at-vcu-dies-at-age-90>. (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

⁵¹ Spong, *HIS*, s. 232-233.

⁵² Spong, *HIS*, s. 244-245.

⁵³ Spong, *HIS*, s. 245.

⁵⁴ Akolit, Hristiyan kilise ayinlerinde yardımcı görevler üstlenen bir kişidir. Kelime, Yunanca “hizmetçi, yardımcı” anlamına gelen “akolouthos”tan gelir. Akolitlerin görevleri, kilise geleneği ve mezhebine göre değişiklik gösterse de genellikle mum taşıma, sunak hazırlama ve rahibe ayin sırasında çeşitli yollarla yardım etme gibi görevleri içermektedir. Detaylı bilgi için bkz. https://www.britannica.com/topic/acolyte?utm_source (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

sınırlamalıdır.” gibi erkek propagandasının bir dizi yorumuyla karşı karşıya kalan Spong, tüm baskılara rağmen devam etmiş ve Celia Luxmoore’yu görevlendirerek bu mücadelesine başarılı bir giriş yapmıştır.⁵⁵

Spong, 1975 yazında John Hines’in biyografisini yazmak için⁵⁶ birtakım araştırmalar gerekçesiyle New York’a gittiği sırada St. Paul’s Kilisesi’nin üyelerinden birini ziyaret amacıyla Stuart Circle Hastanesi’ne gitmiştir. Hastaneden çıkarken kendisine emekli bir rahip olan Francis Slade Danzoll seslenmiştir. Spong’u radyoda verdiği vaazlardan tanıyan Danzoll, Spong’a, Newark piskopos yardımcısı Kenneth Anand’ın öldüğünü bildirmiştir. Danzoll, Spong’u bu pozisyon için aday göstermek istediğini söylemiştir. Spong bu teklifi başta reddetse de “zaten seçilmeyeceğim” düşüncesiyle kabul etmiştir.⁵⁷ 150 aday gösterilmiş ve kendisini bir tür mülakat değerlendirmesine almak için Newark’a davet etmişlerdir. Bu mülakatta Spong’un üzerinde ciddiyle durduğu şey, eğitmen vasfı ve görevi bulunan bir piskopos olmasının önünde engel oluşmamasıdır. Bu şart Spong’un en büyük hatta neredeyse tek kriteridir.⁵⁸ Nisan ortasına gelindiğinde Newark, New Jersey’de bulunan Kutsal Kalp Katedral Bazilikası’nda kutsama işlemi gerçekleşmiş ve artık piskopos yardımcısı olarak görevi resmen başlamıştır.⁵⁹

1979’da Spong, kendisini kilisesinde eşcinsellik konusuyla ilgili ilk halka açık tartışmanın içinde bulmuştur. Bu tartışma, Rochester piskoposu Robert Spears’ın başkanlığını yaptığı İnsan İşleri ve Sağlık Daimi Komisyonu’nun bir raporundan ortaya çıkmıştır. Spong, o yıl bu konulardan rahatsızlık duymuştur. Kilisenin muhafazakar kanadında yer alan din adamlarıyla aynı tarafta olduğunun farkında olsa da yine de eşcinselliği bir sapkınlık, normal davranışın çarpıtılması ve hatta belki de akıl hastalığı dışında bir şey olarak kabul etmeye ne entelektüel ne de duygusal olarak hazır değildir. Yapılan tartışmalarda sessizliğini korumuş ve muhafazakar kanat 100’e 32 fark gibi ezici bir üstünlükle bu meselede üstünlüğünü korumuştur. Kısa süre sonra Spong’un piskoposluğuna bağlı bir papaz kendisine açılmış ve eşcinsel olduğunu itiraf etmiştir. Bu mesele üzerine Spong, eşcinsellikle alakalı daha fazla okuyup düşünme zorunluluğu hissetmiştir.⁶⁰ Fakat Spong için öncelikli mesele kadınların kilisedeki varlığıyla alakalı mücadelenin tamamlanması olmuştur. O yıl, Elizabeth Canham isminde İngiliz bir kadın Spong’a, kendisinin rahip olarak görevlendirmesi gerektiğine inandığını, ancak o dönemde doğduğu ülkede bunun bir yolunun olmadığını yazmıştır. Spong’un olumlu

⁵⁵ Spong, *HIS*, s. 233.

⁵⁶ Spong bu biyografiyi tamamlayamamıştır. Bkz. Spong, *HIS*, s. 249-251.

⁵⁷ Spong, *HIS*, s. 249-251.

⁵⁸ Spong, *HIS*, s. 252-253.

⁵⁹ Spong, *HIS*, s. 262-263.

⁶⁰ Spong, *HIS*, s. 279-282.

yanıtıyla Elizabeth, Newark'a gelmiştir. Amerika'daki genel konvansiyon⁶¹, 1970 yılında kadınların rahip olmasının önünü açtığından, herhangi bir kadının artık başka bir rahiplik törenine gerek kalmadan rahip olarak kabul edilmesi mümkündür. Bu kararın yetkisi doğrultusunda Spong, Elizabeth'i 1981 baharında bir rahip olarak kabul etmiş ve kutsamıştır.⁶²

Spong, Dallas, Teksas'ta bulunan Robert Williams'tan 1989 yılında bir mektup almıştır. Williams, Cambridge, Massachusetts'teki Piskoposluk İlahiyat Fakültesi'nden mezun bir eşcinseldir ve Dallas Piskoposluğu tarafından cinsel kimliği nedeniyle papazlık görevine alınmamıştır. Spong, Williams'a Newark Piskoposluğunda değerlendirilmek üzere sürece katılmasını ve yerel bir cemaate dahil olmasını önermiştir. Williams bu daveti kabul etmiş ve sürece dahil olmuştur.⁶³ Spong, Williams'ın papazlık için uygun olup olmadığını değerlendirmek üzere beş rahibi görevlendirmiştir.⁶⁴ Süreç, Williams'ın eşcinsel kimliği nedeniyle zorluklarla karşılaşsa da sonunda papazlık yolunda ilerlemesi için onay vermesiyle sonuçlanmıştır. Williams⁶⁵, Spong tarafından 3 Haziran'da diyakoz olarak atanmıştır. Spong'un Williams'ı diyakoz olarak ataması, Williams'ın Episkopal Kilisedeki papazlık görevine ilerlemesine giden yolu açmıştır. Sonuç olarak Williams, 16 Aralık 1989'da Newark Piskoposu Spong tarafından rahip olarak atanmıştır⁶⁶ ve Amerika'da açıkça eşcinselliğini ilan eden ilk papaz olmuştur.⁶⁷ Spong'un bu eylemi, kilise içinde büyük tartışmalara neden olmuş, kilisenin liberal ve muhafazakar kanatları arasında bölünmelere yol açmıştır. Episkopal Kilisesi'nin Piskoposlar Meclisi, 1990 yılında yapılan oylama ile Spong'u bu eyleminden ötürü resmen kınamıştır. Bu dönemde, Episkopal Kilisesi içinde LGBTQ+ hakları konusunda geniş çapta bir kabullenme süreci yaşanmış, bu da kilisenin uzun vadeli tutumunda değişikliklere yol açmıştır. 1996 yılında bir Episkopal Kilise mahkemesi, gay erkeklerin ve lezbiyenlerin papaz olarak atanmalarına karşı herhangi bir "temel doktrin" olmadığını belirtmiş ve 2003 yılında Episkopal Kilise'nin ilk açıkça eşcinsel piskoposu olan Vicky Gene Robinson görevine başlamıştır.⁶⁸ Ayrıca Williams ocak ayında çıktığı bir televizyon programında gösterdiği agresif düşünce ve söylemlerinden dolayı hem kiliseyi hem de Spong'u zor duruma sokmuştur. Spong, bundan

⁶¹ Anglikan Kilisesi Genel Konvansiyonu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Episkopal Kilise'nin en yüksek karar alma organıdır. Genel Konvansiyon, her üç yılda bir toplanır ve kilisenin yönetimini, doktrinini ve diğer önemli konuları ele alır. Kilisenin piskoposları, papazları ve laik delegelerden oluşan temsilciler bu konvansiyonda bir araya gelirler. Bkz. <https://generalconvention.org/about/?utm> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).

⁶² Spong, *HIS*, s. 285-287.

⁶³ Spong, *HIS*, s. 337-338.

⁶⁴ Spong, *HIS*, s. 339-340.

⁶⁵ Williams 24 Aralık 1992'de AIDS'den dolayı Boston'daki bir hastanede hayatını kaybetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.washingtonpost.com/archive/local/1992/12/29/deaths/419576d0-85eb-4771-9bb3-3c0ada8746fe/> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

⁶⁶ Spong, *HIS*, s. 367-371.

⁶⁷ Spong, *HIS*, s. 359.

⁶⁸ Bromberger, B. (20.09.2021). "Episcopal bishop and LGBTQ ally John Shelby Spong dies", <https://www.ebar.com/story.php?ch=news&id=309018> (Erişim Tarihi: 04.05.2024)

dolayı Williams’a sitem etmiş ve özür dilemesini istemiştir. Williams özür dilemeyi reddederken artan baskılar sonucu istifasını vermiştir. Bu istifa yeterli olmamış hatta Spong’un kilisedeki konumu da tehlikeye girmiştir.⁶⁹

1.1.5. Ufuk Açan Bir Gezi ve Kilise Bürokrasisiyle Mücadele

Spong, görevinin ilk yılında, göreve başlamadan bir yıl kadar önce belirlenmiş olan Anglikan Kilisesi’nde misyonerlik faaliyetlerinin tartışıldığı ve geliştirildiği bir toplantı olan *Misyon Ortakları Konferansı*’na katılmıştır. Bu konferans, Anglikan Komünyonunun küresel kimlik oluşturmak için yurtdışından gelen delegelere ev sahibi eyaletin misyon planlamasına yardımcı olma programıdır. Amerika Birleşik Devletleri ekibi bir rahip, Spong ve Nevada’dan bir Piskopos olan Wesley Frensdorff’dan oluşmaktadır. Gezi, Kenya, Mauritius ve Güney Afrika bölgelerine gitmeyi içermektedir. Spong, piskopos olacağını öğrendiğinde, dünya meseleleriyle daha çok alakadar olma gerekliliği hissetmiş ve geziye önünde Cenevre ve Roma’ya; arkasına da İsrail’e bir ziyaret eklemiştir. Cenevre’de, Dünya Kiliseler Konseyi’nin ofisleri aracılığıyla dünya çapında Hristiyan Kilisesi hakkında bir bilgilendirme almayı amaçlamıştır. Roma’da Vatikan yetkilileri ile iletişim kurmayı, dünya çapındaki ekümenik sahneyi tartışmayı ve şehrin kutsal yerlerini ziyaret etmeyi istemiştir. İsrail’de Yahudi liderleriyle iletişim kurmayı ve mümkünse Müslüman liderlerle de iletişim kurmayı, ilk kez Kutsal Toprakları gezmeyi istemiştir. Gezi planlamasında Müslüman liderlerle görüşme amacı olsa da gezi süresince herhangi bir Müslüman liderle görüştüğüne dair bilgi bulunmamaktadır.⁷⁰ Hatta dönemin ırkçılık mücadelesindeki önemli isimlerinden olan Malcolm X ile de doğrudan ya da dolaylı yollarla gerçekleşmiş herhangi bir görüşmeye rastlanmamaktadır. Spong’un tüm bu seyahatteki temel hedefi ise etkili şekilde konuşmaya niyetli bir Hristiyan liderin, bütün dünyanın dini sahnesi hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini hissetmesinden kaynaklanmaktadır.⁷¹

Spong’un bu seyahatteki temel amacı, etkili bir Hristiyan liderin yalnızca kendi ülkesiyle değil, küresel dini yapıların tümüyle ilişkili olması gerektiği düşüncesinden hareketle dünya dinleri hakkında daha bilinçli bir anlayış geliştirmektir. Ancak burada dikkat çeken bir nokta, Spong’un İsrail ziyareti kapsamında Yahudi dini temsilcileriyle görüşmelere önem verdiği halde, Müslüman liderlerle görüşme konusunu yalnızca “mümkünse” düzeyinde dile getirmesi ve seyahat boyunca bu temasın gerçekleşmemesidir. Bu durum, onun dini çoğulculuk

⁶⁹ Spong, *HIS*, s. 373-375.

⁷⁰ Hayatının geri kalan kısmında da herhangi bir Müslüman liderle etkileşime girdiğine dair bir bulguya rastlanmamıştır.

⁷¹ Spong, *HIS*, s. 266.

anlayışıyla tutarlı bir ilgi sergileyip sergilemediği sorusunu gündeme getirmektedir. Nitekim Spong, ABD'deki siyahiler, kadınlar ve LGBTQ+ bireyler gibi ötekileştirilmiş gruplarla açık biçimde dayanışma içinde olmuş, onların dışlanmasına karşı teolojik ve kurumsal düzeyde mücadele yürütmüştür. Ancak Müslümanlara yönelik benzer bir ilgi ya da eleştirel farkındalık geliştirmemiştir. Bu durum, hem kendi çağında ABD'de İslamofobik eğilimlerin yükselişte olduğu gerçeğiyle hem de Anglikan geleneğin Müslümanlarla tarihsel mesafesiyle bağlantılı olabilir. Bununla birlikte, Spong'un "dışlananlara alan açma" ilkesiyle tutarlı bir etik duruş açısından Müslümanlara yönelik bu görece sessizliği eleştirel biçimde değerlendirmek gerekir. Acaba Spong, Müslümanları kendi ilgi çemberinin dışında mı bırakmıştır, yoksa bu bir fırsat eksikliği midir? Bu sorular, onun dinî çoğulculuk ve evrensellik iddiasının sınırlarını sorgulamak açısından önemlidir.

Gezinin Güney Afrika ayağında Spong için bir takım sürpriz olaylar gerçekleşmiştir. Bunlar Spong'un siyahi Güney Afrika Kilise liderleriyle aynı odada konaklamasının Apartheid yasalarını⁷² ihlal ettiğinin Spong'a bildirilmesidir. Spong'a göre bu tür ihlallerden suçlu olmak oldukça asil bir duygudur. Diğer bir sürpriz ise Desmond Tutu'nun⁷³ (1931-2021) St. Mary Katedrali'nde papazlığının kutsanması için gerçekleşen törene katılmış olmasıdır. Spong, Tutu'yu kutsayanlardan biridir.⁷⁴

Spong, geziden döndükten sonra piskoposluk dönemi çalışmalarına Newark piskoposluğunda gerçekleştirdiği bir konferans programı ile başlamıştır. Spong, göreve başladıktan hemen sonra Newark piskoposluğunda bulunan rahiplerle bir konferans düzenlemiş ve birlikte çalışmalarını planlamıştır. İlk genel toplantıdaki konular; dua kitabının güncellenmesi ve kadınların rahiplik ve piskoposluğa atanması kararını içermektedir. İnsanların ibadet hayatındaki her olası değişiklikte olduğu gibi bu teklifler de korkulu bir düşmanlıkla karşılanmıştır. Başpiskopos Jack Allin'in muhalefetine rağmen, bazı önemli kararlar toplantıda alınmıştır. Bu kararlar yalnızca kadınların rahipliğe atanmasına izin vermekle kalmamış, aynı zamanda önerilen yeni dua kitabını da onaylamıştır. Aynı zamanda eşcinsellik de dahil olmak üzere insan cinselliğiyle ilgili konularda ilk deneme niteliğindeki tartışmaları da başlatmıştır.⁷⁵

⁷² Apartheid, Güney Afrika'da 1948 ile 1994 yılları arasında uygulanan resmi ırk ayrımcılığı politikalarının genel adıdır. Bu politikalar, beyaz azınlığın siyasi ve ekonomik üstünlüğünü korumayı amaçlayan yasal düzenlemeleri içeriyordu. Detaylı bilgi için bkz. https://www.britannica.com/topic/apartheid?utm_source (Erişim Tarihi: 01-04-2025).

⁷³ Güney Afrika Anglikan Kilisesi'nin başpiskoposu ve ilahiyatçısı olan Desmond Tutu, apartheid karşıtı duruşu ve insan hakları alanındaki çalışmalarıyla tanınır. 1984 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1984/tutu/facts/> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

⁷⁴ Spong, *HIS*, s. 270-271.

⁷⁵ Spong, *HIS*, s. 276.

Kiliseyi bir eğitim kurumu olarak kullanmakta istikrar gösteren Spong, akıl hocası ve yakın dostu olarak nitelendirdiği John A.T. Robinson'ı 1982 yılı başı için din adamlarına ders vermek ve kendisiyle biraz zaman geçirmek üzere Newark Piskoposluğuna davet etmiş ve görüşmeler son derece verimli geçmiştir.⁷⁶ Aynı dönem Spong, Chautauqua Enstitüsü'ne misafir öğretim görevlisi olarak davet edilmiştir.⁷⁷ 1983 yılı ise Spong'un hem Anglikan hem de Roma Katolik Kiliselerinde çok fazla eleştiri ve ihtar aldığı dönemdir. Kadın ve dini anlayışlar üzerine olan düşünceleri dini çevrelerce fazlaca fark edilmiş ve rahatsızlık uyandırmıştır. Ama Spong, Anglikan Kilisesi'nde kadın rahipleri güvence altına almak için Roma'nın gücüyle savaşmak gerekiyorsa, bunu memnuniyetle yapacağını da altını çizmiştir.⁷⁸

1.1.6. Düşüş ve Tekrar Kalkış

1983 yılı sona erdiğinde duygusal olarak tükenmiş ve neredeyse çökmüş bir adam olduğundan bahseden Spong, derin bir şekilde güvendiği üç personelinin, kendi piskoposluğunda çalışmaya devam etmek istemediklerine karar vermesiyle hayal kırıklığına uğramıştır. Bu sebeple Episkopal faaliyetlerinde başarısızlık yolunda olduğunu hissetmiştir. Eşinin hastalığı da enerjisini evde tüketmeye devam etmektedir. Yayıncılık kariyeri artık muhafazakar dini çevrelerde büyük bir düşmanlık kaynağı haline gelmiş ki Spong bunu sadece içselleştirebilmiştir. Diğer hiçbir piskopos, en azından Jack Allin, destek olmak istememiştir. O dönemi Spong, “Tahammülüm tükenmişti ve öfkem açıkça ortadaydı. Bu, hayatımın en dip noktasıydı. Artık daha derine inebileceğim bir yer kalmamıştı. Dibe vurduğumu açıkça görmüştüm”⁷⁹ ifadeleriyle anlatmaktadır.

Mücadeleci ruhu ağır basan Spong, kendini hızlı bir şekilde toparlamayı başarmış ve 1985 yılında Georgetown Üniversitesi'nin ev sahipliğinde Smithsonian Kurumu ve Noetic Bilimler Enstitüsü'nün iş birliğiyle gerçekleştirilen bir konferansa katılmıştır. “Bilinç ve Hayat: Biyolojik Ölümden Sonraki Yaşam İmkânına İlişkin Disiplinler Arası Bir Araştırma” başlığı altında düzenlenen bu akademik etkinlik, ölüm sonrası varlığın bilimsel, felsefi ve dini yönlerini araştırmayı amaçlayan önemli bir platform olarak ortaya çıkmıştır. Konferans, çeşitli disiplinlerden gelen tanınmış isimlerden oluşmaktadır. Fizik alanında yükselen bir yıldız olan Paul Davies, biyolog Rupert Sheldrake, filozof Anthony Flew (1923-2010)⁸⁰, Budist mistik

⁷⁶ Spong, *HIS*, s. 293.

⁷⁷ Spong, *HIS*, s. 298.

⁷⁸ Spong, *HIS*, s. 303-306.

⁷⁹ Spong, *HIS*, s. 306.

⁸⁰ Anthony Flew uzun yıllar Tanrı'nın varlığına dair yeterli kanıt bulunmadığını savunan bir ateist olarak tanınmıştır. Spong'un kendisinden bahsettiği metinlerin yazıldığı dönemde, Flew hala ateist kimliğiyle bilinmekteydi. Ancak Flew, yaşamının sonlarına doğru pozisyonunu değiştirerek Tanrı'nın varlığına inandığını açıklamış ve bu inancı "deist" bir yaklaşımla ifade etmiştir. bkz. Flew, A. ve Varghese, R.A. (2007). *There is a*

Sogyal Rinpoche, psikiyatrist Stanislav Grof, biyokimyacı Candace Pert, ölüm sonrası deneyimlere odaklanan psikolog Kenneth Ring, parapsikolog Charles Tart, İngiliz teolog John Hick (1922-2012)⁸¹, psikolog Jacqueline Damgaard ve Noetic Bilimler Enstitüsü başkanı Willis Harman gibi isimler Spong’la birlikte konferansın kadrosunda yer almışlardır. Konferans Pell Konferansı olarak da bilinmektedir. Spong, konferanstan sonra konferanstan çıkan *Consciousness and Survival: An Interdisciplinary Inquiry into the Possibility of Life Beyond Biological Death* isimli kitabın genel editörlüğünü de üstlenmiştir. Spong, kilisenin dışındaki bir izleyici kitlesine ulaştığını fark ederek, geleneksel kilise mesajlarına kapalı ama manevi arayış içinde olan “Sürgündeki İnananlar” olarak adlandırdığı kitleyi keşfetmiştir. Kiliseye olan bağlılığını koruyarak, kilisenin dışında bir etki alanı yaratmayı hedeflemiştir. Kilisenin iç reformunu gerçekleştirmek amacıyla, 1986 baharında Virginia, Alexandria’daki eski seminerinde düzenlenen İnsan İşleri ve Sağlık Daimi Komisyonu’nun ilk toplantısına katılmıştır. Bu komisyonun, kilisenin yönetim yapısı içinde cinsellik konuları, özellikle homoseksüellik, önemli tartışma konuları arasında yer almıştır. Spong, bilimsel bulguları kilise doktrinleriyle harmanlayarak, cinsel yönelimin doğal ve yaygın bir fenomen olduğunu savunmuş ve bu görüşleriyle kilisenin geleneksel yaklaşımlarına meydan okumuştur.⁸²

Kilise politikaları üzerindeki bu çalışmalar, Spong’un kilisedeki reform girişimlerinin temelini oluşturmuştur. Daimi komisyon üyeliği aracılığıyla, homoseksüellik ve cinsel ahlak konularında kilisenin daha kapsayıcı ve bilgilendirici bir tutum benimsemesi gerektiğini öne sürerek, Newark piskoposluğunda bu konuları öne çıkaran bir dizi yazı ve toplantı düzenlemiştir. Bu girişimler, 1987 yılında Episcopalian Gazetesi’nde⁸³, insan cinselliği üzerine kilise çapında bir diyalog başlatılması talebiyle sonuçlanmış ve kilise topluluğu arasında önemli bir farkındalık ve tartışma ortamı yaratmıştır.⁸⁴

Spong, 1986 yılında İnsan İşleri ve Sağlık Daimi Komisyonu’nda görev alarak kilisenin cinsellik ve insan hakları konularında tartışma başlatılmasını desteklemiştir. Bu süreçte, muhafazakar üye Harry Griffith’in şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştır. Griffith, bu tür tartışmaların *İncil*’e aykırı olduğunu savunmuş olsa da çoğunluk bu konuların ele alınmasını desteklemiştir. Spong, Griffith ile yaptığı görüşmelerde onun itirazlarını yatıştırmaya çalışsa da

God: How the World's Most Notorious Atheist Changed His Mind. HarperOne, New York; Ayrıca bkz. Atay, R. (2009). “Din-Bilim İlişkisini Yeniden Düşünmek: Antony Flew’un Fikir Değiştirmesi Üzerine”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21. 65-87.

⁸¹ John Hick, özellikle dini çoğulculuk, teodise ve Tanrı inancının rasyonelliği üzerine geliştirdiği argümanlarla modern din felsefesine önemli katkılarda bulunmuş İngiliz bir filozof ve ilahiyatçıdır. (Detaylı bilgi için bkz. Hick, J. (1989) *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent*. Palgrave Macmillan, London.)

⁸² Spong, *HIS*, s. 308-316.

⁸³ Lyles, J. C. (1987) “Spong and Wantland Tackle Differences”, Episcopal News Service., https://episcopalarchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=87077 , (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

⁸⁴ Spong, *HIS*, s. 318-320.

başarılı olamamıştır. Sonuçta komisyon üzerinde anlaşmaya varılamayan metinler Spong tarafından kişisel olarak yazılıp imzalanmış ve 1987'de Episcopalian Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Bu yayınlar, kilisede cinsellikle ilgili daha açık bir tartışma ortamı yaratılmasına katkı sağlamış ve kilisenin sosyal politikalarının çağdaştırılmasına yönelik daha geniş çabaların bir parçası olmuştur.⁸⁵

Spong'un bu çalışmaları dini ve muhafazakar çevrelerde tepkilere yol açmıştır. Hatta kendi hakkında görevden alınması için çalışmalar başlatılmıştır. Spong'a yönelik yapılan bazı suçlamalar, piskoposluk paneli tarafından reddedilmiştir. Spong'a yönelik bu suçlamalar, Dua Kitabı Derneği⁸⁶ ve Endişeli Episkopallar Komitesi⁸⁷ adlı iki grup tarafından getirilmiş ancak, bu suçlamalar doktrinel olduğu için, kilise kanunlarına göre yalnızca yetki alan on piskopos tarafından sunulabileceğinden ve sunum bu kriterlere uymadığından panel, suçlamaları değerlendirmek için yetkili olmadığını belirterek suçlamaları reddetmiştir.⁸⁸

1.1.7. Akademik Deneyim Fırsatları

1991 yılında Spong, Birleşik Krallık'ta önemli bir gezi gerçekleştirmiştir. Şubat ayında gerçekleştirdiği gezide ufkunun genişlediği ve mesleki anlamda kendisine yeni kapılar açıldığını belirten Spong, sonradan kendisinin akıl hocaları olacak Birmingham Üniversitesi'nden *Yeni Ahit* uzmanı Michael Goulder⁸⁹ (1927-2010) ve Cambridge'deki ilahiyatçı Don Cupitt (1934-2025) ile tanışmıştır.⁹⁰ Spong, 1992 bahar döneminde Emmanuel College, Cambridge'e *Quatercentenary Fellow* (400. Yıl Bursiyeri) olarak seçilmiştir. Bu, ona Cambridge'de bir dönem boyunca çalışmalarını sürdürme ve önemli bir akademik onur elde

⁸⁵ Spong, *HIS*, s. 320-323.

⁸⁶ Dua Kitabı Derneği (Prayer Book Society), genellikle Anglikan Kilisesi'nde daha geleneksel ibadet formlarını ve litürjileri destekleyen bir grup olarak bilinir. Bu topluluk, özellikle 1979'da Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul edilen yeni dua kitabına (*Book of Common Prayer*) karşı çıkan ve daha eski versiyonları tercih eden bireylerden oluşur. Topluluk, Anglikan ibadetlerinin tarihsel ve teolojik köklerine sıkı sıkıya bağlı kalmayı savunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. <https://anglicanway.org/worship-wars-are-in-the-past-the-prayer-book-tradition-is-the-future/> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

⁸⁷ Endişeli Episkopallar Komitesi ise, genellikle Episkopal Kilisesi içinde belirli teolojik ve doktrinel meseleler konusunda endişe duyan, daha muhafazakar bir yaklaşımı temsil eden bir gruptur. Bu tür gruplar, kilise içindeki belirli modernleşme hareketlerine ve doktrinel değişikliklere karşı çıkma eğiliminde olabilirler ve geleneksel Episkopal değerlerin ve uygulamaların korunmasını önemsemektedirler. Detaylı bilgi için bkz. https://episcopalararchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=89009&utm_source (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

⁸⁸ The Archives of the Episcopal Church. (1987). "Panel Dismisses Charges Against Spong", Episcopal News Service. https://episcopalararchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=87204 (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

⁸⁹ Goulder ve Hick, 1983 yılında yayımlanan *Why Believe in God?* adlı eserde birlikte çalışmışlardır. Bu kitapta Goulder, kişisel inanç yolculuğunu ve Tanrı inancını terk edişini anlatırken, Hick ise dini deneyimin aşkın bir gerçekliğe işaret ettiğini savunmaktadır. Bu eser, ikilinin farklı inanç pozisyonlarını karşılıklı olarak sundukları ve tartıştıkları bir çalışmadır. Bkz. Goulder, M.D., Hick, J. (1983). *Why Believe in God?*. SCM Press, London.

⁹⁰ Don Cupitt, Cambridge Üniversitesi'nde din felsefesi ve teoloji dersleri vermiş, Tanrı'nın objektif gerçekliğini reddeden "non-realist" teolojik yaklaşımıyla tanınan İngiliz bir ilahiyatçı ve düşünürdür. Spong, *HIS*, s.384-385.

etme fırsatı sağlamıştır. Seçildiğinde bu fırsatı değerlendiren Spong, o dönem Cambridge'nin dekanı olan Cupitt ile de yakın bir ilişki içerisine girmiştir.⁹¹

Eşcinsellere saygı ve adaletle davranılacak kapsayıcı bir kilisenin oluşumunu teşvik etmek amacıyla mücadele eden Spong için 1991 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Cinsellik ve özellikle eşcinsellik konusunu yeniden incelemek üzere özel bir çalışma grubu atayarak bu konuyu ele almak istemişlerdir. Oysa bu konu daha önce İnsan İşleri ve Sağlık Daimi Komisyonu aracılığıyla iki kez (1979 ve 1988 yıllarında) ele alınmıştır. Ancak, kilise liderleri bu hakikati göz ardı etmişlerdir. Spong, 1988 Episkopal Kilisesi Genel Kongresi'nden⁹² sonra İnsan İşleri ve Sağlık Daimi Komisyonu'ndan çıkarılmış ve Pastoral Mektup Komitesi ile İlahiyat Komitesi'ne atanmıştır. Bu komitelerin statüleri yüksek olmasına rağmen etki güçleri azdır.⁹³ Tüm engellemelere rağmen Spong, kilisedeki etkin çalışmalarını sürdürmüş, piskoposluğu sırasında, yatırım politikalarında yapılan değişikliklerle birlikte piskoposluğun yatırım hesabının 5 milyon dolardan 40 milyon dolara çıkmasını sağlamıştır.⁹⁴ Spong, kilise içindeki çalışmalarını, Englewood, New Jersey'de diyözeydeki Kutsal Hafta derslerini verirken, derslerin video kaydına alınması ve kiliseye haftalık olarak gelemeyenlerin ulaşabilecekleri bir platformda paylaşılması fikri ile karşılaşmıştır. Bu fikri destekleyecek ne para ne de zamanı olmadığını belirtmiş ancak bir doktor çift, şahsi olarak 20.000 dolarlık bir çek sunarak bu girişimi başlatmasını teklif etmişlerdir. Spong, böyle bir yapı kurulmadığı için teklifi kabul etmemiştir. Çift, böyle bir yapı oluşturulursa tekliflerinin geçerli olacağını belirtmiştir. Spong, bu olasılığı değerlendirmiş ve altı ay içinde “Üçüncü Bin Yıl İçin Hristiyanlık” (Christianity for the Third Millennium - CTM) isimli bir organizasyon kurmuştur. Bu organizasyon, derslerin videolarını kayda almış, kayıtlar satılmış, kitapları yayınlanmış ve diğer ilerici Hristiyan gruplarıyla iş birliği yaparak büyük bir hareket oluşturmuştur. Spong, bu organizasyondan hiçbir gelir elde etmemiş ve hatta çalışmalara binlerce dolar bağış yapmıştır. Günümüzde hala CTM, Hristiyanlığın reformu için çalışan dünya genelindeki Hristiyanlara kaynak sağlamaya devam etmektedir.⁹⁵

⁹¹ Quatercentenary Fellow (Dörtüzyüzcü Yıl Bursiyeri), Emmanuel College, Cambridge'in 400. yılı anısına verilen özel bir akademik unvandır. Bu unvan, seçilen kişiye kolejde belirli bir süre boyunca araştırma ve akademik faaliyetlerde bulunma imkanı tanır. Bu tür burslar, genellikle önemli akademik başarıları olan ve araştırmalarını derinleştirmek isteyen kişilere verilir. Spong da bu unvanla, 1992 bahar döneminde Cambridge'de çalışmalarını sürdürme fırsatını elde etmiştir. (Spong, *HIS*, s. 385-386.)

⁹² Episkopal Kilisesi'nin Genel Kongresi ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Episkopal Kilisesi'nin en üst karar alma organıdır ve genellikle üç yılda bir toplanır. Bu kongrede kilise politikaları, mali bütçe, sosyal meseleler ve doktrinler gibi konular tartışılır ve kararlar alınır. Spong, *HIS*, s. 387-388.

⁹³ Spong, *HIS*, s. 387-388.

⁹⁴ Spong, *HIS*, s. 394.

⁹⁵ Spong, *HIS*, s. 398-399.

Spong, mücadelesini ırkçılıkla başlayıp, kadın haklarıyla devam ettirip, eşcinsellikle zirveye taşısı da teolojik anlamda kilisenin henüz gelişime ihtiyacı olduğunu da unutmamıştır. Bu sebeple antisemitizmle mücadele ederek dikkat çekmeye çalışmıştır. Hatta *Liberating the Gospels: Reading the Bible with Jewish Eyes* isimli bir kitap yayınlayarak fazlaca eleştiri almıştır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde yaşadığı stres ve baskıların bir sonucu olarak bazı sağlık problemleri yaşamıştır. Spong, bir iç kanama atlatmış, bunun sonucunda emekliliğini de planlamaya başlamıştır.⁹⁶

1.1.8. Lambeth Konferansı ve Son Dönem Çalışmaları

1998 yılına gelindiğinde Spong, Lambeth Konferansı'na⁹⁷ katılmıştır. Bu konferans kendisinin piskopos olarak katılacağı son Lambeth Konferansı olması bakımından önem arz etmektedir. Güney Afrika'dan bir piskopos olan Peter Lee ile birlikte bir eşcinsellik teklifi taslağı üzerinde çalışmışlardır. Başpiskoposun da onayıyla bir ayda “Eşcinsellik Üzerine Bir İlmihal” başlıklı bir belge hazırlamışlardır.⁹⁸ Bu belgede, Lambeth Konferansı'na eşcinsellerin kanun kapsamında tam korumaya sahip olması gerektiğini, evliliklerinin kilise tarafından güçlü bir şekilde desteklenmesi gerektiğini ve rastgele veya sapkın cinsel davranışların insan hayatı için yıkıcı olduğunu teyit etmesi yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Ancak, aynı cinsten birlikteliklerin kutsanması, tek eşli eşcinsel ilişkilerin kabul edilmesi ve *İncil*'in çağdaş etik sorunların çözümündeki rolü konularında fikir birliğine varılamamış ve bildiri reddedilmiştir.⁹⁹ Spong, Lambeth Konferansı'nın Hristiyanlığın ölümünün bir işareti olduğunu düşünmüş ve bu görüşünü New York Times'a yazdığı bir makalede dile getirmiştir.¹⁰⁰ Spong'a göre konferanstan çıkan kararlar, Hristiyanlığın evanjelik köktendinci bir biçime bürünmesine ve bu durumun kilisenin geleceği için bir tehdit oluşturmaya neden olmuştur.¹⁰¹

Spong'un piskoposluk görev süresi boyunca, inanç topluluğunun sorunlarıyla yüzleşmesini, çözümler üretmesini, hakikati savunmasını ve kurumsal tanıklığının bedeli olarak rahatsız edilmenin mutluluğunu yaşadığını belirtmiştir. 1990 ile 2000 yılları arasında yaklaşık üç bine yakın halka açık konuşma yapmış ve bu süreçte birçok üniversitede konuşma yapma

⁹⁶ Spong, *HIS*, s. 410-416.

⁹⁷ Lambeth Konferansı, 1867 yılından bu yana yaklaşık her on yılda bir Canterbury Başpiskoposu'nun davetiyle toplanan ve dünya genelindeki Anglikan piskoposlarını bir araya getiren danışma niteliğindeki resmi bir toplantıdır. Bkz. <https://anglicancompass.com/the-lambeth-conference-a-rookie-anglican-guide/> (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

⁹⁸ Hazırlanan belgenin içeriğiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. https://www.episcopalarchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=98-2219&utm_source (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

⁹⁹ Spong, *HIS*, s. 427.

¹⁰⁰ Smith, H. (2021) <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/john-shelby-spong-reverend-dead-b1923495.html> (Erişim Tarihi: 22.05.2024)

¹⁰¹ Spong, *HIS*, s. 436-441.

fırsatı bulmuştur.¹⁰² Lambeth'teki çabalarının ortasında, Harvard Üniversitesi'nden William Belden Noble derslerine katılmak için bir davet almıştır. Bu davet, Spong'un akademik bir ortamda öğretim yapma arzusunu gerçekleştirmiş ve Harvard İlahiyat Fakültesi'nde ders verme fırsatını da elde etmiştir. Spong, akademik kariyerine yönelerek teolojik seminerler ve üniversitelerde dersler vererek mücadelesine devam etmiştir.¹⁰³ Spong, hayatının her deneyiminde Tanrı'nın varlığını derinden hissettiğini ve Hristiyanlığın geleceği için radikal bir reformun kapıda olduğuna inandığını ifade etmiştir. Geleceğin kilisesinin, bugünün kilisesinden kökten farklı olacağını ve bu değişimlerin kucaklanması gerektiğini de savunmuştur.¹⁰⁴

Spong, 2000 yılında Newark Piskoposu olarak emekli olmuş sonrasında da aktif bir düşünür, felsefeci ve teolog olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Emekliliğinin ardından dünya genelinde birçok üniversitede konuk öğretim üyesi olarak dersler vermeye devam etmiştir. Özellikle Harvard Üniversitesi'nin de içinde bulunduğu 500'den fazla üniversitede dersler vermiştir.¹⁰⁵ Spong, emekliliği sonrası dönemde birçok kitap yazmış ve bu eserlerinde Hristiyanlık içindeki modernizasyon ve reform ihtiyacını vurgulamıştır. Bu eserlerinde, Hristiyanlık doktrinlerini modern bilim ve sosyal adalet perspektiflerinden yeniden ele almış ve daha kapsayıcı bir Hristiyanlık anlayışını benimsemiştir. Spong, ayrıca haftalık yazılar yazarak geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Bu yazılarda Hristiyanlık ve modern toplum arasındaki ilişkiyi ele almış, geleneksel Hristiyan doktrinlerine meydan okumuş ve Hristiyanlığın evrimleşmesi gerektiğini savunmuştur. Spong'un bu yazıları, onun teolojik düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırmasına ve tartışmalar başlatmasına olanak sağlamıştır. Spong'un emeklilik sonrası çalışmaları, onun Hristiyanlıkta reform ve modernizasyon konusundaki ısrarcı duruşunu sürdürdüğünü göstermektedir. Özellikle LGBTQ+ hakları ve cinsiyet eşitliği konularında kilisenin daha kapsayıcı olması gerektiğini savunan Spong, bu konularda akademik literatüre önemli katkılarda bulunmuştur.¹⁰⁶

Spong, görev yaptığı Newark Piskoposluğu tarafından “derin bir sadık Hristiyan” olarak tanımlanmış; emeklilik sonrasında da kamusal ve akademik alanda etkinliğini sürdürmüştür. Teolojik eğitimini geliştirerek önde gelen üniversitelerde çalışmalar yapmış, dersler vermiş ve konferanslara katılmıştır. Akademik başarıları çeşitli fahri doktora unvanları ve ödüllerle takdir

¹⁰² Spong, *HIS*, s. 443.

¹⁰³ Spong, *HIS*, s. 443-444.

¹⁰⁴ Spong, *HIS*, s. 445.

¹⁰⁵ <https://www.harpercollins.com/blogs/authors/john-shelby-spong> (Erişim Tarihi: 22.05.2024).

¹⁰⁶ <https://www.spiritualityandpractice.com/book-reviews/view/16822/jesus-for-the-non-religious> (Erişim Tarihi: 22.05.2024).

edilmiştir. Medyada geniş yer bulan Spong, birçok dile çevrilen eserleri¹⁰⁷ ve uluslararası platformlarda yayımlanan yazılarıyla etkili bir entelektüel figür haline gelmiştir. 2000-2016 yılları arasında *Newark Star-Ledger*, *The Huffington Post* ve *Beliefnet* gibi platformlarda köşe yazarlığı yapmış, ayrıca, *The New York Times*, *The Washington Post*, *The Guardian* ve *Los Angeles Times* gibi önde gelen gazetelerde de düşüncelerini paylaşmıştır.¹⁰⁸

Spong, 12 Eylül 2021 tarihinde Virginia'nın Richmond kentindeki evinde, 90 yaşında hayata veda etmiştir. Vefatının ardından naaşı yakılmış ve külleri, 15 Ekim 2021 tarihinde, uzun yıllar hizmet verdiği New Jersey Morristown'daki St. Peter's Episcopal Kilisesi'nin dua bahçesine defnedilmiştir. Bu defin biçimi, ilk bakışta olağan bir episkopal cenaze ritüeli gibi görünse de Spong'un düşünce dünyasını bilenler açısından dikkate değer iki yön barındırmaktadır. Birinci olarak, yakılma işlemi (kremasyon), geleneksel Hristiyanlıkta tarihsel olarak reddedilen bir uygulamadır. Erken dönem kilise babaları ve Orta Çağ teolojisi, diriliş inancı doğrultusunda bedenin gömülmesini tercih etmiş; bedenin bütünlüğünün eskatolojik bir gereklik olduğu düşünülmüştür. Ancak modern dönemle birlikte bazı mezhepler, özellikle Anglikan/Episkopal gelenek, kremasyona daha sembolik ve özgürlükçü bir yorumla yaklaşmışlardır. Spong'un yakılmayı tercih etmesi, onun bedenin kutsallığını ontolojik değil, temsili bir zeminde değerlendirdiğini ve ölüm sonrası hayatı fiziksel bir diriliş olarak değil, insan yaşamında açığa çıkan Tanrısallığın sürekliliği olarak yorumladığını göstermektedir. Bu tercih, onun dogmatik inanç yapılarıyla olan entelektüel mesafesinin ölüm ritüeline dahi yansıdığını ortaya koymaktadır. İkinci olarak, Spong'un külleri, 'dua bahçesi' olarak adlandırılan sembolik bir alana defnedilmiştir. Ancak bu mekan, onun teolojik düşüncesiyle örtüşmeyen bir ritüel kod taşımaktadır. Zira Spong, geleneksel anlamda Tanrı'ya yönelen duaların etkisine inanmamış; Tanrı'yı kişilik sahibi, göksel bir varlık olarak değil, varoluşun içkin ve aşkın boyutunu temsil eden bir gerçeklik olarak kavramsallaştırmıştır. Ona göre dua, Tanrı'dan bir şey istemek değil, insanın kendi içinde sevgiyle, sorumlulukla ve farkındalıkla dönüşmesidir. Bu durumda, dua etmeye adanmış bir alana defnedilmesi, onun yaşarken reddettiği teistik ve dual yapının sembolik atmosferiyle örtüşmektedir. Bu ironi, Spong'un düşünsel mirasının, bedenin yok oluşundan sonra bile kurumsal dinin sembolik yapılarıyla nasıl iç içe geçebileceğini ya da çatışabileceğini gösteren dikkat çekici bir örnektir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Türkçe'ye hiçbir eseri çevrilmemiştir.

¹⁰⁸ Death in Our Diocesan Family: The Rt. Rev. John Shelby Spong, VIII Bishop of Newark, <https://dioceseofnewark.org/content/death-our-diocesan-family-rt-rev-john-shelby-spong>, (Erişim Tarihi: 29.05.2024).

¹⁰⁹ Catholic Church, *Catechism of the Catholic Church*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican, 1997, md. 2301.; Douglas J. D. (1990). *Cremation and the Idea of Immortality*, Bloomsbury Academic, London.; Spong, J.S. (1998). *Why Christianity Must Change or Die: A Bishop Speaks to Believers in Exile*. HarperSanFrancisco, New York.;

1.2. Spong'un Düşüncesini Şekillendiren Olaylar

Spong'un teolojik düşüncesi, sadece akademik bir arayışın meyvesi değil, aynı zamanda yoğun kişisel deneyimlerin ve sosyolojik meselelerin etkisi altında şekillenmiştir. Spong'un hayatındaki birtakım olaylar, onun geleneksel Hristiyan teolojisine karşı eleştirel bir tutum geliştirmesine ve modern dünyada dinin, kurumların hatta Tanrı'nın rolü üzerine radikal tartışmalar yaratmasına neden olmuştur. Spong'un dini anlayışını şekillendiren bu olaylar, çocukluk yıllarından itibaren başlamış, gençlik dönemi boyunca derinleşmiş ve olgunluk çağında köklü bir entelektüel dönüşüm geçirmesine yol açmıştır.¹¹⁰ Özellikle 20. yüzyılın ortalarında Amerika'da yaşanan sosyopolitik kargaşalar, Spong'un hem bir insan olarak kimliğini hem de bir din adamı olarak misyonunu yeniden tanımlamasına sebep olmuştur. Ötekilenenler üzerine çalışmaları, ırkçılık ve cinsiyet eşitliği gibi meselelerdeki mücadelesi Hristiyanlık anlayışını yeniden şekillendirmesine ve bu dinin temel öğretilerini insan hakları ve özgürlük çevresinde yeniden yorumlamasına sebep vermiştir. Spong'un aksiyon dolu yaşamı boyunca karşılaştığı zorluklar da bu düşünce değişiminde belirleyici olmuştur. Kendi hayatındaki problemler, kayıplar ve zorluklar, onun inanç sistemi üzerine düşünmesine, Tanrı, din ve ahlak anlayışını yeniden ele almasına neden olmuştur.

Bu bölümde, Spong'un düşünsel gelişimini belirleyen bu kritik olaylar ve deneyimler ele alınacaktır. Spong'un dini düşüncesini şekillendiren, onun Hristiyanlık anlayışını ve insanlığa olan bakış açısında belirleyici olan bu olay ve durumlar aynı zamanda onun yazdığı eserlerin arka planını da aydınlatmaktadır. Bu olayların incelenmesi, Spong'un entelektüel portresini daha net bir şekilde anlamamıza ve onun dini reform hareketindeki yerini daha iyi kavramamıza olanak sağlayacaktır.

1.2.1. Ailesi ve Doğduğu Çevre

Spong'un düşüncesini şekillendiren şeylerin başında hem erken yaşlarda tecrübe etmesi hem de hayatının geri kalanında yaptığı seçimlerde belirleyici olması bakımında hiç kuşkusuz ailesi ve doğup çocukluğunu yaşadığı çevresi gelmektedir. Spong, muhafazakar olmayan, dini hassasiyetlerden yoksun bir baba ve aşırı muhafazakar bir anneden dünyaya gelmiştir.¹¹¹ Babasının alkole olan düşkünlüğü ve sonuçları, annesinin koyu muhafazakar tutumlarını anlaşılabilir kılsa da ikisi arasında sıkışmış bir çocukluk yaşayan Spong için bu durum kafa karışıklığının daha çocuk yaşta ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Babasının genç yaşta ölmüş

<https://morristowngreen.com/2021/10/18/he-pushed-us-to-speak-and-have-courage-bishop-john-shelby-spong-laid-to-rest-in-morristown/?utm> (Erişim Tarihi: 19.05.2025).

¹¹⁰ Spong, *HIS*, Spong, bu eserde bahsi geçen olaylara genişçe yer vermektedir.

¹¹¹ Spong, *HIS*, s. 13.

olması ve bunun sonucunda ailenin bakımını üstlenmek zorunda kalması da henüz çocuk yaşta erişmek mecburiyetinde kaldığı olgunluk düzeyini de açıklamaktadır. Nitekim akranlarıyla çocukluğunu yaşaması gerektiği yaşlarda çalışma ve aile reisliğini üstlenme gibi ciddi sorumluluklar altında kalmıştır.¹¹² Annesi tarafından, cezalandırıcı bir ebeveyne benzeyen, erkek, ödül olarak cenneti, ceza olarak cehennemi vaat eden ve korkulması gereken bir Tanrı düşüncesi kendisine verilmiştir.¹¹³ Dindarlığın dışlayışı boyutlarının her ortamda kendini gösterdiği Amerika'nın güney eyaletlerinden birinde yaşamış olmanın da etkisiyle başta ırkçılık olmak üzere sonradan canı pahasına reddettiği şeyleri yapmanın normalliliğiyle yaşamıştır. Örneğin okuduğu okul beyazlara ait bir okul, gittiği kilise beyazlara ait bir kilise, ihtiyaç halinde gidip tedavi olduğu hastane dahi beyazlara ait bir hastanedir ve buna karşı mücadele etmek bir yana dursun, bunun yanlış olduğunu fark etmesi dahi yıllar almıştır.¹¹⁴

Spong, çocukluğuna dair anılardan bahsederken özellikle bir olay üzerinde çok durduğu dikkat çekmektedir. Bu olay bir siyahiye “efendim” şeklinde hitap etmesiyle ilgilidir. Güney’de yaşayan bir aile olarak görgü kurallarına son derece özen gösteren Spong ailesi, çocuklarına hitap şekillerini titizlikle öğretmiştir. Bu hitap şekli bir kadına “hanımefendi” ya da bir erkeğe “efendim” diyerek cevap verilmesidir. Bir cumartesi sabahı kendisine soru soran siyahi bir ihtiyara “evet, efendim” ya da “hayır, efendim” şeklinde cevap vermesi üzerine babası yaptığı işi bırakıp Spong’u kolundan çekiştirerek zorla eve götürmüş ve sert bir mizaçla “bir siyahiye nasıl efendim dersin” uyarısında bulunmuştur. Spong, haftalarca bu uyarının altında ezilmiş ve ilk defa babasının haksız olabileceği düşüncesini kabul etmiştir.¹¹⁵ İlerleyen yaşlarında otoriteye, baba figürüne ve baskın düşüncenin mutlak haklılığı gibi düşüncelere verdiği reaksiyonda bu ilk kıvılcımın izlerini bulmak mümkündür.

Spong, babasının alkole bağlı sebeplerden ölümünden kısa süre önce Tanrı’yla yaptığı bir pazarlıktan bahsetmektedir. “Eğer bunu senin için yaparsam Tanrım, sen de benim için bunu yaparsın”¹¹⁶ şeklinde basit bir pazarlık yönetimi uygulayan Spong, *Ortak Dua Kitabı*’ndan bölümler ezberleyip her gece uyumadan önce bunların hepsini mükemmel ve eksiksiz bir şekilde okuduktan sonra uyumaktadır. Tanrı ile yaptığı anlaşma, ne kadar uykusu olursa olsun, her gece sadakatle uygulanan bu formülün babasını hayatta tutacağı yönündedir. Babasının ölümünden önceki gece, geç saatlere kadar dışarıda kalmasını sağlayan bir yerde bulunan Spong, babasının çoktan uyumuş olduğunu varsayarak iyi geceler demeden ve duaları okumadan direk yatağına gitmiştir. Şafak sökmeden bir çığlık duymuş ve ilk aklına gelen şey

¹¹² Spong, *HIS*, s. 26-28.

¹¹³ Spong, *HIS*, s. 14.

¹¹⁴ Spong, *HIS*, s. 15-17.

¹¹⁵ Spong, *HIS*, s. 18-19.

¹¹⁶ Spong, *HIS*, s. 26-27.

Tanrı'yı hayal kırıklığına uğratmış olması ve Tanrı'nın da cezasını verdiğidir. Spong bu şekilde annesinin kendisine dikte ettiği cezalandırıcı ve korkulası Tanrı düşüncesini zihninde farkında olmadan geliştirmiştir.¹¹⁷ Bu cezalandırıcı Tanrı'nın gazabından korunmanın yöntemini de yine annesinin kendisine bir Noel gecesi hediye ettiği *İncil*'i başucu kitabı yapıp, *İncil* okuma alışkanlığı edinerek aşmaya çalışmıştır.¹¹⁸ Annesi vesilesiyle edindiği tek alışkanlık *İncil* okuma alışkanlığı değildir. Spong, 13 yaşına geldiğinde sigaraya başlamıştır. Altı ay kadar bunu gizlese de sonunda annesine yakalanmıştır. Annesinin verdiği tepki Spong'un beklediğinin aksine özendirici olmuştur. Annesi, evin belli noktalarına küllük koyarak sigara içmek istiyorsa bunu gizli gizli değil, açıkça yapmasının sorun olmadığını söylemiş hatta eve sinen sigara kokusunu “erkek kokusu” olarak değerlendirip, memnuniyetini belli etmiştir.¹¹⁹

1.2.2. Irkçılık ve Toplumsal Adalet Mücadelesi

Spong'un düşüncesi üzerinde belirleyici noktaların başında hiç kuşkusuz ırkçılıkla mücadele gelmektedir. Hem duyarlı bir insan hem de sadık bir inanan olarak çevresinde varlık gösteren ırkçı yapının mevcudiyeti, onun için ırkçılıkla mücadele etmeyi zorunlu kılmıştır. Spong bunu yaparken Tanrı adına bir savaş içerisinde olduğunun farkındalığıyla karşısına çıkan her yapı ve grupla titizlikle mücadele etmiştir. En büyük hayal kırıklığı ise bu ırkçılığı ve ayrımcılığı bizzat Kilise'nin sahiplenmiş olmasıdır. Zira Tanrı sevgi demektir fakat ırkçılıkta sevgiye dair hiçbir şey yoktur. Bu sebeple Tanrı'nın doğasıyla ırkçılığın mevcudiyeti arasında ciddi bir çelişki olduğuna dikkat çekmiştir.¹²⁰ Spong'un ırkçılığa karşı gösterdiği güçlü duruş, teolojik inancının merkezine adalet ve eşitliği yerleştirdiğini göstermektedir. Ancak bu tutumun evrenselliği ciddi derecede sorgulanabilir niteliktedir. Özellikle Yahudi liderlerle görüşme isteğini açıkça belirtmesine karşın, Müslümanlara yönelik aynı düzeyde bir ilgi göstermemesi hayli şaşırtıcıdır. Dahası, Yahudi geleneğinde yer alan “seçilmiş halk” anlayışına dair herhangi bir teolojik eleştiri getirmemiş olması, onun ayrımcılıkla mücadele anlayışının ne ölçüde tutarlı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Bu durum, Spong'un eşitlikçi söyleminin Batı merkezli bir çerçevede sınırlı kalıp kalmadığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Verdiği mücadele sonunda KKK örgütü tarafından hedef listesine alınması ve itibar suikastına maruz kalması da bu yapının Güney Amerika'daki gücünün ne kadar büyük olduğunun başka bir göstergesi olmuştur.¹²¹

¹¹⁷ Spong, *HIS*, s. 26-27.

¹¹⁸ Spong, *HIS*, s. 29-30.

¹¹⁹ Spong, *HIS*, s. 32.

¹²⁰ Spong, J.S. (1998). *Why Christianity Must Change or Die*. HarperSanFrancisco, New York. s. 52. (Tezin geri kalan kısımlarında bu kitaptan yapılan atıflar Spong. (1998). *WCMCD*. şeklinde olacaktır.)

¹²¹ Spong, *HIS*, s. 103-104.

Spong'u etkileyen olayların yanında bazı isimler de bu mücadelede ona rehberlik etmiştir. Martin Luther King Jr.'ın (1929-1968)¹²² liderlik ettiği sivil haklar hareketi, Spong'u hem entelektüel hem de vicdani olarak etkilemiştir. King'in kendisine adalet ve sevginin ayrı varlıklar değil, Tanrı'nın dünyadaki varlığının özü olduğunu öğrettiğini ifade etmiş ve onun yolunu kendisine rehber edinmiştir.¹²³ Merkeziyetçi düşüncesinin merkezine adalet, eşitlik ve sevgiyi koyan Spong için kendisini adalete çağırmayan bir Tanrı kabul edilebilir bir Tanrı değildir. Bu sebeple Kilise, Hristiyan toplumu için Tanrı'ya ulaşmada en büyük engel olmuştur. Bu anlayış, Spong'un düşünce yapısında daha kapsayıcı ve özgürlükçü düşüncenin temelini oluşturmuştur.¹²⁴

1.2.3. Yaşadığı Kayıplar

Spong, daha çocuk yaşta aile fertlerinin ölümleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Kişisel kayıpların insanın ruhsal ve teolojik düşüncesi üzerinde belirleyici olduğu bilinmektedir.¹²⁵ Her bir ölüm onun teolojik, düşünsel ve entelektüel anlamda içsel savaşlar yaşamasıyla sonuçlanmıştır. On iki yaşındayken babasını kaybettiğinde Tanrı'yla olan pazarlığını kaybetmişti ama Tanrı onun için hala şefkat ve merhamet tanrısıydı. Sevgi dolu merhametli bir Tanrı, bir çocuğun ona karşı verdiği sözü yerine getirmedi diye babasının ölümüyle nasıl cezalandırabilirdi? Spong, içindeki merhametli Tanrı düşüncesini bu olayla yitirmiştir. Onun gözünde artık tanrı, cehennemi olan tanrıydı.¹²⁶ Ayrıca Baba Spong elli gibi genç bir yaşta ölmüştür. Babasının bu genç yaşta ölümü, Spong üzerinde erken öleceği korkusunu geliştirmiştir. Aynı korkuyu yaşayan Danimarkalı filozof Soren Kierkegaard (1813-1855)¹²⁷, bu durumun kişiyi kendi varoluşuna ve teolojik güvenli bağlanmalara yönelteceği görüşünü savunmuştur.¹²⁸ Spong'un ilerleyen yaşlarında Tanrı ve teizm üzerine edindiği fikirlere rağmen sürekli olarak kendisinin sadık bir inanan olduğunu ifade etmesi bunu göstermektedir.¹²⁹

¹²² Martin Luther King Jr., Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı yürüttüğü barışçıl direnişle tanınan Baptist bir rahip, sivil haklar savunucusu ve Nobel Barış Ödülü sahibi bir liderdir. Detaylı bilgi için bkz. King, M.L.J. (1963). *Why We Can't Wait*. Signet Books, New York.

¹²³ Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, New York. s. 88.

¹²⁴ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 57.

¹²⁵ Durkheim, E. (2013). *İntihar*, (Çev. Z.Z. İlkelen). Pozitif Yayınları, İstanbul.

¹²⁶ Spong, *HIS*, s. 26-27.

¹²⁷ Soren Kierkegaard, Tanrı inancını bireyin varoluşsal kaygısı, özgür iradesi ve etik sorumluluğu çerçevesinde temellendiren; inancı, bireyin aklı aşarak Tanrı'ya yöneldiği tutkulu bir içsel karar olarak gören modern Hristiyan varoluşçuluğunun kurucu figürlerinden Danimarkalı bir filozoftur. Detaylı bilgi için bkz. Kierkegaard, S. (1941). *The Sickness Unto Death*.

¹²⁸ Kierkegaard, S. (1941). *The Sickness Unto Death*. Princeton University Press, Princeton. s. 17-24.

¹²⁹ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 29.

Babasının ölümünün ardından kendisi üzerinde çok ciddi etkiler bırakan öğretmeni Cliff Stanley'in eşinin lösemiden dolayı komaya girdiği haberiyle tekrar bir ölüm korkusuna kapılmıştır. Sınıfça aldıkları ortak karar sonucunda bu hastalığın, ışıkla karanlık, Tanrı ile Şeytan arasındaki bir mücadele olduğuna karar vermişlerdir. Tanrı'nın yanında durup onun hayatı için savaşımlar ve bir dua nöbeti tutmuşlardır. Sınıf üyeleri, Tanrı saflarında yirmi dört saat boyunca devam ettirdikleri dua nöbeti için bir imza toplamışlar ve bunu günlerce sürdürmüşlerdir. Fakat dördüncü gün şafak vakti tüm çabalara rağmen öğretmenlerinin eşi hayatını kaybetmiştir.¹³⁰ Spong bu durumdan "Kötülüğün güçlerini geri püskürtme amacıyla bu kadar açıkça başarısız olan bir dini dua nöbetinin parçası olmamıştım hiç!"¹³¹ diyerek başarısızlıklarını kabul etmiştir. Bu durum Spong için antik-teolojik ikilemi ortaya çıkarmıştır. Tanrı'nın iyileştirme gücü var mıydı? Eğer öyleyse, Tanrı neden onu kullanmadı? Eğer Tanrı iyileştirme gücüne sahip olmasaydı, o zaman yine de Tanrı olduğu söylenebilir miydi? Tanrı kötü niyetli miydi? Tanrı iktidarsız mıydı? Başka olasılıklar var mıydı? Sıkıntıda, kederde, ihtiyaçta, hastalıkta veya başka herhangi bir problem içinde kime güvenmek gerekirdi? Din adamı olmayı planlayan kişiler için Spong, bu soruları yöneltmiş ve düşüncelerini istemiştir. Artık Spong, duaya ve duanın gücüne olan inancını iyiden iyiye yitirmiştir.¹³²

Spong, papazlığı döneminde karşılaştığı bazı çocuk ölümlerinde de oldukça etkilenmiştir. Bunlardan ilki; üniversiteden tanıdığı bir arkadaşının kaybettiği çocuğuydu. Literatürde 'ani bebek ölümü' olarak geçen, sebepsizce gerçekleşen bir bebek ölümüydü bu. Bu ölüm bu çifti sarssa da onlar, köktendinci dini geçmişlerine geri dönmüştü. Bu çocuğun ölümünün bir şekilde Tanrı'nın isteği olduğu düşüncesiyle kendilerini teselli etmişlerdi. Fakat Spong için bu düşünce problemli olmaktan öte tehlikeliydi de zira bu düşüncede Tanrı, bir çocuğun ölümünü gerektiren bir yaşama amacı dayatan kaprisli, kötü niyetli bir güç haline gelmektedir. Bu aynı zamanda bu kaprisli Tanrı'nın tekrar saldırmaması için hizmet edilmesi ve yatıştırılması gereken bir varlık olduğu anlamına da gelmektedir.¹³³ Başka bir kayıp hikayesi ise yine papazlığı döneminde arkadaşı Cornelia'nın eşiyle ilgilidir. Kendisi kanserden dolayı kemoterapi görse de artık son raddeye ulaşmış ve ölümü beklemektedir. Spong hastaneye gitmiş ve arkadaşının eşiyle beraber dua etmeye başlamıştır. Dua sırasında öleceğinin farkında olan bir kadına karşı birbiri ardına dini klişelerden oluşan "sahte" ve dindar bir Tanrı konuşması gerçekleştirmiş, bittiğinde utanmıştır. Evine dönerken dua etmenin anlamsızlığı üzerinde daha derin düşünmüş ve bir daha dua etmemeye karar vermiştir.¹³⁴

¹³⁰ Spong, *HIS*, s. 65.

¹³¹ Spong, *HIS*, s. 66.

¹³² Spong, *HIS*, s. 67.

¹³³ Spong, *HIS*, s. 88-89.

¹³⁴ Spong, *HIS*, s. 189-192.

Son olarak belki de kendisini en çok etkileyen kayıp olan eşi Joan'ın ölümüyle sarsılmıştır. Çünkü Joan uzun yıllar fiziki ve psikolojik savaşlar vermiş, zorlu bir hayat yaşamış, acılar içinde hayata gözlerini yummuştur. Cenaze töreni St. Paul Kilisesi'nde bir törenle yapılmıştır. Bu tören sırasında Spong, yaşlı bir kadının saldırısına maruz kalmıştır. St. Paul Kilisesi'nin ilk sırasında kızlarıyla birlikte Joan'ın tabutunun yanında otururken, açıkça tesadüfi olmayan bir şekilde sırtına ve omuzlarına bastonla vurulduğunu hissederek irkılmıştır. Saldırgan yaşlı bir kadındır. Bu darbeye karşılık vermek için içgüdüsel olarak döndüğünde kadın, herkesin duyabileceği bir sesle, "Seni or...u çocuğu" demiştir. Koridorda yoluna devam ederek, biri hariç hepsi piskoposluğun rahipleri olan tabutu taşıyanların kiliseye girmeyi bekledikleri yan kapıdan geçmiş ve onlara şöyle demiştir: "Uzun zamandır o piç kurusuna onun hakkında ne düşündüğümü söylemek istiyordum ve sonunda bu şansı yakaladım." Bu olaydan sonra bir daha o kadını görmemiştir. Spong, en acılı gününde dini düşüncelerinden dolayı böylesi bir saldırıya maruz kalmış ve köktendinci tutum ve düşüncelerin insanları ne kadar kötü bir insan haline getirebileceğine yakından şahit olmuştur.¹³⁵

Spong'un maruz kaldığı kayıp olayları ve sonrasında yaşadığı yoğun yas durumu, varoluşsal problemleri sorgulamasına sebep olmuştur. Yas süreci, kişinin daha kuvvetli bağlarla sevgiye tutunmasına yol açmaktadır.¹³⁶ Spong'un bu anlayışı, "sevgi ve ölümün birbiriyle bağlantılı olduğu" düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Ona göre, kayıplar sevgi bağına koparmaz; aksine, sevginin derinleşmesi için bir fırsat yaratmaktadır.¹³⁷ Bu düşünce sonrasında Spong'un Tanrı anlayışındaki temel problemleri de içine alarak sevgiye dayalı Tanrı anlayışıyla inancını korumasını sağlamıştır. Spong'a göre, Tanrı sevgisi, ki bu kişinin kendi içsel benliğiyle yaşadığı sevgidir, ölümün ötesine uzanmakta ve bu sevgi, tüm varlıkları birleştirmektedir. Yas tutma eylemi ise sonsuz bir bağlamda sevdiklerimizle hep bir arada olduğumuz gerçeğiyle yatıştırılabilmektedir.¹³⁸

Spong, çevresindeki insanların ölümleriyle "Tanrı'nın Adaleti ve Kötülük Problemi" üzerine çokça düşünmüştür. "Neden masum insanlar acı çeker?" veya "Eğer Tanrı sevgiyse, ölüm neden var?" gibi sorular, onun sevgi temelli Tanrı anlayışını şekillendirmiştir. Spong'un teolojisi, bu sorulara yanıt ararken kendini bulmuştur.¹³⁹ Spong dini başa çıkma düşüncesini de başka bir boyutta ele almaktadır. Zira mevcut geleneksel Hristiyan düşüncesinde Tanrı, oluşturduğu ödül-ceza, cennet-cehennem sistemiyle çıkarıcı ve korkuya dayalı bir sistem kurmuştur. Ona göre bu sistem Tanrı'nın sistemi olamaz çünkü Tanrı'nın ölümden sonraki

¹³⁵ Spong, *HIS*, s. 353-354.

¹³⁶ Eliade, M. (2015). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. (Çev. M. Aydın), Kabalcı Yay., İstanbul. s. 137-140.

¹³⁷ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 89.

¹³⁸ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. Harper Collins, New York. s. 132.

¹³⁹ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 110.

hayat için verebileceği şey, sonsuzlukta birliktelik yaşamak ve öze dönme eylemiyle yalnızlıktan kurtarmak olacaktır. Dolayısıyla cennet-cehennem kavramları insanların yarattığı kontrol mekanizmalarından başka bir şey değildir.¹⁴⁰ Yasın evrenselliği de göz önüne alındığında bu kontrol mekanizmasının faydadan çok zara verdiği, evrensel içsel deneyimlerin bu mekanizmalarla geri plana atıldığı da ortada olduğundan bu mekanizmalardan soyut, evrensel, ortak, benlik bilincinde bir yas sürecinin zorunluluğu üzerinde durulması gerektiği düşüncesinde olmuştur.¹⁴¹

1.2.4. Eşcinsel Hakları ve Kilise Reformu

Spong, kapsayıcı bir din anlayışıyla hareket ederek sevgiye dayalı bir teoloji geliştirmiştir. Bu teolojide, her türlü cinsiyet ve cinsel yönelim farklılıklarından kaynaklanan ayrımcılığa karşı durmuştur. Spong'a göre, bireyin merkezde olduğu ve sevgiye dayalı bir Tanrı düşüncesinde, mutsuz bir cinsel yaşamın mantıklı bir açıklaması olamayacağı gibi, böyle bir ayrımcılık adalet sahibi bir Tanrı için asla kabul edilemezdir. Çünkü Tanrı, kişinin benliğiyle bir bütün halindedir ve bireyin bu tür bir yönelime sahip olması ancak Tanrı'nın iradesiyle mümkün olabilir.¹⁴² Ayrıca, Spong, eşcinselliğin günah olarak değerlendirilmesine şiddetle karşı çıkmış ve bu yaklaşımın bilimsel gerçeklerle örtüşmediğini vurgulamıştır.¹⁴³ Çıkış mottosu sevgi olan Spong için sevgi, Tanrı'nın sonsuz özüdür. Sevgi tüm sınırların ötesinde insanlığı, çeşitliliği içerisinde birleştirmektedir.¹⁴⁴ Zira kutsal metinleri tarihsel bir yaklaşımla ele alan Spong, bu metinlerin başkalarını kınamak için kullanılmasının kutsal metinlere ihanet etmek olduğunu düşünmektedir.¹⁴⁵

Spong, eşcinselliğin dini bir mesele olduğu gerçeğiyle papazlığı döneminde deneyimlediği bazı meseleler ve olaylarla yüzleşmiştir. *İncil* okumaları yaptığı sırada sıkça eleştirel yaklaşımları ele alan kitapları da incelemiştir. Bu eleştirel *İncil* okumalarından biri de Yale Üniversitesi'nde 1930'larda Arthur Nock tarafından yayınlanan bir kitap olmuştur. Bu kitap, havari Pavlus'un derinlemesine baskı altında kalmış gizli bir eşcinsel olabileceği olasılığıyla Spong'u düşündürmüştür.¹⁴⁶ Pavlus'un aktardığı bölümler üzerinde daha detaylı okumalar yapan Spong da aynı çıkarımı sürdürmüştür. Hatta Pavlus'un İsa'ya olan aşkının

¹⁴⁰ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 94.

¹⁴¹ Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 157.

¹⁴² Spong, (1998). *WCMCD*. s. 74

¹⁴³ Spong, J.S. (1990). *Living in Sin? A Bishop Rethinks Human Sexuality*, HarperSanFrancisco, New York. s. 85.

¹⁴⁴ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 141.

¹⁴⁵ Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 101.

¹⁴⁶ Nock, A. D. (1938). *St. Paul*. Harper & Brothers, New York.

İsa'da Tanrı'yı görmesine sebep olduğunu savunmuştur.¹⁴⁷ Spong, Pavlus'un dahi gizli bir eşcinsel olarak din içerisinde varlık gösterebildiğinden hareketle, kilise içerisinde eşcinsel varlığın hafife alınamayacak çokluğu ve önemi üzerinde durmuştur. Ötekilenenler listesine böylece eşcinselleri de eklemiş ve onların haklarını savunmayı, dini bir sorumluluk olarak sürdürmüştür.¹⁴⁸ Spong, piskoposluğu döneminde kendi sorumluluğundaki bir papazın evine ziyarete gitmiştir. Ziyaret esnasında evde iki erkeğin yaşadığını hatta bunların bir çift olduğunu hemen fark etmiştir. Evli olmayan bir çiftin papaz evinde yaşaması etik olarak problemli olduğundan bunu dile getiren Spong, "Ama Piskopos, heteroseksüel çiftlerin evlenme seçeneği var. Bizim için yok."¹⁴⁹ şeklinde aldığı yanıtla şaşırmış, bu çifti koruması altına almıştır. Bu olay sonrası yalnızca eşcinsel meselesi değil, evlilik dışı cinsel yaşam hakkında da olumlu düşüncelerini geliştirmiştir.¹⁵⁰ Tüm bu düşünceler Spong'u kapsayıcı, tarihselci ve sevgiye dayalı *İncil* okumalarına itmiştir. Zira Spong'un inandığı Tanrı, kabilesel ya da dışlayıcı değil; evrensel ve herkesi kucaklayan bir Tanrı inancıdır.¹⁵¹

1.3. Spong'un Kendisine İlham Veren Kişilerle Etkileşimi

Spong'un teolojik formasyonunda ve entelektüel yöneliminde, yalnızca bireysel deneyimlerinin değil, etkileşimde bulunduğu bazı önemli düşünürlerin de belirleyici rol oynadığı açıktır. Bu figürler, Spong'un düşünce dünyasında hem epistemolojik hem de etik düzlemde derin etkiler bırakmıştır. Spong'un söylemlerinde ve yazılarında açıkça atıf yaptığı bu isimler, onun Tanrı anlayışının şekillenmesinde ve klasik teolojiye karşı geliştirdiği eleştirilerin dayanaklarında izlenebilir. Bu bağlamda, özellikle Martin Luther King Jr., Dietrich Bonhoeffer, Charles Darwin, Paul Tillich ve James Pike gibi isimlerin onun üzerinde bıraktığı etki, ayrı ayrı incelenmeyi gerektirecek ölçüde önemlidir. Her biri farklı alanlardan gelen bu isimler, Spong'un yalnızca teolojik değil, ahlaki, politik ve bilimsel düzlemde de daha açık, sorgulayıcı ve yenilikçi bir konum edinmesini sağlamıştır. Spong'un bu figürlerle kurduğu ilişki bazen doğrudan temas, bazen metinsel okuma, bazen de düşünsel yakınlık biçiminde gerçekleşmiş; ancak her durumda onun teolojik mirasının çok katmanlı doğasına katkı sunmuştur.

¹⁴⁷ Spong, *HIS*, s. 362-363.

¹⁴⁸ Spong, *HIS*, s. 368-369.

¹⁴⁹ Spong, *HIS*, s. 281.

¹⁵⁰ Spong, *HIS*, s. 281-282.

¹⁵¹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 94.

1.3.1. Martin Luther King Jr. ve Adalet Teolojisi

Martin Luther King Jr.'ın (1929-1968) öncülüğündeki sivil haklar hareketi, Spong'un entelektüel gelişiminde kendini göstermiştir. King'in barışçıl direniş stratejileri ve "adalet sevginin bir biçimidir" mesajı, Spong'un Tanrı, toplum ve gerçeklik ilişkisine dair görüşlerinin oluşumunda etkili olmuştur. Spong, King'in sivil haklar mücadelesini, Hristiyanlığın özündeki adalet çağrısının modern bir yansıması ve Tanrısal Benlik arayışında bir başlangıç noktası olarak görmüştür.¹⁵² Ayrıca sivil haklar mücadelesindeki ahlakilik ilkesinin de Tanrı'nın da sorumlu olduğu bir genel ahlakilik ilkesi olarak değerlendirerek Kant'ın "Tanrı'dan ahlaka hayır, ahlaktan Tanrı'ya evet" düsturunun bir devamı olarak nitelendirip, insan benliğindeki adalet arayışı ve ahlak algısının yeniden yorumlanması gerektiği üzerinde durmuştur.¹⁵³

1.3.2. Dietrich Bonhoeffer ve Direniş Teolojisi

Spong'un etkilendiği diğer bir isim, Nazi Almanya'sında dikte rejime karşı oluşturduğu teolojik duruşuyla sadece kendi dönemi için değil kendinden sonrakileri de hayli etkileyen Dietrich Bonhoeffer (1906-1945)¹⁵⁴ olmuştur. Bonhoeffer, Hristiyanlığın yalnızca sakramentler ve boyun eğmelerle gerçekleşen kabullenilmiş doğmalarla sınırlı olmayan, adalet, insan onuru ve en önemlisi sevgiyi destekleyen misyoner faaliyetler gösteren bir güç olması gerektiğini savunmuştur. Bu düşünce zamanla otoriteye ve dini prangalara karşı bir duruş halini almış ve "din dışı Hristiyanlık"¹⁵⁵ olarak isimlendirilen teolojik bir çerçeve oluşturmuştur. Spong da verdiği radikal mücadelelerde bu tutumdan oldukça etkilenmiş ve Bonhoeffer'in dinin dogmatik prangalarından kurtulmuş, sevgi ve adalet eksenli bir inanç şekli geliştirmesine yol açmıştır. Spong, Bonhoeffer'in Tanrı'yı güçsüzde ve mazlumda arama metodunu kendi 'ötekilenenler' mücadelesine uyarlamış ve ömrünün sonuna kadar bu mücadeleyi devam ettirmiştir.¹⁵⁶

Spong, Bonhoeffer'in Nazi Almanya'sında şahit olduğu insanlık suçlarına karşı Tanrı'nın adaletini savunmasının önemini vurgulamıştır. Çünkü bu suçlar aynı zamanda Tanrı'ya karşı da işlenen suçlardır ve bu durumda siyasi ve dini otoritelere itaat etmenin Tanrı'ya itaatsizlik olduğunun altını çizmiştir. Bonhoeffer'in bu tutumu Spong'u etkilemiş,

¹⁵² Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 112.

¹⁵³ Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev. İ. Kuçuradi). Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara. s. 316-319.

¹⁵⁴ Dietrich Bonhoeffer, Nazi rejimine karşı aktif direnişi nedeniyle idam edilen bir Alman ilahiyatçı olup, Hristiyan inancını kişisel sorumluluk, dünyevi etik ve Tanrı'yı acı içindeki insanlıkta bulma fikri etrafında yeniden düşünerek, "din dışı Hristiyanlık" anlayışıyla modern teolojiye yön veren etkili bir figürdür. Bkz. Bonhoeffer, D. (1953). *Letters and Papers from Prison*.

¹⁵⁵ Bonhoeffer, D. (1953). *Letters and Papers from Prison*. SCM Press, Londra. s. 279.

¹⁵⁶ Bonhoeffer, D. (1944). *Ethics*. SCM Press, Londra. s.132.

insan hakları ve özgürlük için verilen mücadelede Tanrı'nın karşı saflarda olmadığını aksine kendi saflarında olduğu fikriyle ilerlemesine sebep olmuştur.¹⁵⁷

1.3.3. Charles Darwin ve Bilimsel Gerçeklik

Spong'u etkileyen bir diğer isim Charles Darwin (1809-1882)¹⁵⁸ olmuştur. Spong, bilim üzere kurulu bir modern teoloji üretme gayreti içerisinde olmuştur. Bu çizgide Darwin'in Evrim Teorisi, Tanrı'nın yaratıcı gücüne farklı ve daha bilimsel bir yol göstermesi bakımından Spong'a öncülük etmiştir. Spong'a göre Darwin'in, doğanın varlık gösteren çeşitliliği açıklayan bilimsel yaklaşımı, dogmatik yaratılış algısının yeniden yorumlanmasının önünü açmıştır. Zira dogmatik ve geleneksel yaratılış algısının insan yaratılışındaki açıklamaları, insan bilgisini sınırlandırdığını hatta geçersiz kıldığını düşünen Spong, evrim teorisinin Tanrı'nın gücünü ve yaratılış eylemini daha iyi yansıttığını savunmuştur.¹⁵⁹ Spong, her ne kadar kabul etmese de panteist bir yaklaşımdan kendini alıkoyamamıştır. Yaratılışta süreç teorisini devreye koyan Spong'a göre yaratılış, Darwin'in öğrettiği şekliyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle Spong, Tanrı'nın doğaüstü bir yaratıcıdan ziyade varoluşun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.¹⁶⁰

Spong'a göre bilim ile din arasında bir çelişki ya da çatışma olmamalıdır. Bilim bir yürütme aracı değildir ve Tanrı'nın yaratma gücünün bir parçasıdır. İnsanlar bilim aracılığıyla Tanrı'nın yaratma gücündeki eşsizliklerin bilgisine erişebilirler. Spong, bilimsel gerçekler ile dini anlatıların çeliştiği noktalarda tarihselci okumalarını sürdürmüş ve bu metinlerin tarihsel anlatımındaki mesajlara odaklanmıştır. Bu şekliyle bilim, inanç sistemi için bir tehdit olmaktan çıkıp, Tanrı'nın karmaşık doğasını anlamada bir aracı haline gelmektedir.¹⁶¹ Spong'a göre dini metinlerdeki yaratılış hikayeleri bilimsel gerçekler olmaktan öte, varoluşa anlam katan mitolojik hikayelerdir. Bu hikayeler tatmin edici olsa da gerçeklerle çok uzak ve fantastik hikayelerdir. Dinlere ve inananlara düşen görev ise bu hikayeleri Darwin'in Evrim Teorisi ışığında tekrardan yorumlamak ve daha modern bir yol bulmaktır.¹⁶² Ayrıca Spong'a göre Tanrı ve doğa iç içe geçmiş, ayrılmaz şeylerdir ve Evrim Teorisi doğayla iç içe geçmiş Tanrı'yı anlama ve anlamlandırmada daha doğru bir yol çizmemize vesile olmuştur.¹⁶³

¹⁵⁷ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 86.

¹⁵⁸ Charles Darwin, canlı türlerinin kökenini doğal seçim yoluyla açıklayan evrim kuramını geliştirerek hem modern biyolojinin temellerini atan hem de yaratılış anlayışını sorgulayan düşünsel etkisiyle teoloji ve din felsefesi alanında derin tartışmalara yol açan İngiliz doğa bilimcisidir. Bkz. Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species*. John Murray, London.

¹⁵⁹ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 48.

¹⁶⁰ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 49.

¹⁶¹ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. Harper Collins, New York. s. 102.

¹⁶² Spong, (1998). *WCMCD*.s. 51.

¹⁶³ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 72.

1.3.4. Paul Tillich ve Sevgi Temelli Teoloji

Paul Tillich (1886-1965)¹⁶⁴, Hristiyan teolojisinde derin izler bırakan düşünceleriyle Spong'un düşünce yolculuğunda önemli bir yere sahip olmuştur. Tillich, Tanrı'yı "varlığın temeli" (*ground of being*) olarak tanımlamış ve bu kavram, Spong'un Tanrı anlayışında düşüncelerinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Spong, aşkın ve otoriter Tanrı anlayışına karşı çıkarken Tillich'in sevgi eksenli tanrı fikrinden oldukça etkilenmiş görünmektedir.¹⁶⁵ Tillich'e göre Tanrı, geleneksel anlamda düşünüldüğü gibi var olan bir varlık değil, varoluşun kendisini mümkün kılan temel bir gerçektir ve insan aklı ve bilinciyle sınırlanamamaktadır.¹⁶⁶ Varlığın temel özü olan ve merkezinde sevginin bulunduğu kapsayıcı bir tanrı tasavvuru geliştiren Tillich, bu şekliyle sevgiyi de Tanrı'nın özü olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁷ Spong, Tillich'in bu radikal yaklaşımını modern dünyada sürgünde bir inanan olarak dinin rolünü yeniden yorumlamak için kullanmış ve geleneksel Hristiyanlardaki antropomorfik Tanrı anlayışını eleştirmiştir.¹⁶⁸ Tillich gibi Spong da Tanrı'yı soyut bir varlık olmaktan çıkarıp, varlığın özündeki sevgide bulunabileceğini savunmuş, insan deneyiminin derinliklerinde gizlenmiş bu hakikatle kapsayıcı ve özgürleştirici bir teoloji geliştirmiştir

1.3.5. James Pike'nin Sosyal Adalet Anlayışı

Piskopos James Pike (1913-1969)¹⁶⁹, Hristiyanlıkta sosyal adalet anlayışının merkezi bir role sahip olduğunu, kilisenin yalnızca ibadet yeri değil, eşitlik ve insan haklarının garantörlüğünün yapıldığı bir mücadele yeri olduğu düşüncesiyle hareket etmiştir. Pike'nin ırkçılığa, cinsiyet ayrımcılığına ve sosyal adaletsizliklere karşı verdiği mücadele, Spong'un çocukluluğundan beri içinde var olan mücadele tutkusuyla birleşmiş ve kiliseyi sosyal adaletin tesisinde kullanılan merkez üssü olarak görmesini sağlamıştır.¹⁷⁰ Pike, mücadelecilik ruhunun yanında Hristiyanlığın temel doktrinlerini de eleştirmiş ve mevcut yorumların kendisinin verdiği mücadelede engel teşkil ettiğini düşünmüştür. Zira ona göre Hristiyanlığın modern bilim, sosyal ahlak ve insan haklarıyla uyumlu şekilde yorumlanması gerekmektedir. Spong, Pike'nin bu yaklaşımını benimsemiş ve reformist bir Hristiyanlık anlayışı geliştirmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁴ Paul Tillich, Tanrı'yı "varoluşun temeli" olarak tanımlayarak geleneksel teist anlayışların ötesine geçen; din, kültür ve varoluş üzerine geliştirdiği yorumlarla modern din felsefesine ve teolojik düşünceye derin katkılar sunan Alman-Amerikan ilahiyatçıdır. Bkz. Tillich, P. (1951). *Systematic Theology Vol. I.*

¹⁶⁵ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. Harper Collins, New York. s. 92.

¹⁶⁶ Tillich, P. (1951). *Systematic Theology Vol. I.* University of Chicago Press, Chicago. s. 205.

¹⁶⁷ Tillich, P. (1954). *Love, Power, and Justice*. Oxford University Press, New York. s. 45.

¹⁶⁸ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. Harper Collins, New York. s. 93.

¹⁶⁹ James Pike, geleneksel Hristiyan doktrinlerine yönelik eleştirileri ve sosyal adalet konularındaki öncü tutumlarıyla tanınan, ABD'de Kaliforniya Episkopal Piskoposu olarak görev yapmış tartışmalı bir ilahiyatçı ve hukukçudur. Bkz. Pike, J.A. (1964). *A Time for Christian Candor*. Harper & Row, New York.

¹⁷⁰ Pike, J. A. (1965). *If This Be Heresy*. Harper & Row, New York.

¹⁷¹ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 69.

Spong'un teolojisi, insan onurunu, sosyal adaleti ve sevgiyi merkeze alan bir inanç sistemi oluşturma gayretiyle şekillenmiştir. Bu süreçte Spong hem hayatında süregelen olaylar hem de düşüncesinden etkilendiği bilim ve ilim insanlarıyla olan etkileşimlerden ilhamlar almıştır. O, geleneksel Hristiyan düşüncesini radikal bir biçimde eleştirirken aynı zamanda modern yorumlar oluşturma çabası içerisinde olmuştur. Kendisinin de mensup olduğu sürgünde inananlar için bu mücadelenin verilmesinin inancı korumanın tek yolu olduğunu düşünmüştür. Spong, dogmatik yorumların artık modern sorunlara ve sorulara cevap vermediğini düşündüğünden, inancının temeline kutsal kitapları değil, insan hakları, etik problemler, bilimsel gerçekler ve topluma hizmet gibi daha hayattan şeyleri eklemiştir. Spong, adalet ve sevginin bir arada yaşayabileceği, Tanrı'nın bununla bir çatışma içerisinde olmadığı bir model geliştirmek için çıktığı yolda bazen dini kurumları, bazen fikirleri bazen de bizzat Tanrı'nın kendisini hedef tahtasına koymuştur. Bu gerçeklerin Tanrı'yla bir arada olması gerektiğinden hareketle mevcut Tanrı düşüncesini eleştirmekle kalmamış, gerekirse böyle bir Tanrı'nın yok edilmesi üzerinde fikir beyan etmiştir. Tanrı, insanın öz benliğinde kendini koruduğundan, insanın bilimle çatışmasının da anlamsız olduğunun altını çizmiştir. Çünkü bilim, Tanrı'nın eylem şeklinden başka bir şey değildir ve bilim, Tanrı'ya giden bir yoldur. Bu yolculukta özgün bir tanrı tasavvuru geliştiren Spong, sürgündeki inananlar için yeni bir kapı araladığını düşünmektedir.

1.4. Spong'un Başlıca Eserleri

Spong, reformist modern Hristiyanlık düşüncesini savunmuş ve bu düşüncesini eserlerinde güçlü bir biçimde açıklamış, 20. ve 21. yüzyılın önemli düşünürlerindendir. Eserleri yalnızca Hristiyan teolojisi için değil, dünya dinleri ve dinsiz maneviyat arayışındaki bireyler için de içerisinde anlam bulabilecekleri şekilde yazılmıştır. Spong, hem bireyler hem de toplumlar için problem olarak gördüğü meselelere hümanist ve çağdaş yorumlar getirme gayreti içerisinde olmuştur. Spong, bilimsel ve modern gelişimin öncülüğünde ahlaki ve kültürel normlar üzerine yazmış, Hristiyanlık özelinde dinleri bu normların insanın ihtiyaç ve gelişimini destekleyecek şekilde yeniden dönüştürülmesi çağrısında bulunmuştur. Spong'un kitapları, radikal dinciliği ve fundamentalizmi radikal bir biçimde eleştirirken, daha rasyonel ve özgürlükçü bir teolojik anlayış çağrısında bulunmuştur. Spong'un her bir eseri geleneksel Hristiyanlık anlayışının çürümekte olduğunu ve dinlerin insanın yaşamında maneviyatı yok ettiğinden yakınırken, bireydeki inancı korumanın ve yeniden yeşertmenin yollarını aramaktadır. Bu bölümde Spong'un yazmış olduğu 28 eserden başlıcaları ele alınacak olup, her birinin yazılış amacı, temel konuları ve bıraktığı etkiler üzerine incelemeler yapılacaktır.

1.4.1. Honest Prayer

Spong'un ilk kitabı olan *Honest Prayer*¹⁷², geleneksel dua anlayışını sorgulayarak Hristiyan inancında içtenliğin önemini vurgulamaktadır. Spong bu eserinde Tanrı'yı gökteki doğaüstü bir varlık olarak görüp ondan mucizevi müdahaleler bekleyen dua alışkanlığının modern dünyada sürdürülemez olduğunu dile getirmektedir. Spong, teistik Tanrı kavrayışının sınırlılıklarını ortaya koyarak duanın aslında insanın kendi iç dünyasında Tanrı'yla kurduğu dürüst bir bağ olması gerektiğini savunmaktadır. *Honest Prayer*, Hristiyan yaşamında inanç ve pratiğin bütünleşebileceğini, kişinin Tanrı'ya “dürüst bir dua” ile yaklaşarak sahte dini kalıplardan özgürleşebileceğini göstermektedir. Spong'un teoloji serüveninin başlangıcını temsil eden bu kitap, onun ileride geliştireceği radikal düşüncelerin tohumlarını atmış ve Hristiyan pratiğine daha açık yüreklilikle bakılması için ilk adımı atmıştır.

1.4.2. This Hebrew Lord

İkinci önemli eseri *This Hebrew Lord*¹⁷³, Spong'un İsa'nın kimliğini ve klasik Hristiyan ilahiyatının merkezi doktrinlerini yeniden değerlendirme çabasını yansıtmaktadır. Spong bu kitapta İsa'yı kendi Yahudi bağlamı içinde, tarihsel bir figür olarak ele alarak Enkarnasyon ve Teslis gibi öğretilerin ilk yüzyıllardaki düşünce formlarına göre şekillendiğini, ancak modern insanın zihin dünyasında artık aynı etkiyi göstermediğini öne sürmektedir. Spong, yüzyıllar boyunca İsa'nın etrafında örülen geleneksel teolojik varsayımları sorgulayarak İsa'yı otantik biçimde anlamaya çalışır ve akademik ilahiyat ile kilise cemaatinin anlayışı arasındaki uçuruma dikkat çekmektedir. *This Hebrew Lord*, Spong'un teolojik dürüstlük arayışının bir parçası olarak, İsa'nın mesajının özünü koruyup onu efsanevi kabuklarından sıyırmayı amaçlamaktadır. Bu eser, yayımlandığında bazı çevrelerde tepki görmesine rağmen, İsa'nın kişiliği ve mesajının çağdaş bir dille yeniden ifade edilmesi konusunda önemli bir tartışma başlatmış ve Spong'un ileriki çalışmalarında derinleşecek olan yenilikçi İsa anlayışının temelini atmıştır.

1.4.3. Living in Sin? A Bishop Rethinks Human Sexuality

*Living in Sin?*¹⁷⁴ başlıklı bu eser, Spong'un Hristiyan ahlak ve cinsellik konusundaki yerleşik tutumlara meydan okuduğu bir çalışmadır. Bir episkopal piskopos olarak görev yapan Spong, kitapta evlilik öncesi cinsellik, boşanma, yeniden evlenme ve eşcinsellik gibi tartışmalı konuları ele alarak Kilise'nin geleneksel “günah” tanımlarını yeniden düşünmektedir. Spong,

¹⁷² Spong, J.S. (1973). *Honest Prayer*. Seabury Press, New York.

¹⁷³ Spong, J.S. (1974) *This Hebrew Lord*. Harper & Row, New York.

¹⁷⁴ Spong, J.S. (1990). *Living in Sin? A Bishop Rethinks Human Sexuality*, HarperSanFrancisco, New York.

cinselliğin sadece katı kurallarla sınırlandırılmaması gerektiğini, aksine sevgi, karşılıklı saygı ve dürüstlük temelinde değerlendirilen insan ilişkilerinin etik olabileceğini savunmaktadır. Özellikle LGBTQ+ bireylerin dışlanmasına karşı çıkan Spong, *İncil*'i ve Hristiyan geleneğini yorumlarken dışlayıcılıktan uzak, kapsayıcı bir duruş sergilemektedir. *Living in Sin?*, yayımlandığı dönemde Kilise içinde ciddi tartışmalar yaratarak Spong'u "liberal" ve "tartışmalı" bir figür haline getirmiştir. Bununla birlikte eser, Hristiyan toplumu içinde daha ılımlı ve çağdaş bir cinsel ahlak anlayışının tohumlarını ekmiş; sevgiyi ve bütünlüğü merkeze alan manevi bir yaklaşımla, Spong'un teolojik evriminde toplumsal konulara duyarlılığının altını çizmiştir.

1.4.4. Rescuing the Bible from Fundamentalism: A Bishop Rethinks the Meaning of Scripture

Spong'un en çok tanınan eserlerinden biri olan *Rescuing the Bible from Fundamentalism*¹⁷⁵, *İncil*'in lafızcı (harfiyen) ve köktenci yorumlarına karşı kapsamlı bir meydan okuma sunmaktadır. Spong bu kitapta *Kutsal Kitap*'taki yaratılış öyküsünden mucizelere, Pavlus'un mektuplarındaki tartışmalı ifadelerle kadar birçok konuyu ele alarak, *İncil*'in aslında bağlam içinde anlaşılması gereken bir metin olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, bilimsel bulgular ve tarihsel-eleştirel incelemeler ışığında, yaratılış, bakireden doğum ya da fiziksel diriliş gibi geleneksel inanç unsurlarının literal anlamda savunulmasının modern zihin için inandırıcı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte Yahudi geleneğine atıflar yaparak *İncil* yazarlarının metinleri mitolojik bir dille derin manevi gerçekleri iletmek için kullandığını belirtmektedir. *Rescuing the Bible from Fundamentalism*, bir yandan kutsal metni "nefret söylemi" ve dışlayıcılığa alet eden okumaları eleştirip *İncil*'in kadınlar ve eşcinseller hakkındaki yanlış yorumlarını düzeltmeye çalışırken, diğer yandan inancın özünü koruyarak onu modern insan için tekrar anlamlı hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu eser yayımlandığında büyük yankı uyandırmış; birçok dindar insanın farklı bir *İncil* yorumu okumasına kapı aralayarak Spong'un entelektüel katkısını doruğa çıkarmış, aynı zamanda muhafazakar kesimden sert tepkiler alarak yazarın "heretik" olarak damgalanmasına yol açmıştır.

1.4.5. Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus

Spong, *Born of a Woman*¹⁷⁶ adlı eserinde Hristiyanlığın en temel inanç konularından biri olan İsa'nın doğumu ve bakireden doğum doktrinini radikal bir şekilde yeniden ele

¹⁷⁵ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism: A Bishop Rethinks the Meaning of Scripture*. HarperSanFrancisco, New York.

¹⁷⁶ Spong, J.S. (1992). *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. HarperSanFrancisco, New York.

almaktadır. Kitap, *Matta ve Luka* İncillerindeki doğum anlatılarını tarihsel-eleştirel yöntemle incelerken, bu öykülerin literal bir doğaüstü olay olmaktan ziyade Mesih'in önemini vurgulamak için oluşturulmuş teolojik anlatılar olabileceğini savunmaktadır. Spong, erken dönem Hristiyan topluluğunun İsa'nın kimliğini yüceltmek amacıyla onun doğumunu mucizevi öğelerle bezediğini, benzer bakire doğum mitlerine antik dünyada sıkça rastlandığını dile getirmektedir. *Born of a Woman* aynı zamanda erkeğin egemen olduğu kilise geleneğinde Meryem figürünün kullanımını da sorgulayarak, Bakire Meryem imgesinin, kadın cinselliğini bastıran ve kadını ikincil konuma iten bir araç haline getirildiğini ileri sürmektedir. Spong bu eserinde, Hristiyan öğretisindeki kadın imgesini ve cinsiyet adaletsizliğini İsa'nın doğumu bağlamında tartışarak, kadınların kilise içindeki konumunu adalet ve eşitlik perspektifiyle değerlendirmektedir. Spong'un teolojik evriminde önemli bir adım olan *Born of a Woman*, hem İsa'nın doğum mucizesine ilişkin geleneksel inancı sorguladığı hem de bu inancın Kilise'deki ataerkil yapıyla ilişkisini gösterdiği için dikkat çekmiştir. Eser, feminist ilahiyat tartışmalarına katkı sağlayarak Hristiyan inancının hem tarihsel gerçeklik hem de cinsiyet eşitliği temelinde yeniden yorumlanabileceğini göstermiş, okurlarını Kilise öğretilerini daha eleştirel ve bilinçli bir gözle değerlendirmeye teşvik etmiştir.

1.4.6. Why Christianity Must Change or Die

Spong'un uluslararası üne kavuşmasını sağlayan *Why Christianity Must Change or Die*¹⁷⁷, Hristiyanlığın 21. yüzyılda canlı kalabilmesi için köklü bir değişim geçirmesi gerektiğini savunan manifesto niteliğinde bir eserdir. Yazar, modern bilim ve düşünce karşısında geleneksel teizm anlayışının sürdürülemez olduğunu belirterek, mucizelere ve dogmatik öğretilere dayalı eski dilin birçok inananı kiliseden uzaklaştırdığını vurgulamaktadır. Spong'a göre kiliselerde halen vaaz edilen Tanrı imgesi ve dünya görüşü, Kopernik Devrimi'nden Kuantum Fiziği'ne kadar pek çok gelişmeyle sarsılan kadim bir dünya anlayışının ürünüdür ve bu yüzden çağımız insanının zihin ve kalbine hitap etmemektedir. Kitapta "sürgündeki inananlar" diye tanımlanan, geleneksel öğretileri reddettikleri için kendilerini kilise dışında hisseden geniş bir kitleye seslenen Spong, Hristiyanlığın öze sadık kalarak nasıl yenilenebileceğine dair bir vizyon sunmaktadır. Bu vizyona göre Tanrı, eski anlamda bir kral ya da baba figürü değil, varoluşun içinde deneyimlediğimiz aşkın bir varlık veya hayatın kaynağıdır; İsa ise Tanrı'nın bu aşkın boyutunu yaşamında radikal bir sevgi ve kapsayıcılıkla somutlaştıran insandır. *Why Christianity Must Change or Die*, Spong'un önceki

¹⁷⁷ Spong, J.S. (1998). *Why Christianity Must Change or Die: A Bishop Speaks to Believers in Exile*. HarperSanFrancisco, New York.

eserlerinde parça parça ele aldığı dua, *İncil*, mucizeler, ahlak gibi konuları bir araya getirerek tutarlı bir teolojik reform çağrısına dönüştürmektedir. Yayımlandığında hem destekler hem de eleştiriler alan bu eser, pek çok dindar için bir uyanış çağrısı olmuş, Hristiyan inancının özünü koruyarak formlarını değiştirmeye yönelik cesur önerileriyle Spong'un düşünsel mirasında bir doruk noktası haline gelmiştir.

1.4.7. Here I Stand: My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality

*Here I Stand*¹⁷⁸ Spong'un otobiyografik eseri ve onun dürüstlük, sevgi ve eşitlik ilkelerine adanmış bir Hristiyanlık arayışındaki kişisel mücadelesini anlatmaktadır. Spong bu kitapta çocukluğundan başlayarak piskoposluğuna uzanan yaşam öyküsünü samimi bir dille paylaşırken, bir yandan da 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan Episkopal Kilisesi'nin geçirdiği çalkantıları kendi tanıklığıyla gözler önüne sermektedir. Eserde Spong'un ırk ayrımcılığına karşı duruşu, Güneyli bir din adamı olarak Amerikan toplumunda eşitlik için verdiği mücadele, Kadınların rahip olarak atanması konusundaki aktif desteği ve özellikle Newark Piskoposu iken eşcinsel hakları ve AIDS krizi konusundaki cesur tutumu ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Spong, *İncil*'i yorumlarken ve kiliseyi yönetirken karşılaştığı sert baskı ve eleştirileri anlatırken, tüm bu deneyimlerin onun inancını nasıl şekillendirdiğini de ortaya koymaktadır. *Here I Stand*, Spong'un teolojik fikirlerinin soyut akademik düşünceler değil, bizzat hayatının içinden süzölmüş değerler olduğunu göstermektedir. Spong için entelektüel bütünlük, sevgi ve kapsayıcılık, Hristiyanlığın vazgeçilmez unsurlarıdır ve o, bu değerler uğruna kendi kariyerini tehlikeye atmaktan çekinmemiştir. Bu kitap, Spong'un dine katkılarının arkasındaki insani hikayeyi sunarak okurlara ilham verir; bir piskoposun “Buradayım, değişmem” diyerek Martin Luthervari bir kararlılıkla Kilise'nin karşısına dikildiği anlarıyla, Hristiyanlıkta reform ve yenilenme mücadelesinin kişisel yönünü gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak *Here I Stand*, Spong'un teolojik evriminin bir muhasebesi ve onun mirasını geleceğe taşıyan bir bildirge niteliğindedir.

1.4.8. A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born (2001)

Spong, *A New Christianity for a New World*¹⁷⁹ eserinde çağımızda ölmekte olan geleneksel dini inancın külleri arasından filizlenen yeni bir Hristiyanlık vizyonunu sistematik

¹⁷⁸ Spong, J.S. (2001). *Here I Stand My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*, HarperCollins Publishers, New York.

¹⁷⁹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born*. HarperSanFrancisco, New York.

bir biçimde ortaya koymaktadır. Bir önceki kitabı *Why Christianity Must Change or Die* ile başlattığı reform çağrısını derinleştiren Spong, burada Tanrı, İsa, günah ve kurtuluş gibi temel inanç kavramlarını yeni bir paradigma içinde yeniden tanımlamaya girişmektedir. Spong’a göre modern dünyada teizm artık geçerliliğini yitirmiştir; bu yüzden Tanrı’yu “bir kişisel varlık” olarak değil, “tüm varoluşu saran bir bilinç” olarak düşünmemiz gerekmektedir. Bu perspektifte Tanrı, Paul Tillich’in ifadesiyle “varlığın temeli” olup her birimizde yaşam bulmaktadır. Böylece asli günah doktrini, insanın doğuştan günahkar olduğu öğretisi, anlamını yitirir; Enkarnasyon: Tanrı’nın İsa’da bedenleşmesi ve Diriliş gibi öğretiler ise literal birer fiziksel olay olmaktan çıkıp, insan deneyiminde tanrısallığın tezahürü olarak yorumlanmaktadır. Spong, yeni dünya için öngördüğü bu Hristiyanlıkta dogmatik formların ötesine geçerek, sevgi, bilinç ve evrensel bağlılık deneyimini merkeze almayı önermektedir. *A New Christianity for a New World*, yazarın önceki kitaplarında ileri sürdüğü fikirleri bir araya getirip tutarlı bir teolojik sistem haline getirdiği bir çalışmadır. Eser, bazı eleştirmenlere göre Spong’un önceki liberal Hristiyan düşünürler örn. John A. T. Robinson ve Dietrich Bonhoeffer’in izinden giderek yeni bir şey söylemediğinin kanıtı olsa da aslında Spong’un özgün katkısı, tüm bu fikirleri geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırması ve kilisenin dönüşümü için somut bir çerçeve çizmesidir. Sonuç olarak bu kitap, Tanrı’dan kopmadan dönüşmenin mümkün olduğunu göstererek pek çok inananda yenilikçi bir dini kimlik arayışı uyandırmış ve 21. yüzyılda Hristiyanlığın alabileceği yön üzerine yapılan tartışmalara önemli bir yön vermiştir.

1.4.9. Eternal Life: A New Vision

Spong’un teolojik yolculuğunun son dönem ürünlerinden biri olan *Eternal Life: A New Vision*¹⁸⁰, dinlerin en kadim sorularından birine, ölüm ve ölümsüzlük meselesine yenilikçi bir yaklaşım getirmektedir. Spong, insanlık tarihi boyunca ölüm korkusunun ve belirsizliğinin, cennet-cehennem gibi kavramlarla nasıl giderilmeye çalışıldığını kapsamlı bir şekilde incelemiştir. İlkel toplumların ata inançlarından başlayarak modern dinlere uzanan bir panoramada, insan bilincinin kendini fark etmesiyle ortaya çıkan ölüm endişesinin, dini düşüncede merkezi yer tuttuğunu vurgulamıştır. Spong, ebedi yaşam kavramını ele alırken geleneksel dini tasvirlerin, örneğin iyi insanların gittiği cennet, kötülerin cezalandığı cehennem anlayışının, artık ikna edici olmadığını, bunların insanlığın bilinç sıçramasıyla “ölümsüzlük” arzusuna verdiği sembolik yanıtlar olduğunu belirtmiştir. Bilimsel verilerin ışığında bedensel ölümün nihayetinde kaçınılmaz olduğunu kabul eden Spong, Tanrıyı “bir kişi” olarak değil,

¹⁸⁰ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision Beyond Religion, Beyond Theism, Beyond Heaven and Hell*. HarperOne, New York.

kişiliği mümkün kılan yaratıcı süreç olarak tanımlayarak, ölüm sonrası hayat konusuna farklı bir pencere açmıştır. Spong'a göre ebedi yaşam, gökte bir ödül olarak bekleyen bireysel ölümsüzlükten ziyade, şu anki yaşamımızda ulaşabileceğimiz derinlikli bir varoluş bilinci ve sevgiyle bütünleşme hali demektir. İsa'nın ölüm ve diriliş anlatılarını da bu bağlamda yorumlayan Spong, özellikle Yuhanna İncilinde tasvir edilen İsa'yı, Tanrı'nın sonsuzluğuna radikal bir açıklıkla katılan insan şeklinde yorumlayarak, dirilişi biyolojik olmaktan çok varoluşsal bir dönüşüm olarak açıklamaktadır. *Eternal Life: A New Vision*, Spong'un onlarca yıllık teolojik birikiminin doruk noktası sayılabilecek bir eserdir; çünkü burada yazar, Tanrı inancı, insan bilinci ve ölüm korkusu gibi konuları kişisel tecrübeleriyle harmanlayarak farklı bir dini paradigma önermektedir. Bu eser, dinden uzaklaşmış pek çok modern okuyucunun ölüm ve anlam arayışına cevap olabilecek bir alternatif sunmuş, "sonsuz yaşam"ı bugünkü hayatın derinliği ve sevgiyle dolu bir bilince uyanış olarak tanımlayarak, Spong'un entelektüel mirasına son bir halka eklemiştir. Böylece yazar, inanç ile akıl arasındaki diyalogu ölüm olgusuna kadar genişleterek, Hristiyan teolojisine insanın sonlu hayatında sonsuzluğun izini süren yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SPONG DÜŞÜNCESİNDE TANRI

2.1. Din ve Felsefe Ekseninde Tanrı Tasavvuruna Giriş

Din felsefesi, dinin bireyler ve toplumlar üzerinde gösterdiği etkileri anlamaya yönelik rasyonel bir uğraştır. Temel yöntem eleştirel düşüncenin dini ve felsefi problemler üzerinde uygulanmasıdır.¹⁸¹ Tanrı, dinler, kültürler, ahlak, dil, bilim, sanat ve varlık gibi kavramların farklı yöntemlerle ele alındığı din felsefesi hem din adamları hem de düşünürlerin farkında olarak ya da olmayarak uğramak zorunda kaldığı soyut bir geçit olma özelliğini sürdürmüştür. Bu geçitte dini meseleler felsefesi olarak incelenerek problemlerin anlaşılması sağlanmaktadır. Kısaca; din felsefesi, din ve inanç unsurlarının felsefi bir metotla inceleme faaliyetidir.¹⁸²

Dinler, varlık, ahlak, bilim ve insan deneyimi ile ilgili meselelerde doğası gereği dogmatik ve otoriter çözümler bulma yoluna gitmişlerdir.¹⁸³ Bu yöntem Hristiyan düşünce ve inanç sisteminde de kendisini göstermektedir. Ancak modern dünyada, bilimsel ilerlemeler ve ahlak anlayışındaki dönüşümler bu dogmatik yaklaşımların sorgulanmasına sebep olmuştur.¹⁸⁴

Tanrı kavramı, insanlık tarihinin en kadim problemine yanıt bulma çabasıyla ortaya çıkmış bir arayıştır: “Varlığın kaynağı nedir?”. Bu arayış topluluktan topluluğa ve zamandan zamana değişiklik gösteren bir Tanrı anlayışı gelişmesine sebep olmuştur. Bu Tanrı düşünceleri kimi zaman doğanın güçleriyle anlam bulmuş, kimi zaman da evreni yaratan mutlak bir Tanrı olarak tasavvur edilmiştir. İnsanoğlu, düşünce dünyasında varoluşunu ararken Tanrı’yı bazen doğaüstü bir varlık, bazen de kendilerine ya da *aposteriorik* olarak deneyimleyebildikleri şeylere içkin olarak düşünmüşlerdir.¹⁸⁵ Spong’un Tanrı düşüncesinden bahsetmeden önce, Spong’un teolojisini geliştirirken kendisinden etkilendiği kişiler ve kronolojik olarak varlık göstermiş bazı Tanrı anlayışlarından bahsedilme gereği duyulmuştur.

2.2. Tanrı Tasavvurları

Antik mitolojik dönem; henüz polis kent devletlerin dahi bulunmadığı, insanların küçük klikler halinde yaşam sürdüğü, toplumsal bilinç ve sorumlulukların tanınmadığı bir dönemdir. İnsanlar aile kurup, kurdukları aileyi yaşatma ve besleme içgüdüleriyle yaşamaktadır. Bu tarz

¹⁸¹ Adams, R., Merrihew. (2013). “Tanrı’nın Varlığı Lehine Ahlaki Argümanlar”, *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, (Çev. R. Acar vd.), Küre Yayınları, İstanbul. s. 309-319; Jaques, F. (2001). “Teolojik Önermelere Analitik Yaklaşım”, *Din Felsefesi Yazıları I*, (Çev., Z. Özcan), Alfa Yay., İstanbul.

¹⁸² Hick, J. (1983). *Philosophy of Religion*. Prentice-Hall, New Jersey. s. 1.

¹⁸³ Yasa, M. (2016). *Din Felsefesi Soru-Soru-Sonuç*. Elis Yay., Ankara. s. 92.

¹⁸⁴ Topaloğlu, F. (2018). *Din Felsefesi Açısından Kutsal Anlatı*. Elis Yay., Ankara. s. 33-38.

¹⁸⁵ Yaran, C.S. (2022). *Din Felsefesine Giriş*. DEM Yay., İstanbul. s. 67-72.

dönemlerde varlık gösteren Tanrı anlayışı da genel bir Tanrı anlayışı olamayacağından aynı görünse de her aile için farklı bir Tanrı'dan bahsetmek mümkündür. Fakat ortak bir tema vardır oda antropomorfik bir Tanrı anlayışının hakim olduğudur. Örneğin Homeros'un Tanrı'sı net bir biçimde ahlaki kusurlar taşıyan insan biçimli bir Tanrı'dır. Hesiodos'un *Theogonia* isimli eseri insan biçimli Tanrı özellikleriyle doludur. Bu anlayış, Tanrı'ları yaşamda var olan ve açıklayamadıkları doğa olaylarının müsebbibi olarak gördükleri ve problemlerine çözüm buldukları ilkel bir yöntemdir.¹⁸⁶

Felsefi düşüncenin yükselişiyle birlikte doğaüstü olayları açıklamak için kullanılan Tanrı düşüncesi yerini metafizik problemlere bırakmıştır. Platon, Tanrı'yı iyi ideasıyla tanımlarken¹⁸⁷ Aristoteles, değişmez ve ezeli bir ilk hareket ettirici güç olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁸ Bu dönemde Tanrı anlayışı fizikselin yanında ahlaki ilkelerle de açıklanmıştır.

Modern dönemde ise Tanrı düşüncesi, bireysel inanç ve deneyimler ekseninde şekillenmiştir. Bu düşüncede Tanrı, kozmik bir yaratıcıdan çok öte bireyin iç dünyasının derinliklerinde bulunan bir varlık olarak dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, Tanrı'yı, bireyin anlam arayışında kendi iç dünyasına dönmesindeki önemi de vurgulamaktadır.¹⁸⁹ Örneğin Tillich'e göre Tanrı, kişinin kaygılarının merkezindedir ve onun varlığı, bireyin anlam arayışında kilit rol oynamaktadır.¹⁹⁰ Ayrıca W. James gibi psikologlar da bu dönemde Tanrı'yı, kişinin ruhsal huzur ve anlam arayışındaki en derin kaynak olarak görmüş ve içkin Tanrı düşüncesinin gelişimine katkı sağlamıştır.¹⁹¹ Bir modern ve çağdaş dönem düşünürü olarak bu bölümde ele alabileceğimiz Spong da geleneksel Tanrı anlayışını kökten reddederek Tanrı'yı insan deneyiminin içkin derin kaynağı olarak ele almaktadır. Ona göre, Tanrı'nın doğasını anlamak için geleneksel öğretilere ya da kozmik doktrinlere değil, her bireyin kendinde var olan sevgi ve deneyimlerine bakması yeterlidir. Çünkü Spong'a göre Tanrı, sevginin özüdür ve insanlar birbirlerine sevgiyle bağlandığında Tanrı'nın özüne erişebilirler.¹⁹² Spong'un Tanrı anlayışını daha iyi tespit edebilmek adına kısaca Tanrı tasavvurlarına yer verilecektir.

¹⁸⁶ Tekin, M. (2004). "Tanrı Kavramı ve Toplumsal İzdüşümü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Selçuk Üniversitesi, Sayı 12, s. 476-492.

¹⁸⁷ Platon. (2010). *Devlet*, (Çev. S. Eyüpoğlu ve M.A. Cimcoz), T.İ.B. Kültür Yay., İstanbul. s. 231-265.

¹⁸⁸ Aristoteles. (2021). *Metafizik*, (Çev. A. Arsalan), Divan Kitap, İstanbul. s. 547-551.

¹⁸⁹ Kılıç, R. (2019). *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*. Ötüken Yay., İstanbul. s. 112-116.

¹⁹⁰ Tillich, P. (1951). *Systematic Theology*. University of Chicago Press, Chicago. s. 234.

¹⁹¹ James, W. (2021). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri İnsan Doğası Üstüne Bir İnceleme*, (Çev. İ.H. Yılmaz), Pinhan Yay., İstanbul. s. 495-496.

¹⁹² Spong. (1998). *WCMCD*. s. 45.

2.2.1. Teizm

Teizm, evrenin ve içindeki tüm varlıkların aşkın, bilinçli, mutlak irade sahibi, her şeyi bilen ve tamamen iyi olan bir Tanrı tarafından yaratıldığını, yönetildiğini ve korunduğunu savunan inanç sistemidir. Teizm kavramı Yunanca *theos* (Tanrı) kelimesinden türemiş olup, tarihin erken dönemlerinden itibaren insanoğlunun varlık, anlam ve amaç arayışında merkezi bir rol oynamıştır.¹⁹³ Teist anlayışa göre Tanrı, evrenden ayrı ve aşkın bir varlık olmasının yanında, aynı zamanda evrene müdahale edebilen, insanlarla ilişki kurabilen, kişisel bir gerçekliktir. Bu anlayış, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi büyük dünya dinlerinin temelini oluşturmuştur.¹⁹⁴

Teizm felsefi açıdan özellikle Orta Çağ'da sistematik bir biçimde ele alınmış, Antik Yunan Felsefesinin metafizik yaklaşımlarından beslenmiştir. Aristoteles'in "İlk Hareket Ettirici" düşüncesi gibi kavramlar teizmin oluşumuna felsefi temel sağlamıştır.¹⁹⁵ Bu bağlamda, Orta Çağ'ın en etkili filozoflarından Thomas Aquinas, Tanrı'nın varlığını akli yollarla temellendirmek üzere kapsamlı bir çalışma yürütmüş ve *Summa Theologica* isimli eserinde "Beş Yol (*Quinque Viae*)" adını verdiği argümanlarını ortaya koymuştur.

Aquinas'ın Hareket Argümanı, evrendeki hareketi başlangıç noktası olarak her hareketin başka bir hareket ettiriciye bağlı olduğunu, ancak sonsuz bir zincirin mümkün olmadığını ve dolayısıyla hareketleri başlatan ilk ve hareketsiz bir hareket ettirici olması gerektiğini savunmaktadır. Bu varlık Aquinas'a göre Tanrı'dır. Nedensellik Argümanı, her olayın bir nedene dayandığını ancak sonsuza kadar giden nedenler zincirinin mantıksal olarak mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre, tüm sebepler zincirini başlatan ilk neden Tanrı'dır. Mümkün ve Zorunlu Varlık Argümanı, varlıkları mümkün (var olması zorunlu olmayan) ve zorunlu (varlığı kaçınılmaz) olarak ayırarak, evrende gözlemlenen mümkün varlıkların var olabilmesi için zorunlu bir varlığa ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Bu zorunlu varlık Tanrı'dır. Görecelilik Argümanı, varlıkların farklı mükemmellik derecelerinde olduğunu ifade ederek, mükemmellik kavramının bir üst referansa, mutlak bir varlığa işaret ettiğini savunmaktadır. Bu mutlak ölçüt Tanrı'dır. Son olarak, Amaç Argümanı ise evrendeki düzen ve amacın rastgele oluşamayacağını, bilinçli ve üstün bir varlık tarafından planlanmış olması gerektiğini ileri sürmekte ve bu üstün varlığı Tanrı olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁶

Teizmin argümanları tarih boyunca farklı filozoflar ve teologlar tarafından geliştirilmiş ve savunulmuştur. Günümüzde William Lane Craig, Richard Swinburne ve Alvin Plantinga

¹⁹³ Topaloğlu, A. "Teizm". *TDVİA*, C.40. İSAM Yayınları, Ankara. s.332.; Yasa, M. (2016). *Din Felsefesi Soru-Soru-Sonuç*. Elis Yay., Ankara. s. 92.

¹⁹⁴ Aydın, M. (2020). *Din Felsefesine Giriş*. Nobel Yay., Ankara. s. 45.

¹⁹⁵ Özkan, İ. (2017). *Felsefe Tarihi*. Alfa Yay., İstanbul. s. 63.

¹⁹⁶ Aquinas, T. (2015). *Summa Theologica*. Xist Publishing, Tustin.

gibi önemli filozoflar, Aquinas'ın klasik argümanlarını modern bilim ve mantık çerçevesinde yeniden yorumlayarak teizmin rasyonel olarak savunulabilirliğini göstermeye çalışmışlardır. Craig'ın özellikle kozmolojik argümanı evrenin başlangıcıyla ilgili modern kozmoloji teorileriyle ilişkilendirerek, evrenin *Big Bang* (Büyük Patlama) ile başlayan bir başlangıcı olduğunun bilimsel kanıtlarını sunarak, evrenin varoluşunun Tanrı'nın varlığına işaret ettiğini savunmuştur.¹⁹⁷ Swinburne, evrendeki düzenin ve ince ayarların bilinçli bir yaratıcıya işaret ettiğini belirterek, Tanrı'nın varlığına ilişkin teleolojik kanıtı bilimsel zeminde güçlendirmiştir.¹⁹⁸

Teizm, yalnızca felsefi bir kavram olmakla kalmayıp, ahlaki yaşam ve etik değerlerin temelini oluşturma konusunda da büyük önem taşımaktadır. Teist Tanrı anlayışı, evrensel ahlak yasalarının ve etik değerlerin nihai kaynağı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Tanrı'nın varlığı, ahlaki normları nesnel bir zemine oturtturarak, insan yaşamına anlam, değer ve amaç katmaktadır. Ayrıca Tanrı inancı, kişinin varoluşsal sorularına cevap vererek, bireylerin varoluşunu anlamlandırma çabalarına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle teizm, felsefi ve teolojik boyutlarının yanında, insani deneyimin varoluşsal ve etik yönleri üzerinde de derin etkiler bırakmıştır.¹⁹⁹ Sonuç olarak teizm, tarihin farklı dönemlerinde şekillenmiş, felsefi ve bilimsel gelişmelerle desteklenmiş, yalnızca dini değil aynı zamanda felsefi, etik ve varoluşsal boyutlarıyla insan hayatını derinden etkilemiş kapsamlı bir düşünce sistemidir.²⁰⁰

2.2.2. Deizm

Deizm, evrenin akıl, mantık ve bilimsel ilkeler ışığında yaratıcı bir güç tarafından meydana getirildiğini kabul eden; ancak bu gücün yaratılıştan sonra evrenin işleyişine müdahale etmediğini ve evrenin kendi doğal yasaları çerçevesinde hareket ettiğini savunan felsefi bir düşünce sistemidir. Deizm kavramının kökeni Latince “Deus” kelimesine dayanmakta olup, tarihsel olarak Aydınlanma döneminde ortaya çıkmış ve özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'daki dinî, felsefi ve bilimsel tartışmalarla yaygınlık kazanmıştır.²⁰¹

Deistlere göre evren, Tanrı tarafından başlangıçta düzenli ve rasyonel bir biçimde kurulmuş ve ardından kendi başına işlemeye bırakılmıştır. Bu nedenle, Tanrı'nın evrene müdahalesi, mucizeler, vahiy, peygamberlik ve *Kutsal Kitap* gibi kavramlar reddedilmektedir. Deizmde Tanrı, metaforik olarak evreni kuran ancak daha sonra onun işleyişine karışmayan bir

¹⁹⁷ Ağırman, F. ve Sarı, M. A. (2017). “Craig ve Sinclair'in Kelam Argümanının Mantıksal Bir Eleştirisi”. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:29: 157-171.

¹⁹⁸ Swinburne, R. (2001). *Tanrı Var mı?* (Çev. M. Akbaş), Arasta Yay., Bursa. s. 110-120.

¹⁹⁹ Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B., Basinger, D. (ed.). (2013). *Din Felsefesi Seçme Metinler*. (Çev. R. Acar vd.). Küre Yay., İstanbul. s. 110-113.

²⁰⁰ Çüçen, A. (2001). *Felsefeye Giriş*. Asa Kitabevi, İstanbul. s. 355-356.

²⁰¹ Dölek, H. (2019). “Tanrı Tasavvurları”. Atay, R. (ed.). *Din Felsefesi*. Lisans Yay., İstanbul. s. 242-259.

“saatçi”ye benzetir. Bu görüş, özellikle İngiliz fizikçi Isaac Newton'un evrensel çekim yasasıyla evrenin yasalara bağlı işleyen mekanik bir sistem olarak açıklanmasından sonra daha güçlü bir felsefi zemin kazanmıştır.²⁰²

Deizmin klasik temsilcilerinden olan Voltaire, dini kurumların dogmatik ve baskıcı yapılarını eleştirerek, insan aklının ve özgürlüğünün önündeki en büyük engelin kurumsal dinler olduğunu ileri sürmüştür. Voltaire, evrenin yaratıcısını inkar etmeyerek, aksine evrenin akılcı ve düzenli yapısının Tanrı'nı varlığını kanıtladığını düşünmektedir. Ancak Tanrı'nın doğaüstü müdahalelerine, mucizelere, vahiylerle ve peygamberlere inanmayı reddetmektedir.²⁰³

Thomas Paine (1737-1809) ise deizmi en açık ve doğrudan biçimde savunan düşünürlerden biridir. *The Age of Reason (Akıl Çağı)* eserinde Paine, kutsal metinlerin ilahi kaynaklı olduğuna yönelik inançları tamamen reddederek, dinin akla dayanması gerektiğini ve evrenin Tanrı tarafından yaratılıp sonra doğal yasalar aracılığıyla işlemeye bırakıldığını savunmuştur. Ona göre gerçek din, evrensel ahlak ve akıl ilkeleri üzerine kuruludur ve doğaüstü açıklamalara ihtiyaç duymamaktadır.²⁰⁴

Deizm düşüncesinin temel ilkelerinden biri, evrensel ahlaki yasalara vurgu yapmasıdır. Deistlere göre insan, ahlaki değerlerini doğuştan sahip olduğu akıl ve vicdanla keşfedebilmekte; vahye ya da Kutsal Kitaplara ihtiyaç duymadan evrensel doğrulara ulaşabilmektedir. Bu düşünce, etik değerleri otoriter kurumların ve dogmatik dinlerin kontrolünden çıkararak bireysel özgürlük ve sorumluluk temelinde yeniden yapılandırmaktadır. Deizm, bu yönüyle modern dönemde dini kurumların gücünü sorgulayan ve laiklik fikrinin temelini hazırlayan önemli bir düşünce sistemi olarak değerlendirilebilmektedir. Sonuç olarak, deizm evrenin yaratılışını Tanrı'ya bağlayan fakat onun müdahalesini reddeden; dinin akıl, bilim ve evrensel ahlak üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunan, insan aklını ve bilimsel düşüncüyü ön plana çıkaran kapsamlı bir felsefi düşüncedir. Deizm, özellikle Aydınlanma dönemi düşüncesiyle etkileşime geçerek, din felsefesindeki tartışmaların şekillenmesinde, sekülerleşme sürecinde ve dinlerin modern dünyada yeniden yorumlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bireyin inanç ve düşünce özgürlüğüne yaptığı vurgu nedeniyle çağdaş din felsefesinin temel tartışmalarına hala önemli katkılar sağlamaktadır.²⁰⁵

²⁰² Çüçen, A. (2001). *Felsefeye Giriş*. Asa Kitabevi, İstanbul. s. 358.

²⁰³ Meçin M. (2021). “Aydınlanma Felsefesinde Voltaire’in Yeri ve Osmanlı Aydınları Üzerinde Etkisi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 8, Sayı:1, s. 307-340.

²⁰⁴ Paine, T. (2010). *The Age of Reason: Being an Investigation of True and Fabulous Theology*. Forgotten Books, London. s. 1-85.

²⁰⁵ Dölek, H. (2019). “Tanrı Tasavvurları”. Atay, R. (ed.). *Din Felsefesi*. Lisans Yay., İstanbul. s. 242-259.

2.2.3. Panteizm

Panteizm, Tanrı'nın evrenle tamamen özdeş olduğunu, evren dışında veya ötesinde aşkın bir Tanrı'nın var olmadığını savunan felsefi ve teolojik yaklaşımdır. Etimolojik olarak Yunanca “*pan*” (tüm) ve “*theos*” (Tanrı) kelimelerinin birleşiminden oluşan panteizm, “her şey Tanrı'dır” anlayışını ifade etmektedir. Bu görüşte evrenin tüm unsurları, doğanın kendisi, Tanrı'nın bizzat tezahürü olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, doğa ile Tanrı arasında herhangi bir ayırım veya mesafe yoktur; Tanrı, evrenin kendisi veya varoluşun içkin sebebi olarak kavranmaktadır. Panteizmin tarihsel kökenleri antik çağ filozoflarına kadar uzanmakla birlikte, sistematik bir biçimde felsefi temellerinin atılması 17. yüzyılda Baruch Spinoza ile gerçekleşmiştir. Spinoza'ya göre Tanrı, evrendeki her şeyi kapsayan sonsuz bir tözdür. Doğa ve Tanrı özdeşdir, çünkü doğa, Tanrı'nın sonsuz özünün zorunlu bir sonucudur ve Tanrı da bu nedenle doğanın dışında veya ötesinde ayrı bir varlık olarak düşünülemez. Bu yaklaşım, Tanrı'nın kişisel, bilinçli ve evren üzerinde tasarrufta bulunan geleneksel teistik anlayışını açıkça reddetmektedir. Spinoza'nın panteizmi, modern felsefede Tanrı'ya ve evrene yönelik yeni ve devrimci bir yaklaşım olarak değerlendirilmiş ve özellikle romantik hareketin düşünürleri tarafından benimsenmiştir. Romantik dönem düşünürleri, panteizmi doğaya yönelik mistik ve estetik bir tutum olarak yorumlayarak, doğanın kutsallığını ve bütünlüğünü vurgulayan bir yaşam felsefesi haline getirmişlerdir.²⁰⁶

2.2.4. Panenteizm

Panenteizm, Yunanca köken olarak “*pan-en-theos*” (her şey Tanrı'nın içindedir) ifadesinden gelir ve Tanrı'nın evrenle özdeşleşmeden hem evrenin içinde içkin olduğunu hem de evreni aşan aşkın bir gerçeklik olarak var olduğunu savunmaktadır. Panenteizm, panteizmden farklı olarak Tanrı'yı evrenle sınırlamayıp; evrenin Tanrı içinde olduğunu, ancak Tanrı'nın evrenden daha fazlasını kapsadığını ifade etmektedir. Panenteizm, Tanrı ile evren arasındaki ilişkiyi dinamik, canlı ve karşılıklı etkileşime dayalı bir süreç olarak kavramaktadır. Bu nedenle panenteist yaklaşım, Tanrı'yı durağan ve değişmez bir varlık yerine evrenle birlikte gelişen, değişen ve evrenin deneyimlerinden etkilenen dinamik bir varlık olarak tanımlamaktadır.²⁰⁷

²⁰⁶ Arıcan, M. K. (2013). “Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza”, *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, Cilt 3, Sayı 1, s. 17-32.

²⁰⁷ Arıcan, M. K. (2013). “Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza”, *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, Cilt 3, Sayı 1, s. 17-32.

Bu görüşün modern felsefedeki en önemli temsilcilerinden biri Alfred North Whitehead'dir²⁰⁸ (1861-1947). Süreç felsefesinin kurucusu olan Whitehead'e göre, Tanrı ve evren arasında sürekli bir ilişki vardır. Evren sürekli bir değişim ve gelişim içindedir ve Tanrı da bu süreçten bağımsız değildir. Tanrı evrenin tüm deneyimlerine katılarak onları bütünleştirir ve bu nedenle evrenin yaşadığı süreçlerden doğrudan etkilenmektedir. Bu düşünce, klasik teizmin değişmez, statik Tanrı anlayışından önemli ölçüde farklılaşarak, Tanrı'nın evrene içkin olduğu kadar evrenin ötesinde, evreni aşan bir gerçeklik olarak var olduğunu savunmaktadır.²⁰⁹

Panenteizmin bir diğer önemli temsilcisi Charles Hartshorne'dur (1897-2000). Hartshorne'a göre Tanrı mutlak değil, göreceli (*relative*) bir varlıktır; yani Tanrı, evrenin deneyimlerinden etkilenir, evrenle sürekli bir etkileşim içindedir ve bu nedenle her an yeni bir biçim kazanmaktadır. Hartshorne'un Tanrı anlayışı, evrendeki gelişim, değişim ve yaratıcılığın Tanrı'da da karşılık bulduğu dinamik bir Tanrı tasavvurudur. Böylece panenteizm, evren ve Tanrı arasında karşılıklı ve sürekli devam eden etkileşimi merkeze alarak klasik Tanrı tasavvurlarına alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Panteizm ve panenteizm arasındaki temel fark, evren ile Tanrı'nın özdeş olup olmadığıdır. Panteizm evren ve Tanrı'yı tamamen bir kabul ederken, panenteizm evreni Tanrı'nın içinde fakat Tanrı'yı evrenden daha geniş ve aşkın bir varlık olarak görmektedir. Her iki yaklaşım da klasik teizmden farklı olarak Tanrı'nın evrene müdahale eden kişisel ve dışarıdan yöneten bir varlık olmadığını ileri sürmekte; ancak panenteizm Tanrı'yı tamamen doğaya indirgemekten kaçınarak evren ve Tanrı arasında canlı ve dinamik bir ilişkiyi korumaktadır. Çağdaş din felsefesinde panenteizm, özellikle süreç teolojisi ve ekolojik düşüncelerle ilişkilendirilerek, Tanrı'nın doğa ile olan etkileşimini daha bütüncül ve sürdürülebilir bir perspektiften yorumlama imkanı sunmaktadır.²¹⁰

2.2.5. Ateizm

Ateizm (tanrıtanımazlık), en genel anlamıyla Tanrı'nın veya herhangi bir ilahın var olmadığı görüşüdür. Felsefi literatürde terim genellikle, Tanrı'nın var olmadığını öne süren inanç tutumunu ifade etmektedir. Yani sadece Tanrı'ya inanmanın yokluğu değil, "Tanrı vardır" önermesinin yanlış olduğunu ileri sürme anlamında kullanılmıştır.²¹¹ Bununla birlikte,

²⁰⁸ Alfred North Whitehead, süreç felsefesiyle bilinen İngiliz filozof ve matematikçidir; Tanrı'yı evrende süregelen oluş ve ilişkiler içinde dinamik biçimde var olan bir süreç olarak yorumlayarak klasik teistik anlayışlara alternatif bir metafizik sunmuştur. Bkz. Whitehead, A. N. (1929). *Process and Reality*. Macmillan, New York.

²⁰⁹ Cobb, J. B., Griffin, D. R. (1976). *Process Theology: An Introductory Exposition*. Westminster John Knox Press, Philadelphia, PA, s. 65-66.

²¹⁰ Cobb, J. B., Griffin, D. R. (1976). *Process Theology: An Introductory Exposition*. Westminster John Knox Press, Philadelphia, PA, s. 42-50.

²¹¹ Plantinga, A. (2000). *Warranted Christian Belief*. Oxford University Press. London. s. 62

ateizm kavramı farklı düşünürlerce daha geniş anlamlarda da tanımlanmıştır. Örneğin bazıları ateizmi zihinde Tanrı düşüncesinin hiç bulunmayışı, ya da Tanrı yokmuş gibi yaşam sürme (pratik ateizm) şeklinde anlamıştır.²¹² Buna karşılık klasik ve dar anlamıyla ateizm, Tanrı'nın varlığını bilinçli şekilde reddetme tutumudur. Bütün bu tanımlar incelendiğinde, ortak paydanın Tanrı inancının olmaması olduğu söylenebilir. Ancak filozofların ateizmi temellendirme biçimleri ve teizme yaklaşımları çeşitlilik göstermektedir. Bu da sorunun felsefi karmaşıklığından ileri gelmektedir.²¹³

Ateizmin tarihsel gelişimi; Tanrı inancına dair düşünceler kadar eskiye gitmese de ateist fikirlerin izleri Antik Çağ'a dek sürülebilmektedir. Eski Yunan'da “*atheos*” (Tanrısız) terimi, Tanrılara inanmayanlar için kullanılmıştır. Örneğin, filozof Demokritos (MÖ 5. yüzyıl) evreni atomlarla açıklarken doğaüstü bir yaratıcıya başvurmamaktadır. Yine Epiküros tanrıların dünyaya müdahil olmadığını savunarak dini korkuları eleştirmiştir. Bununla birlikte, modern anlamda sistematik ateizm ancak teizm eleştirisinin belirginleştiği Aydınlanma döneminde ortaya çıkmaktadır. 18. yüzyılda Baron d'Holbach, *Doğanın Sistemi* adlı eserinde açıkça Tanrı'nın bir yanılsama olduğunu savunan ilk filozoflardan biri olmuştur. Onun yaklaşımı, evrenin bütünüyle madde ve hareket yasalarıyla açıklanabileceğini öne sürerek ilahi bir nedeni reddetmektedir.²¹⁴

Aydınlanmanın rasyonalizmiyle gelişen bu eleştiriler, 19. yüzyılda ateizmin düşünsel temelini güçlendirmiştir. Nitekim 19. yüzyılda Charles Darwin'in evrim kuramı Tanrı fikrini biyolojik süreçlerle açıklamadan çıkararak tartışmaları derinleştirmiş; Karl Marx ve Friedrich Nietzsche gibi düşünürler de dine ve Tanrı inancına yönelik köklü eleştiriler getirmişlerdir. Ateist dünya görüşü, temelde doğaüstü bir varlık ya da yaratıcının bulunmadığı, gerçekliğin fiziksel evren ile sınırlı olduğu kabulüne dayanmaktadır. Bu nedenle ateizm çoğunlukla materyalizm veya natüralizm gibi felsefi akımlarla birlikte anılmaktadır. Ateistler, evrenin kökeni ve işleyişinin bilimsel ve rasyonel açıklamalarla anlaşılabilirliğini, ahlak ve anlamın da insan aklı ve toplumsal deneyim üzerinden temellendirilebileceğini savunmaktadır. Din olgusuna yaklaşımları genellikle eleştireldir: Dini inançların nesnel bir temeli olmadığını, aksine insanların korku ve ihtiyaçlarından doğduğunu öne sürmektedirler. Bu bağlamda 19. yüzyıl filozofu Ludwig Feuerbach, ünlü eserinde Tanrı'nın aslında insanın yüceltilmiş özünün bir yansıması olduğunu dile getirmiştir. Feuerbach'a göre “insan Tanrı'yı kendi suretinde

²¹² <https://plato.stanford.edu/entries/atheismagnosticism/#:~:text=William%20L,which%20is%20standard%20in%20philosophy> (Erişim Tarihi: 24.03.2025).

²¹³ Topaloğlu, A. (2001). *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*. Kaknüs Yayınları, İstanbul. s. 18-19.

²¹⁴ Henri, P. (1996). *Tabiatın Sistemi*, (Çev. A. Yılmaz), Bilgesu Yay., Ankara. s. 45-46.

yaratmıştır”; yani insanın kendisine ait üstün değerleri dışsallaştırıp bağımsız bir varlık gibi görmesi Tanrı kavramını doğurmuştur.²¹⁵

Ateist düşüncede bu görüş, dinin özünde insani olduğunu ve ilah fikrinin insan bilincinin bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Yine Karl Marx, Feuerbach’tan etkilenecek dinin insanlar tarafından yaratıldığını ve “halkın afyonu” işlevi gördüğünü belirtmiştir. Marx, dinin ezilen insanların acılarını dindiren sahte bir teselli olduğunu, bu nedenle gerçek mutluluk için dinin eleştirilmesi gerektiğini savunmuştur.²¹⁶ 19. yüzyıl sonlarında Friedrich Nietzsche, Tanrı inancını ahlaki açıdan eleştirmiş ve modern dünyada Tanrı’nın öldüğünü ilan etmiştir. Nietzsche’nin “Tanrı öldü. Onu biz öldürdük” şeklindeki aforizması, mutlak değerlerin yitimini ve insanın geleneksel Tanrı inancından kurtulup kendi değerlerini yaratması gerektiğini ifade etmektedir.²¹⁷ Tanrısız bir dünyada insanın özgürlüğünü ve onurunu yeniden kazanacağını savunan Nietzsche, özellikle Hristiyanlığın ahlak anlayışını “hayatı küçümseyen” bir moral sistem olarak eleştirmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ateizm, sadece felsefi alanda değil siyasal ve kültürel boyutta da etkisini göstermiştir. Sigmund Freud dini inancı bir tür “kolektif nevroz” ve çocukça bir arzu tatmini olarak yorumlarken²¹⁸, Bertrand Russell gibi düşünürler de Tanrı’nın varlığı lehindeki argümanları mantıksal olarak yetersiz görmüşlerdir. Russell, *Neden Hristiyan Değilim* başlıklı ünlü eserinde ilk neden argümanı ve ahlak argümanı gibi klasik teistik delillerin geçersizliğini göstererek, dini inançların rasyonel temelini olmadığını savunmuştur.²¹⁹

2.2.6. Agnostisizm

Agnostisizm (bilinemezcilik), Tanrı’nın veya metafizik gerçekliklerin varlığının bilinmeyeceğini savunan görüş olarak tanımlanmaktadır. Agnostik tutumda kişi, Tanrı’nın varlığı konusunda ne olumlu ne olumsuz bir inanç beyan etmekte; bunun insan aklının kapasitesini aştığını ileri sürmektedir. Nitekim agnostisizmin kurucusu sayılan İngiliz biyolog Thomas Henry Huxley (1825–1895), 19. yüzyılın ortalarında bu terimi ilk kullandığında, kendi

²¹⁵ Topaloğlu, A. (2001). *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*. Kaknüs Yayınları, İstanbul. s. 15-77

²¹⁶ Özyurt, C. “Marx’ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, Sayı 2, Aralık 2014. s. 207-240.

²¹⁷ Nietzsche, F. (2003). *Şen Bilim*. (Çev. L. Özşar). Asa Yay., Bursa. s. 130.

²¹⁸ Freud, S. (2019). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (Çev. K. Şipal), Say Yay., İstanbul. s. 77.

²¹⁹ Bkz. Russell, B. (1957). *Why I Am Not a Christian and Other Essays on Religion and Related Subjects*, (ed. Paul Edwards), Simon & Schuster, New York. s. 3-23. Russell, dini inançları eleştirdiği bu eserinde kendisini felsefi açıdan agnostik, pratikte ise ateist olarak nitelendirmiştir. (Russell, B. (1986). “Am I An Atheist or an Agnostic?”, *On God and Religion*, (ed. Al Seckel), Buffalo: Prometheus, London. s. 85).

tavrını “bilmediğim şeyler hakkında görüş belirtmemek” şeklinde açıklamıştır.²²⁰ Huxley ve onu izleyen agnostik düşünürlere göre Tanrı’nın varlığı ve mahiyeti kişinin bilgisi ötesindedir; bu nedenle Tanrı’nın olup olmadığı hususunda herhangi bir kesin yargıya varılamamaktadır.²²¹

Agnostik tutuma göre; teolojinin konuları insan aklının sınırlarını aştığı için, Tanrı hakkında “bilmiyorum” demek en doğru tutumdur. Agnostik, Tanrı’nın var olduğunu iddia eden teist ile yok olduğunu iddia eden ateist arasında, bir tür entelektüel kararsızlık veya tarafsızlık pozisyonu alır. Ancak bu kararsızlık, pasif bir tavır değil, bilgi konusunda bir prensibe dayanmaktadır: Yeterli kanıt olmadığı sürece inanmak da inkar etmek de rasyonel değildir. Dolayısıyla agnostisizm, basitçe kararsızlık değil, bilgi yokluğunda yargıda bulunmayı reddetme ilkesi olarak anlaşılmalıdır.

Agnostikler, Tanrı’nın varlığı konusunda kesin bilgiye ulaşamayacağını savundukları için ne teizmin ne de ateizmin kesin iddialarını benimsemektedir. Bu bakımdan agnostisizm, dogmatik inanç veya inançsızlık eleştirisi olarak da görülebilmektedir. Bir agnostiğe göre, “Tanrı vardır” demek nasıl kanıtlanmamış bir iddia ise “Tanrı yoktur” demek de benzer biçimde kanıtsız bir iddiadır. Dolayısıyla en makul tutum, yargıyı askıya almak ve bu konuyu soru işareti olarak bırakmaktır. Agnostik yaklaşım, dine tamamen kayıtsız kalmaz fakat dinin doğrularının insan zihniyle temellendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Örneğin agnostik filozof Herbert Spencer (1820–1903), ‘Bilinemez Olan’ kavramını ortaya atarak mutlak gerçeğin (Tanrı’nın) bilinebilir olmadığını savunmuştur. Spencer’a göre dini deneyimler veya vahiy, objektif bir bilgi sağlamadığı için Tanrı hakkındaki sorular cevapsız kalmaktadır. Bu anlayış, dini inançları kesin bir biçimde reddetmez ancak onları bilgi alanının dışında konumlandırmaktadır. Bu nedenle birçok agnostik, pratik hayatta dini ritüellere mesafeli veya ilgisiz kalmayı tercih eder; ancak ateistler gibi dinin toplumdaki varlığını mutlak biçimde ortadan kaldırmaya çalışmamaktadırlar. Dine bakışları genelde hoşgörülü bir kuşkuculuk şeklindedir: Kendileri emin olmadıkları için başkalarının inanma hakkına saygı duyar, fakat hiçbir inancı mutlak doğru saymazlar.²²²

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında pek çok entelektüel, kendini ateist olarak değil agnostik olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Bertrand Russell (1872–1970) bu tavrın en bilinen örneklerindendir. Russell, geniş kitlelerce ateist olarak görülmesine karşın, felsefi anlamda ateist olmadığını, çünkü Tanrı’nın yokluğunu kanıtlayacak yeterli veri bulunmadığını

²²⁰ Huxley, T. H. (1898). *Collected Essays*, Vol. V. Macmillan, London. s. 236-239. Huxley, 1880 tarihli “Agnostisizm” makalesinde, agnostik ilkeyi “yeterli kanıt olmadığında hüküm vermekten kaçınma” şeklinde tanımlamaktadır.

²²¹ Topaloğlu, A. (2001). *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*. Kaknüs Yayınları, İstanbul. s. 131-152.

²²² Spencer, H. (2009) *First Principles*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 33–55.

belirtmiştir. Ona göre Tanrı'nın varlığı ne ispat edilebilir ne de çürütülebilir; bu nedenle “Tanrı vardır” iddiasını da “Tanrı yoktur” iddiasını da kesin olarak benimsemek doğru değildir. Russell kendi konumunu “felsefi olarak agnostik, pratikte (gündelik hayatta) ateist” şeklinde ifade etmiştir. Yani Tanrı'nın varlığı konusunda bilgi düzeyinde agnostik bir tutum alırken, fiilen Tanrı'ya inanmadığı için uygulamada ateist gibi davranmıştır.²²³

2.2.7. Apateizm

Apateizm (ilgisiz teizm), Tanrı'nın varlığı konusuna kayıtsız kalma tutumunu ifade eden çağdaş bir kavramdır. Bu görüşe göre, “Tanrı vardır” veya “Tanrı yoktur” soruları pratik açıdan birey için anlamlı veya önemli değildir. Apateist yaklaşımda bir kişi, Tanrı'nın olup olmamasıyla ilgilenmez; bu mesele gündelik yaşamında bir fark yaratmadığı için inanç tartışmalarına kayıtsızdır. Bu bakımdan apateizm, ateizm veya agnostisizmden farklı bir duruş sergilemektedir. Ateist, Tanrı'ya inanmadığı gibi Tanrı'nın yokluğunu aktif biçimde savunabilir; agnostik, bu konuda bilgimizin olmadığını vurgulayarak yargısını askıya alır; apateist ise Tanrı meselesini tartışmaya değer bile bulmaz. Bir apateist için Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu, günlük yaşam pratikleri ve değerleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir. Dolayısıyla apateizm, “Tanrı var olsa da yok olsa da umurumda değil” şeklinde özetlenebilecek bir kayıtsızlık tavrıdır.²²⁴

Apateizm terimi, *apathy* (kayıtsızlık) ile *theism* (tanrıçılık) kelimelerinin bileşiminden türetilmiştir. İlk kez 2000'li yıllarda bu şekilde kavramsallaştırılan tutum aslında tamamen yeni olmayıp, tarih boyunca dinî konulara ilgisiz kalma şeklinde kendini gösteren örnekleri bulunabilmektedir. Nitekim bazı antik filozoflar için amaç, tanrılarla zihni meşgul etmek yerine erdemli bir yaşam sürmek olmuştur. (Örneğin Stoacılar *apatheia* terimiyle duygulara ve dünyevi kaygılara karşı kayıtsızlığı bir erdem saymıştır) Ancak modern anlamda apateizm, özel olarak din ve Tanrı tartışmalarına karşı gönülsüzlük anlamında kullanılmaktadır. Apateist kişi ne teizmi ne de ateizmi önemser; bu iddialardan birinin doğru olması hayatında bir şeyi değiştirmeyecektir. Bu tavır, bazen “pratik ateizm” olarak da adlandırılır. Fakat apateizm, ateizmin aksine felsefi bir iddiayı savunmaz; sadece bir ilgisizlik tutumu olarak kalmaktadır. Bu nedenle, apateizm bir inanç sistemi olmaktan ziyade bir davranışsal/psikolojik tavır şeklinde

²²³ Russell, B. (1953). “What Is an Agnostic?” Erişim adresi: https://sceptis.net/eng/articles/id_5.php (Erişim Tarihi: 04.04.2025).

²²⁴ <https://www.solas-cpc.org/apatheism-when-people-are-just-disinterested-in-god/#:~:text=It's%20not%20like%20they%20were,not%20that%20important%20to%20them> (Erişim Tarihi: 24.03.2025)

değerlendirilebilir. Kimi yazarlar apateizmi “dine karşı duyarsızlık” veya “tanrısal olana karşı umursamazlık” olarak tanımlamıştır.²²⁵

Apateizm teriminin popülerleşmesi 21. yüzyılın başlarında olmuştur. Özellikle Amerikalı gazeteci yazar Jonathan Rauch, *The Atlantic Monthly* dergisinde Mayıs 2003 tarihli “*Let It Be: The Triumph of Apatheism*” başlıklı makalesiyle bu kavramı geniş kitlelere tanıtmıştır. Rauch, modern toplumda dini inançlara karşı artan kayıtsızlığı gözlemleyerek, çok sayıda insanın ne dindar ne de ateist olduğunu, aslında din konusunu umursamadığını belirtmiştir. Örneğin 2000 yılında ABD’de yapılan bir araştırmada, hiçbir ibadethaneye gitmediğini söyleyenlerin oranının 1972’ye kıyasla üç katına çıkarak %33’e ulaştığını vurgulamaktadır. Rauch’a göre bu kesimin çoğu kendini ateist olarak tanımlamamaktadır; sadece din meselelerine ilgi duymayan kişilerdir. İşte bu olguyu tanımlamak için “apateizm” kavramını önermiştir. Rauch’un tespiti sonrasında apateizm, akademik literatürde de dikkate değer bir kavram haline gelmiştir. Özellikle din sosyolojisi ve din felsefesi alanlarında, sekülerleşmenin bir boyutu olarak apateizm tartışılmaya başlanmıştır.²²⁶

2.3. Spong’da Tanrı Tasavvurunun Tezahürleri

Spong, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında kilise ve toplumda yaşanan köklü değişimler karşısında Hristiyan inancını yeniden düşünmeye çağıran, liberal Protestan geleneğinde önemli bir piskopostur. Spong, kendisini “sürgündeki bir inanan” olarak tanımlamaktadır. Spong, Tanrı’nın varlığını derinden tecrübe ettiğini söylese de çağdaş zihinle bağdaşmayan geleneksel öğretilerden dolayı kurumsal Hristiyanlıktan uzak düştüğünü belirtmektedir.²²⁷ Onun teolojik yolculuğu, klasik teizm olarak adlandırılan, Tanrı’yı evrenin dışında, doğaüstü kudrete sahip bir varlık olarak gören anlayışla hesaplaşma ihtiyacıyla şekillenmiştir. Spong’a göre Hristiyanlık, doğuş ortamı olan birinci yüzyılın dar ve bilim-öncesi dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı kaldığı takdirde modern insanın zihin ve deneyim dünyasına hitap edemez hale gelmiştir. Kopernik Devrimi’yle yer merkezli kainat tasavvurunun yıkılması, Darwin sonrası canlılığın evrimine dair bulgular, psikoloji ve tarih bilimindeki ilerlemeler, ilk çağlarda şekillenen birçok inanç ifadesini anlamsız kılmıştır. Bu durum, Tanrı tasavvurunda bir kriz doğurmuştur: Geleneksel ilahiyatın sunduğu aşkın ve müdahaleci Tanrı imajı, birçok

²²⁵ Gonçalves, C.V. (2024). “A Reason for Apatheism”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Volume 95, s. 21–28.

²²⁶ Şimşek, İ. (2023). “Apateizm Nedir? Ne Değildir?”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 330-351.

²²⁷ <https://graham-pemberton.medium.com/why-christianity-must-change-or-die-introduction-eeb7c8a89ce9#:~:text=1,is%20%20believer%20in%20exile> (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

çağdaş insana gerçek dışı görünmekte; bu imaj bilimsel gerçeklerle ve modern etik duyarlılıklarla çatışmaktadır.²²⁸

Spong, klasik teizmin savunduğu Tanrı anlayışının entelektüel bütünlüğe sahip bir iman arayan insanlar için sürdürülemez olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Özellikle Batı’da kiliselerin üyelik ve itibar kaybetmesinin, modern dünyada Hristiyan inancının ‘inanılmaz’ bulunmasının ardında, değişen dünya görüşüne rağmen Tanrı hakkında hala eski dili kullanma ısrarı yatmaktadır. Spong’un yaşadığı Amerikan Episkopal bağlamında da bu kriz belirgindir. *İncil*’deki yaratılış, mucize ve mucizevi doğum anlatıları bilimsel çağda mit olarak görülmekte, ahlaki konularda (örneğin cinsiyet eşitliği, LGBTQ+ bireylerin kabulü) geleneksel dogmalar toplumun adalet anlayışıyla çatışmaktadır. Spong, bir din adamı olarak, bir yandan bu tür sosyal adalet mücadelelerinin içinde yer almış, diğer yandan da kilisenin geleneksel teolojisinin bu mücadelelerdeki engelleyici rolünü fark etmiştir.²²⁹ Örneğin *Kutsal Kitap*’ın bazı bölümlerinin kadınlara, LGBTQ+ bireylere veya “öteki” kabul edilen gruplara yönelik ayrımcı söylemleri, geleneksel vahiy anlayışının sorgulanmasına yol açmış; Tanrı’nın insanları bu şekilde dışlayan bir iradesi olamayacağı düşüncesi güçlenmiştir. Bu ve benzeri deneyimler, Spong’u Tanrı tasavvurunu kökten sorgulamaya ve inancı “sevgi, yaşam ve varoluş” ekseninde yeniden formüle etmeye sevk etmiştir.²³⁰

Özetle Spong, modern dünyada geleneksel Hristiyan Tanrı anlayışının gerek bilimsel gerçeklik gerekse ahlaki-hümanist değerler karşısında savunulamaz hale geldiğini düşünmektedir. Bu nedenle “Hristiyanlık ya değişmeli ya da ölmeli” diyerek inanç dilini yeniden inşa etmek gerektiğini dile getirmiştir. Klasik teizme yönelik eleştirileri, bir yandan entelektüel dürüstlüğe sahip bir iman arayışından, diğer yandan da dışlayıcı ve ilkel bulduğu Tanrı imajının insanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkileri gidermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıda öncelikle Spong’un geleneksel teistik Tanrı anlayışına yönelttiği temel eleştiriler ele alınacak; onun hangi noktalarda klasik Tanrı tasavvurundan koptuğu incelenecektir. Bu eleştirilerin arka planında yatan düşünsel ihtiyaçlar ortaya konulup her bir başlığın sonunda Spong’un alternatif Tanrı tasavvurunun ipuçlarına kısaca değinilecektir.

²²⁸ <https://progressivechristianity.org/resource/why-christianity-must-change-or-die-a-bishop-speaks-to-believers-in-exile/#:~:text=Spong%20refers%20to%20himself%20as,Spong%2C%20false%20tenets%20of%20Christianity> (Erişim Tarihi:25.03.2025).

²²⁹ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 249.

²³⁰ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 242.

2.4. Geleneksel Teizme Yönelik Eleştiriler

Spong, teolojik reform çağrısını somutlaştırırken mucizeler, vahiy ve *Kutsal Kitap* anlayışı, Tanrı'nın aşkınlığı fikri ve Tanrı'nın kişisel-müdahaleci bir varlık olarak tasavvur edilmesi gibi klasik teizmin beş temel boyutuna sert eleştiriler yöneltmektedir. Spong'un bu konulardaki argümanları, başta *Why Christianity Must Change or Die* olmak üzere eserlerine yayılmıştır. *A New Christianity for a New World*, *Unbelievable*, *Jesus for the Non-Religious* ve *Eternal Life: A New Vision* gibi çalışmalarında da bu eleştirilerini geliştirmiş, alternatif bir Tanrı tasavvuru arayışını sürdürmüştür. Aşağıda Spong'un söz konusu dört başlıktaki eleştirileri, kendi metinlerinden alıntılar ve ilgili literatürdeki benzer/karşıt görüşlerle birlikte ele alınmaktadır.

2.4.1. Mucizeler

Klasik teizm, Tanrı'yı doğa yasalarının üstünde durup dilediğinde bunlara müdahale ederek mucizeler gerçekleştiren bir varlık olarak tasvir etmektedir. Spong ise modern bilim çağında bu mucize anlayışının sürdürülemez olduğunu savunmaktadır. Newton fiziğiyle açıklanan sebep sonuç ilişkilerinin hakim olduğu bir dünyada, Tanrı'nın arada sırada doğaüstü biçimde araya girip bu düzeni bozduğunu iddia etmek, ona göre “post-Newtoncu bir dünyada artık makul bir açıklama” değildir.²³¹ Nitekim Spong, *İncil*'de İsa'ya atfedilen mucizeleri ele alırken bunların literal anlamda gerçekleşmiş olaylar olarak okunamayacağını vurgulamaktadır. Örneğin suyun üzerinde yürüme, beş bin kişiyi doyurma, Lazarus'u diriltmesi gibi anlatıları modern zihin “olağanüstü güç gösterisi” olarak değil, toplumsal ve ruhsal mesajlar içeren sembolik hikayeler olarak değerlendirmelidir. Spong, “İsa'nın bir enkarnasyon olarak doğaüstü mucizeler gerçekleştirdiği” şeklindeki geleneksel iddianın bugünün bilgi düzeyinde inandırıcılığını yitirdiğini şu sözlerle dile getirmektedir: “Post-Newton dünyasında, Tanrı veya ‘enkarne İsa’ tarafından gerçekleştirilen doğaüstü müdahaleler, olup biteni açıklamak için artık geçerli sayılabilecek izahlar değildir.”²³² Bu ifade, onun mucize anlayışını kökten reddettiğini göstermektedir.

Spong'un mucizelere dair tutumu, Rudolf Bultmann'ın 20. yüzyıl ortalarında başlattığı “mitten arındırma” programıyla paralellik göstermektedir. Nasıl ki Bultmann modern insanın mucize ve cin çıkarma gibi ifadelere artık literal anlamda inanamayacağını savunmuşsa²³³,

²³¹ <https://progressivechristianity.org/resource/charting-the-new-reformation-part-iii-the-twelve-theses/#:~:text=5,of%20Miracles> (Erişim Tarihi: 26.03.2025).

²³² Spong, J.S. (2015). "The Twelve Theses: A Call to a New Reformation," *Horizonte, Belo Horizonte*, vol. 13, no. 37, s. 112-162.

²³³ Çil, A. (2012). "Rudolf Bultmann'ın Mitolojiden Arındırma Projesi ve Vahiy ile İlişkisi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, cilt 10, sayı 1, s. 191-220.

Spong da mucize anlatılarının tarihsel-fiziksel gerçeklik olarak değil, deneyimsel gerçeğin efsanevi dili olarak okunması gerektiğini belirtmektedir. Tillich de benzer şekilde mucizenin “doğa yasalarının ihlali” olarak anlaşılmasına karşı çıkmış; Tanrı’nın doğadaki etkinliğini, doğanın derinliklerine nüfuz eden bir anlam boyutu olarak yorumlamıştır. Tillich’e göre “Tanrı’nın dünyaya arada sırada doğaüstü şekilde müdahale eden bir varlık olduğu” iddiası, modern insan için Tanrı’yı bir put veya sihirbaz konumuna indirgemektedir.²³⁴ Nitekim Spong, tam da bu nedenle, böyle bir Tanrı anlayışının inkar edilmesinin (ateizmin) anlaşılır olduğunu ifade etmektedir. Don Cupitt gibi düşünürler de mucizevi ve doğaüstü unsurların dindeki yerini reddederek, din dilinin insani ve şiirsel bir anlatım olduğunu öne sürmüşlerdir. Öte yandan süreç felsefesi geleneğinden Whitehead ve Hartshorne, Tanrı’nın dünyadaki etkinliğini farklı bir biçimde yorumlayarak klasik mucize anlayışını dönüştürmüşlerdir. Süreç teolojisine göre Tanrı, dünyadaki olaylara zorla müdahale eden bir güç değil, canlıları özgürce yönlendiren ve etkileyen bir varlıktır. Bu anlayışta Tanrı, doğa yasalarını bozarak mucizeler gerçekleştirmez; bunun yerine, olayların gidişatını yaratıcı biçimde yönlendirir ve olası iyi sonuçlara kapı aralayarak etki etmektedir.²³⁵ Bu bakış açısı, Spong’un yaklaştığı noktaya kısmen benzer görünse de arada önemli bir fark vardır: Spong, mucize fikrini bütünüyle terk etme ve Tanrı’yı doğaüstü müdahaleci güce sahip bir varlık olarak değil, varlığın bizatihi içinde işleyen bir “güç” olarak anlama eğilimindeyken, süreç teologları Tanrı’nın eylemini tamamen reddetmez ancak bunu klasik mucize anlayışından farklı temellendirirler. Spong’a göre ise “İncil’deki mucize öyküleri, üç katmanlı bir evren tasavvuruna dayanıyordu; oysa bu tasavvur Kopernik sonrasında geçersiz kalmıştır.”²³⁶ Dolayısıyla bu öyküleri modern dünyaya aynen taşımak, onları yanlış kategoriye sokmak olur. Spong, mucize kavramını reddederken aslında Tanrı’nın doğadaki eylemliliğini tamamen yadsımaz; fakat bu eylemliliği, biraz aşağıda görüleceği üzere, doğaüstü bir müdahale olarak değil, yaşamın ve sevginin içinde süregelen bir varlık olarak yeniden yorumlama arayışındadır.

Klasik mucize anlayışını reddetmesi, Spong’un Tanrı tasavvurunun temellerini sarsar görünse de aslında o, Tanrı’nın daha sürekli ve evrensel bir şekilde var olduğuna inanmak istediğini söylemektedir. Mucizelerin yokluğunda, Tanrı’nın her an her yerde geçerli bir gerçeklik olması gerekmektedir. Nitekim Spong, mucizelerden arındırılmış bir din dilinde, Tanrı’yı “yaşamın içinde tezahür eden kudret” olarak tanımlamaya yönelmektedir.²³⁷ Bu

²³⁴ Tillich, P. (1957). *Dynamics of Faith*. Harper & Row Publishers, New York. s. 50-58.

²³⁵ "Christianity" (2018). Encyclopedia.com. <https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/christianity/christianity-general/christianity> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025),

²³⁶ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 29-32.

²³⁷ Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, New York. s. 64-65.

durum, onun nihai Tanrı tasavvurunun ipuçlarını verir: Tanrı, arada bir doğaüstü iş yapan değil, zaten doğanın ve varoluşun özü itibarıyla içinde olan bir yaratıcı enerji veya sevgi gücüdür.

2.4.2. Vahiy Anlayışına Eleştiri

Spong'un geleneksel teizmeye karşı bir diğer önemli eleştirisi, vahiy ve *Kutsal Kitap* anlayışı üzerinedir. Klasik Hristiyan teolojisinde *Kutsal Kitap*, Tanrı'nın insanlığa doğrudan aktardığı mutlak hakikatlerin deposu, değişmez bir ilahi vahyin belgesi olarak görülmektedir. Bu anlayış çoğunlukla Tanrı'yı aşkın bir özne, insanlığı ise pasif alıcı konumuna koymaktadır: Tanrı adeta “göksel bir dille” konuşmuş, bu sözler kutsal metinlere kaydedilmiştir. Spong ise bu modeli hem tarihsel hem de teolojik açıdan eleştirmektedir. Tarihsel olarak *İncil*'in de diğer antik metinler gibi zamanının dünya görüşü, kültürü ve önyargılarıyla malul olduğunu belirterek; teolojik olarak ise “sanki Tanrı insan gibi konuşur, kitap yazar” şeklindeki tasavvurun, antropomorfik ve sorunlu olduğunu savunmaktadır. Spong açıkça “*Kutsal Kitap*’taki sözlerin Tanrı’nın ağzından çıkmış sözler olmadığını” ifade etmektedir.²³⁸ Ona göre vahiy, mutlak ve nesnel bilgi paketleri şeklinde dışarıdan gelen bir olgu değildir; tam tersine, *İncil*, atalarımızın hayatı, dünyayı, kendilerini ve Tanrı'yı anlama arayışında yaptıkları yolculuğun tarihsel anlatısıdır; dosdoğru ilahi bir harita değildir.²³⁹ Bu düşünce, Spong'un vahiy kavramını sübjektif dini tecrübe yönünde yeniden yorumladığını göstermektedir.

Spong, *Kutsal Kitap* yazarlarının Tanrı deneyimlerini kendi kültürel dilleriyle ifade ettiklerini, dolayısıyla onların metinlerinde evrensel ve bağlamsız bir ilahi mesaj değil, insanlığın ebedi hakikati arayış serüveninin izlerinin bulunduğunu belirtmektedir.²⁴⁰ Bu bakış açısıyla o, vahiy dışsal ve nesnel bir hakikat bildirimi olarak gören klasik görüşe itiraz ederken aslında modern din felsefesindeki dilsel ve yorumsal dönüşümle de uyum içindedir. Nitekim Spong nesnel tarih diye bir şey yoktur diyerek, metinlerin olduğu gibi ilahi hakikati aktardığı varsayımını eleştirmektedir. Tüm dini metinler gibi *İncil* de yazıldığı dönemin “dar ve kabilevi gerçeklik anlayışını” yansıtarak Tanrı tasavvuru dahi o kültürün kalıpları içinde şekillenmektedir.²⁴¹ O halde, Tanrı'nın bu metinlerin ötesinde ve daha derinde aranması gerekmektedir. Spong bu noktada radikal bir çıkarım yapmaktadır: “Belki de Tanrı bizden ayrı bir varlık değil, tam da içimizdedir” diyerek aşkın bir varlıktan ziyade içkin bir kutsallık anlayışına göz kırpmaktadır. Hatta “Anlamı ve kutsallığı, dışımızdaki bir Tanrı'dan ziyade insanlığımızın derinliklerinde arıyoruz” diyerek, vahiy anlayışını insanın deruni tecrübelerine

²³⁸ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 249.

²³⁹ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 33.

²⁴⁰ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 33.

²⁴¹ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 37.

doğru kaydırmaktadır. Bu ifadeler, klasik teizmin aşkın ve sözlü vahiy modelinin Spong tarafından reddedildiğini açıkça ortaya koymaktadır.²⁴²

Çağdaş din felsefesinde de vahiy anlayışına dair benzer eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin modern Protestan teolojisinde Friedrich Schleiermacher'den (1768-1834)²⁴³ itibaren vahiy, objektif bilgi veren bir ışık olmaktan ziyade inananın bilinç ve duygu dünyasında meydana gelen bir aydınlanma olarak yorumlanmıştır. Spong, bu geleneği daha ileri taşıyarak Tanrı'nın konuşan, emirler veren bir süje gibi tasvir edilmesini neredeyse imkansız olarak görmektedir. Cupitt, *Kutsal Kitap* gibi metinlerin ilahi otoritesini reddederken, dini metinleri insanlığın kendi kendine anlattığı hikayeler olarak okumaktadır. Cupitt'e göre ortada dışarıdan gelen bir vahiy olmadığı gibi, Tanrı da dilimizin ve kültürümüzün içinde yaratılmış bir kavramdır.²⁴⁴ Spong'un görüşleri Cupitt'inkine yakın olsa da Spong, Tanrı'yı tamamen reddetmeyerek; yalnızca Tanrı'nın insanüstü bir yazar veya kozmik bir vaiz gibi düşünülmesine itiraz etmektedir. Nitekim o, *Kutsal Kitap*'ın otoritesini sorgularken bile metinlere değer atfetmekten vazgeçmez; *İncil*'i sevdiğini ve çağdaş insanlar tarafından daha iyi anlaşılması için efsanelerden arındırılması gerektiğini dile getirmektedir.²⁴⁵ Bu yönüyle Spong, bir bakıma *Rescuing the Bible from Fundamentalism* adlı eserinde yaptığı gibi, metinleri salt literal-fundamentalist okumalardan kurtarıp onların içindeki sevgi ve hayat mesajını öne çıkarmak istemektedir.²⁴⁶ Ancak onun yönteminde, Tanrı'nın insanlığa dışsal buyruklar veren bir varlık olmadığı, bu nedenle de statik ve evrensel geçerliliği olan bir ilahi yasanın mevcut olamayacağı fikri merkezi yer tutmaktadır. Spong bu nedenle "taş levhalara yazılmış ve tüm zamanlar için geçerli, dışsal, nesnel bir vahiy standardı yoktur" diyerek "On Emir" gibi mutlak buyrukların bile kültürel olduklarını öne sürmektedir.²⁴⁷

Spong'un vahiy konusundaki eleştirileri, klasik teizmin Tanrı-insan iletişimine dair varsayımlarını kökten sarsmaktadır. Eğer Tanrı, insanlar arasına mesajlar gönderen bir süje değilse, dinin temel referans noktası nereye kayacaktır? Spong bu soruya, bir yandan insan tecrübesini merkeze alarak (yani vahyi aşağıdan yukarı doğru bir hareket sayarak), diğer yandan da Tanrı kavramını içkinleştirerek cevap aramaktadır. Böylece Tanrı, konuşan bir öteki olmaktan ziyade, insanda derin bir ilham ve sevgi kaynağı haline gelmektedir. Spong,

²⁴² Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 33.

²⁴³ Friedrich Schleiermacher, dini duyguyu Tanrı'ya mutlak bağımlılık bilinci olarak tanımlayan ve modern liberal teolojinin kurucularından sayılan Alman ilahiyatçı ve filozoftur. Bkz. Schleiermacher, F. (2010). *On Religion: Speeches to Its Cultured Despisers*. (Ed. R. Crouter). Cambridge University Press, Cambridge.

²⁴⁴ Cupitt, D. (2001). *Taking Leave of God*. SCM Press, London. s. 16-36.

²⁴⁵ Closson, D. "Rescuing the Gospel from Bishop Spong", LeaderU, <https://www.leaderu.com/orgs/probe/docs/spong.html> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).

²⁴⁶ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 242.

²⁴⁷ Spong, (1998). *WCMCD*.; ayrıca bkz. Spong, *HIS*, s. 453-454.

“Tanrı’nın artık bizden ayrı bir varlık olmayabileceği, tam aksine içimizde derinlerde bulunabileceği şafağını yaşıyoruz”²⁴⁸ derken aslında yeni bir Tanrı tasavvurunun eşiğinde durmaktadır: Bu tasavvurda Tanrı, insanın nihai derinliği, Tillich’in deyişiyle “Varlığın Temeli” olarak anlaşılabilecektir. Nitekim Tillich de Teizm’in Tanrısına inanmayı bir nevi putperestlik saymış ve Tanrıyı varoluşun derinlik boyutuyla özdeşleştirmiştir.²⁴⁹ Spong, vahiy eleştirisiyle benzer şekilde Tanrı’yı insanlığın içkin tecrübesine doğru taşımış ve böylece klasik aşkın Tanrı anlayışından uzaklaşarak kendince daha yenilikçi bir ilahi gerçeklik arayışına girmiştir.

2.4.3. Tanrı’nın Aşkınlığına Eleştirisi

Spong’un düşüncesinde en çarpıcı dönüşümlerden biri, Tanrı’nın aşkın bir varlık olduğu fikrine yönelik eleştirisidir. Geleneksel teizm, Tanrı’yı evrenden ontolojik olarak ayrı, yukarıda ve ötede bir varlık olarak tasvir etmektedir. Bu tasavvur, Tanrı’yı kainatın dışında, değişmez, mükemmel ve insanlardan tamamen farklı bir düzlemde konumlandırmaktadır. Spong ise modern dünya resmi içinde böyle bir gökteki Tanrı imgesinin artık yaşayamaz olduğunu ilan etmektedir. Çalışmanın sonunda ek olarak verilen “12 Tez”inde ilk madde olarak şunu ortaya koymaktadır: “Tanrı’yı teistik kategorilerle, yani dünyaya dışarıdan müdahale edebilen, dünyadan ayrı bir güç olarak anlamak artık inandırıcı değildir. Bu yüzden klasik Tanrı konuşmaları anlamsızlaşmıştır.”²⁵⁰ Bu ifade, onun aşkın Tanrı kavramını doğrudan reddettiğini göstermektedir. Spong burada kullandığı “teistik Tanrı” tabiriyle, geleneksel din dilinde sıkça rastlanan ve Tanrı’yı evrenin dışındaki bir süper varlık gibi betimleyen anlayışı hedef almaktadır.

Tillich’in, Teizmin Tanrısının bir put olduğu düşüncesini özlü biçimde ifade ettiği gibi, felsefi teizm Tanrıyı sanki var olan bir nesne gibi konumlandırarak onu aşkınlık iddiasıyla beraber sınırlı bir varlık haline getirmektedir.²⁵¹ Tillich bu yüzden Tanrı’ya “Varlığın Temeli” demeyi tercih etmiş, Tanrı’nın ne tamamen aşkın ne de sadece içkin olduğunu, kategorilerin ötesinde bir gerçeklik olduğunu savunmuştur. Spong, Tillich’ten etkilenmişçesine, Tanrıyı varlık kategorilerinin dışına taşımaya çalışmaktadır. O da Tanrı’nın ne bir mekan içinde ne de zaman dışında konumlanabileceğini, belki de Tanrı’nın mekanın ve zamanın içinde, onları dolduran bir derinlik olduğunu sezinlemiştir. Nitekim bir eleştirmen, Spong’un öğretilerini

²⁴⁸ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 236.

²⁴⁹ Tillich, P. (1951). *Systematic Theology Vol. I*. University of Chicago Press, Chicago. s. 235-237.

²⁵⁰ Spong, (1998). *WCMCD*.; ayrıca bkz. Spong, *HIS*, s. 453-454.

²⁵¹ Tillich P. (2023). *Olmak Cesareti*. (Çev. F.C. Dansuk), OkuyanUs Yay., İstanbul. s. 181-184.

analiz ederken onun için “aşkınlıktan kaçış doktrini” ifadesini kullanmaktadır.²⁵² Gerçekten de Spong, eserlerinin özellikle olgunluk döneminde, Tanrı’nın aşkın bir süje olmadığı fikrine giderek daha çok ağırlık vermektedir. Örneğin *A New Christianity for a New World* (Yeni Bir Dünya için Yeni Bir Hristiyanlık) adlı eserinde Tanrı’yı “kişisel olmayan bir gerçeklik” olarak dile getirmeye başlar; “post-teistik Tanrı” arayışına girer ve “Tanrı artık hiçbir anlamda bir kişi değildir” diyecek kadar ileri gitmektedir.²⁵³

Bu cümle, Tanrı’nın aşkınlığının yanı sıra kişilik vasfının da reddine işaret etmektedir. Spong’un gözündeki klasik teizmin aşkın Tanrısı, insanlığın artık geride bıraktığı bir kozmolojinin parçasıdır: üç katlı evren modeli (gökyüzü-yeryüzü-yeraltı) dağıldığına göre, “yukarıda bir Tanrı” fikri de dağılmalıdır. Dolayısıyla Tanrı’yı evrenin dışına koyarak yüceltmeye çalışmak, sonuçta onu gerçeklikten koparmakta ve modern insan için ölü bir Tanrı imgesi yaratmaktadır. Spong, “teizmin ölümü”nden bahsederken aslında bunu kastetmektedir: Zihinlerdeki eski Tanrı tasavvuru ölmüş, hükmünü yitirmiştir.²⁵⁴ Bu tespiti yapan yalnız Spong değildir; 1960’larda Harvey Cox, Thomas Altizer gibi ilahiyatçılar da “Tanrı’nın Ölümü” söylemiyle, modern dünyada klasik Tanrı inancının işlemediğine dikkat çekmişlerdir.²⁵⁵ Don Cupitt ise Tanrı’ya dair bütün aşkın söylemlerin birer insan icadı olduğunu ileri sürerek, Tanrı mefhumunu tamamen dünyevileştirme yoluna gitmiştir.²⁵⁶

Spong, Cupitt kadar ileri gidip Tanrı’dan tamamen “insan ürünü bir hayal” diye bahsetmez; ancak Tanrı’nın aşkınlığını reddederek Tanrı’yı insandan, hayattan ve dünyadan ayrı bir varlık olarak düşünmeyi bırakmamız gerektiğini vurgular. Bu noktada süreç teolojisinin katkıları da anılabilmektedir. Bu düşünce panenteizm gibi görünse de panenteizme göre Tanrı dünyadan fazlasıdır ama dünya Tanrı’nın içindedir. Spong’un geldiği nokta ise panenteizmden de öte, belki panteist olarak yorumlanabilecek bir çizgide durmaktadır: Tanrı, dünya ile o kadar iç içedir ki ondan ayrı bir özne olarak kavranması anlamsızlaşmaktadır. Spong bir yerde, Tanrı’yı biyolojik bir dinamizm türü, tüm yaşamın içinden yükselen güç olarak gördüğünü belirtir; Tanrı’nın Ruhü, teistik, doğaüstü, dünyamıza yabancı bir ilah değil, ortak hayatımızın kaynağıdır düşüncesiyle Tanrı’nın aşkınlıktansa içkinliğini vurgulamaktadır.²⁵⁷ Görüldüğü

²⁵²Witt, William G. (2009) "Flight From Transcendence: Bishop Spong's Doctrine of God", <https://willgwitt.org/bishop-spongs-doctrine-of-god/>. (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).

²⁵³ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 60-76.

²⁵⁴ Spong, (1998). *WCMCD.*; ayrıca bkz. Spong, *HIS*, s. 453-454.

²⁵⁵ "Christianity" (2018). Encyclopedia.com, (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025),

<https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/christianity/christianity-general/christianity>

²⁵⁶ Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 257-258.

²⁵⁷ Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 64-65.

üzere Spong, aşkın Tanrı fikrine karşı eleştirilerini dile getirirken aslında alternatif olarak içkin bir Tanrı anlayışının temelini atmaktadır.

Bu noktada bazı eleştirel değerlendirmeler yapmak da mümkündür. Spong'un Tanrı'nın aşkınlığını reddetmesi, kimi düşünürlerce "teolojik ateizm" olarak nitelendirilmiştir. Örneğin, çağımızın ünlü ateist bilim insanlarından olan Richard Dawkins, bir radyo röportajında Spong'un teolojisi hakkında şunları söylemiştir: "O da bir ateist, sadece henüz bunun farkında değil."²⁵⁸ Geleneksel teologlar, Tanrı'yı tamamen içkin bir ilke haline getirmenin, pratikte Tanrı'yı inkar etmekle sonuçlanabileceğini ileri sürmektedir. Nitekim Spong'un Tanrı anlayışı, şahsi bir Tanrı'yı yadsıdığı ölçüde, klasik anlamda teizmin dışına düşmektedir. Ancak Spong buna karşı, klasik Tanrı tasavvurunun yıkıntıları arasından doğan bir yeni kutsallık anlayışına yöneldiğini savunmaktadır. O, Tanrı'nın aşkınlığını bırakırken, Tanrı'yı yaşamın kendisinde bulmaya çalışmaktadır. Bu yüzden eleştirilerinin sonunda hep bir yapıcı öneri sezilmektedir: Eski gökteki Tanrı öldüyse bile, içimizdeki Tanrı keşfedilmeyi beklemektedir. Spong'un aşkın Tanrı eleştirisi, sonuç olarak, Tanrı'yı evrenin dışında aramaktansa tüm varoluşu saran derin anlam katmanında aramaya bir davettir. Bu da onun sonraki bölümde ele alınacak olan olumlu Tanrı tasavvurunun zeminini hazırlamaktadır.

2.4.4. Kişisel ve Müdahaleci Tanrı Fikrine Eleştiri

Spong'un klasik teizme yönelttiği eleştirilerin belki de en radikalı, Tanrı'nın kişisel bir süje ve tarihe müdahale eden bir özne olarak tasavvur edilmesine ilişkindir. Geleneksel inanç dilinde Tanrı genellikle insan gibi "ben" diyebilen, irade ve bilinç sahibi, dualarımızı duyan ve yanıtlayan, tarih içerisinde belirli eylemlerde bulunan bir ilahi şahıs olarak sunulmaktadır. Bu anlayış, Tanrı'ya atfedilen baba imgesiyle de pekişmektedir: Sevgi dolu ama gerektiğinde cezalandıran, hükmeden bir göksel baba figürü. Spong ise Tanrı'ya bu türden kişisel özellikler yüklemenin, modern bilinç tarafından mitoloji olarak görüldüğünü belirtmektedir. Zira eğer Tanrı gerçekten kişisel bir aktör ise ve dünyaya müdahale edebiliyorsa, o halde kötülük ve acı problemleri (teodise sorunu) içinden çıkılmaz hale gelir: Tüm sevdiklerimiz Tanrı'nın bilgisi dahilinde acı çekiyorsa Tanrı ya zalim ya da güçsüz konumuna düşmektedir. Spong, bu tür çıkmazları da göz önüne alarak, Tanrı'nın kişilik sahibi bir varlık olmadığı sonucuna varmaktadır. Spong, "artık Tanrı'nın hiçbir anlamda bir kişi olmadığını" dile getirmiştir. Bu düşüncesini "Tanrı'yı post-teistik bir anlayışla, bir kişi olmayan Tanrı olarak konuşmanın yollarını arıyorum" diyerek bu yöndeki arayışını ifade etmektedir.²⁵⁹

²⁵⁸Veitch, A. (2018). "Doing battle with atheism," Baptist News Global, <https://baptistnews.com/article/doing-battle-with-atheism/>. (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).

²⁵⁹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 76.

Spong'un reddettiği kişisel Tanrı, aslında teizmin geleneksel tanrısının tam kendisidir. Spong'un karşı çıktığı teistik Tanrı, tam da evrenin dışında var olan, mucizeler yapmak için dünyaya müdahale eden, insanlığı günahattan kurtaran, dualara cevap veren, insanlarla birebir ilgilenen kişisel Tanrı'dır.²⁶⁰ Bu cümle, onun eleştirisinin kapsamını özetlemektedir. Spong, Tanrı'yı sevgi dolu bir baba olarak görmenin bile problemli olabileceğini düşünmektedir. Zira bu, insanın kendi ebeveyn-çocuk ilişkisini kozmik boyuta yansıtmasından ibaret kalabilmektedir. Nitekim *Kutsal Kitap*'taki Tanrı tasvirlerinin çoğunun antropomorfik olduğunu, Tanrı'nın orada kızgın, kıskanç, bağışlayan, koruyan gibi insana özgü duygularla tasvir edildiğini hatırlatarak, bunların tarihsel ve dilsel mecazlar olduğunu ileri sürmektedir. Spong'a göre bu mecazlara takılıp Tanrı'yı gerçekten de bir süper-insan gibi düşünmek, dini yetişkinlikten çocukluğa geri götürür. O ise büyüme taraftarıdır: Tanrı anlayışımızı çocuk masallarının ötesine taşıma çağrısı yapmaktadır.²⁶¹

Bu eleştirileri dile getirirken Spong elbette yalnız değildir. 20. yüzyıl teolojisinde Tillich de "Tanrı bir kişi değildir ama kişiden aşağı da değildir" diyerek bu dengeyi ifade etmeye çalışmıştır. Tillich, Tanrı'nın şahsi bir varlık olmadığını çünkü varlık kategorisine sokulamayacağını söylemektedir. Ancak Tanrı'nın bilinçsiz bir güç gibi de anlaşılmaması için Onu "aşkın kişisel" (*transpersonal*) bir gerçeklik olarak tanımlamaktadır.²⁶² Spong ise bu ince ayrımı korumakta çok istekli görünmemektedir. O, Tanrı'nın kişisel olmadığı vurgusunu yaparken bu durumun Tanrı'yı değersizleştirmede olduğunu, aksine insan-üstü bir gerçekliğe işaret ettiğini savunmaktadır. Cupitt gibi düşünürler ise Tanrı'nın kişiliğine tamamen karşı çıkarak, Tanrı'nın bir semboller dizisi olduğunu iddia etmektedirler. Cupitt'e göre Tanrı, insanlar arasındaki etik ideallerin cisimleşmesidir; ortada bilinçli bir ilahi özne yoktur. Spong'un geldiği noktaya baktığımızda, Cupitt'le bazı ortak yönleri olsa da Spong'un dilinde hala "Tanrı sevgidir" gibi ifadeler yer almaktadır. Ancak burada kastedilen, "sevgi dolu bir Tanrı" değil, "sevginin kendisinin Tanrısal oluşu"dur. Nitekim Spong, bir yerde "'Tanrı sevgidir' süreci, zamanla 'sevgi Tanrı'dır' şekline dönüşüyor" diyerek Tanrı'yı kişisel bir varlık olmaktan ziyade bir değer veya ilişki olarak görmeye başladığını belirtmektedir. Bu, Tanrı kavramının içeriğinin köklü biçimde değiştiğinin göstergesidir.²⁶³

Tanrı'nın müdahaleci bir özne olmadığı fikri de Spong'un teolojisinde merkezi önem taşır. Klasik teizmde Tanrı'nın tarihe yön veren planları, mucizevi müdahaleleri, dualara

²⁶⁰ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 60-65.

²⁶¹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 60-65.

²⁶² Tillich, P. (1967). *Systematic Theology*. University of Chicago Press, Chicago. s. 245.

²⁶³ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 140; Lockhart, D. (2019). "The Spong-Cupitt Debate (1)" <https://www.douglaslockhart.com/wp-content/uploads/The-Spong-Cupitt-Debate-1.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).

cevaben olayların akışını değiştirmesi söz konusudur. Spong ise şöyle der: “Dua, tarihe belirli bir şekilde müdahale etmesi için teistik bir varlığa yöneltilen bir rica olamaz; zira bu tür dualar, ölmüş bir Tanrı anlayışına dayanmaktadır.”²⁶⁴ Bu cümle, onun dua ve müdahale anlayışını da dönüştürdüğünü göstermektedir. Tanrı’yı kişisel bir süje olarak görmeyince, elbette klasik anlamda duanın öznesi de ortadan kalkmış olur. Spong, inançsal pratikleri tümüyle terk etmez ama yeniden yorumlar; duayı Tanrı’yı kişinin kendi isteklerine alet etme çabası değil, kendi bilincini Tanrısal olana açma deneyimi olarak yorumlamaktadır. Bu da yine Tanrı’yı insanın içsel deneyimine yaklaştıran bir tavrıdır.

Özetlemek gerekirse Spong, Tanrı’nın kişisel ve müdahaleci olduğu fikrine karşı çıkarak teizmin belkemiğini söküp atmaktadır. Bu eleştiriler sonucunda geriye, klasik anlamda bir “Tanrı” kalıp kalmadığı sorulabilir. Spong, bu noktada yeni bir Tanrı tanımı teklif ederek yanıt verir: Kişisel değilse de kişisel olandan daha az değil, müdahaleci değilse de etkin bir Tanrı modeli. Onun aradığı Tanrı, bir insan gibi bilinçli kararlar veren bir süje değil, fakat evrendeki bilinç ve ilişkilerin en derin kaynağıdır. Bu yönelim, panenteist ya da panteist yaklaşımları andırır. Örneğin Spong, “Tanrı, tüm yaşamın içinde tezahür eden güçtür”²⁶⁵ derken, adeta panteist bir tonda konuşur; fakat aynı zamanda bu gücün sevgi olduğunu vurgulayarak etik bir kişilik atfı da yapar, ancak bu, kişisel bir özne atfı değildir.

Böylece Spong, klasik teizmin reddi üzerine inşa ettiği alternatif tasavvurun ipuçlarını verir: Tanrı artık ne bir adam suretinde gökte oturan bir kral, ne de dünya dışı bir güçtür; Tanrı, hayatın ta kendisinde bulunan kutsal bir boyut, evrenin içinde can veren bir ruhtur. Spong’un eleştirilerinin sonunda beliren bu Tanrı anlayışı, tezimizin ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ancak burada şu ara değerlendirmeyi yapabiliriz ki: Spong için Tanrı, klasik teizmin iddia ettiği tüm o müdahaleci rolleri terk ettiğinde ölmez; aksine, daha geniş, daha derin ve çağın insanına daha yakın bir anlamda yeniden doğar. Bu yeniden doğuşun tohumları, onun geleneksel teizme yönelttiği eleştirilerin satır aralarında şimdiden yeşermeye başlamıştır.²⁶⁶

2.5. Spong’un Tanrı Tasavvurunun Genel Özellikleri

Spong, modern çağda bilimsel bilgiler ışığında eski doktrinlerin ve literal inanç ifadelerinin sürdürülemez olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda Tanrı tasavvurunun da yeniden düşünülmesini ve Hristiyanlığın sembollerinin çağdaş bir anlayışla yorumlanmasını

²⁶⁴ Spong, (1998). *WCMCD*.; ayrıca bkz. Spong, *HIS*, s. 453-454.

²⁶⁵ Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 64.

²⁶⁶ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 3, 186, 188, 209.

önermektedir. Spong'un yaklaşımı geleneksel Hristiyan teolojisinde tartışmalar yaratmış, ancak "sürgündeki inananlar" adını verdiği kesimlerce de ilgiyle karşılanmıştır.

Bu metinde Spong'un Tanrı anlayışı dört ana başlık altında incelenecektir: (1) Tanrı'nın Kişisel Olmayan Doğası, yani Spong'un Tanrı'yı neden kişisel bir özne olarak görmeyi reddettiği; (2) Tanrı'nın İçkinliği ve Varoluşun Derinliği Olarak Kavranması, yani Tanrı'nın aşkın bir varlık yerine varoluşun içinde, derin boyut olarak anlaşılması; (3) Tanrı'nın Sevgi Olarak Yeniden Kavramsallaştırılması, yani "Tanrı sevgidir" ifadesinin Spong tarafından nasıl yeni bir anlamda kullanıldığı; (4) Metaforik ve Sembolik Tanrı Dili Kullanımı, yani Tanrı hakkında konuşurken Spong'un neden doğrudan değil mecazi ve sembolik bir dili tercih ettiği.

2.5.1. Tanrı'nın Kişisel Olmayan Doğası

Spong, geleneksel Hristiyanlığın Tanrı anlayışını tanımlayan teizm kavramının günümüz insanına hitap etmediğini belirtmektedir. Teizm ile kastedilen, evrenin dışında konumlanmış, doğaüstü güçlere sahip, antropomorfik bir Tanrı'dır. Bu geleneksel anlayışta Tanrı, "gökyüzünün üzerinde bir yerlerde yaşayan, zaman zaman yeryüzüne müdahale ederek ilahi iradesini dayatan" bir varlık olarak düşünülmektedir. Spong'a göre bu tasvir edilen şekilde bir Tanrı imgesi, modern bilinç tarafından artık inandırıcı bulunmamaktadır. Nitekim Spong, "Tanrı'yı tanımlama yolu olarak teizm ölmüştür" diyerek, insan biçimli bir Tanrı kavramının inanılabilirliğini yitirdiğini açıkça ilan etmektedir.²⁶⁷ Klasik teist Tanrı modelinde öne sürülen her şeye kadir ve araya giren Tanrı fikri, çağdaş dünyada anlamsızlaşmıştır. Örneğin Spong, artık çoğu insanın Tanrı'nın mucizevi şekilde doğal felaketleri durdurabileceğine inanmadığını, 11 Eylül gibi trajedilerde veya kasırgalarda duaların görünür bir müdahale getirmediğinin herkesçe görüldüğünü belirtmektedir. Tanrı'yı "insanların güvenlik ihtiyacının bir parçası" olarak kurgulayan eski anlayışın, gökyüzünde oturan bir baba figürü fikrinin psikolojik bir rahatlama sağlasa da entelektüel düzeyde sürdürülemez olduğunu savunmaktadır.²⁶⁸

Spong'un Tanrı'yı kişisel olmayan bir gerçeklik olarak görmesinin arkasında, modern bilimsel ve felsefi gelişmelerin yanı sıra 19. ve 20. yüzyılın liberal teoloji birikimi vardır. Özellikle Tillich ve Robinson gibi ilahiyatçıların, Tanrı'nın yukarıda bir varlık olarak değil de "varoluşun temeli" olarak anlaşılması gerektiği yönündeki tezleri, Spong üzerinde etkili olmuştur.²⁶⁹ Spong, bu çizgiyi ilerleterek Tanrı'yı kişisel bir süper-varlık şeklinde tasavvur

²⁶⁷ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 44.

²⁶⁸ Chellew, C. (2006). *Bishop John Shelby Spong: Rescuing Jesus from Religion (Interview with John Shelby Spong)*. Whosoever. Erişim adresi: <https://whosoever.org/bishop-john-shelby-spong-rescuing-jesus-from-religion-interview> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

²⁶⁹ <https://graham-pemberton.medium.com/christianitys-next-reformation-part-4-john-shelby-spong-s-ideas-part-2-b6864a4bc4e3#:~:text=Here%20I'm%20going%20to%20delve,by%20which%20he%20arrived%20there> (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

etmeyi bırakmanın inanç için ölümcül olmadığını, aksine inancı derinleştirebileceğini düşünmüştür. Nitekim kendisi ne tam anlamıyla teist ne de ateist bir konumda olduğunu, bunun ötesinde “teizmin ötesinde bir Tanrı’ya inanmanın mümkün ve gerekli olduğunu dile getirmiştir.”²⁷⁰ Böylece Spong, geleneksel teizmi reddederken bütünüyle Tanrı inancını terk etmediğini, aksine Tanrı’ya dair farklı bir gerçeklik anlayışına yöneldiğini vurgulamaktadır. Onun ifadesiyle teizm, “harici, kişisel, doğaüstü ve potansiyel olarak müdahaleci bir Varlığa inanç” demektir ve bu anlayışın kökeni *Kutsal Kitap*’ın ilkel dünyasında kalmıştır. Spong, *Kutsal Kitap*’ta Tanrı’ya atfedilen Nuh tufanını haber verme, mucizevi doğumlar sağlama, Kızıldeniz’i yarma, gökten ekmek yağdırma gibi tüm eylemleri yani modern insanın artık gerçeklik olarak kabul edemeyeceği bu müdahaleleri sıraladıktan sonra, Hristiyanlığın hala bu işlevsiz Tanrı imgesine tutunuyor olmasını eleştirmektedir.²⁷¹ Sonuç olarak, Spong Tanrı’nın şahsi bir özne olmadığı, dualarımıza cevap veren bir göksel baba olarak düşünülemeyeceği noktasından hareketle yeni bir Tanrı tasavvurunun gerekliliğini ilan etmektedir.²⁷²

Ancak Spong’un geleneksel teizme yönelik bu eleştirisi birtakım sorunlar barındırmaktadır. Öncelikle, Tanrı’nın doğaüstü müdahalesinin tamamen dışlanması, Tanrı anlayışının içeriğini belirsizleştirme riski taşımaktadır. Zira Tanrı kavramının içeriği, teistik bir bağlamda büyük ölçüde müdahale, ilişki ve kişisel ilişkilendirme üzerinden kurulmaktadır. Ayrıca Spong’un yaklaşımı, teolojik açıdan anlamlı görülen dua, ibadet ve ilahi tecrübe gibi dinsel pratiklerin temel işlevlerini sorgulanabilir hale getirmektedir. Tanrı’yı kişisel olmayan bir kavram olarak yeniden tasarlama çabası, Tanrı inancının duygusal ve psikolojik boyutunu göz ardı ederek dinin işlevsel yönlerini zayıflatabilir. Bu bağlamda Spong’un görüşü, geleneksel teizmi aşma girişiminde değerli olsa da dini tecrübeyi anlamlandırma ve sürdürme bakımından yetersiz kalabilmektedir.

2.5.2. Tanrı’nın İçkinliği ve Varoluşun Derinliği Olarak Kavranması

Spong, Tanrı’yı evrenin dışında, zamandan ve mekandan ayrı bir varlık olarak görmeyi reddederken, bunun yerine Tanrı’yı evrenin içkin bir boyutu, varoluşun derinliklerinde tezahür eden bir gerçeklik olarak kavramaktadır. Bu yaklaşım, Tanrı’yı aşkın olma iddiasından bütünüyle vazgeçmek demek değildir; ancak aşkınlık, evrenin dışına konumlanmış bir Tanrı yerine, evrenin içinde ve ötesinde bulunan bir derin anlam olarak yorumlanmaktadır. Spong’un

²⁷⁰Dawes, G. W. (2002). “God Beyond Theism? Bishop Spong, Paul Tillich and the Unicorn”. *Pacifica: Australasian Theological Studies*, 15(1), s. 65–71.

²⁷¹Pemberton, G. (2022). Christianity’s next reformation, Part 4: John Shelby Spong’s ideas (Part 2). Medium. Erişim adresi: <https://graham-pemberton.medium.com/christianitys-next-reformation-part-4-john-shelby-spong-s-ideas-part-2-b6864a4bc4e3> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

²⁷²Spong, (1998). *WCMCD*. s. 31.

ifadesiyle, “Tanrı” kelimesi eğer “var olan her şeyin nihai kökü olan Varlığın Temeli” (*ground of being*) için bir sembol olarak anlaşılırsa, Tanrı bir varlık olmaktan çıkarak, tüm varlığın içinde temellenen derinlik haline gelmektedir. O, Tanrı’nın evrenin dışında bir yaratıcı değil, her an yaratılışın içinde tezahür eden bir yaratıcı güç olduğunu düşünmektedir. Nitekim Spong pek çok kez Tanrı’yı “Yaşamın Kaynağı” ve “Varlığın Temeli” olarak tanımlamaktadır. Bu ifadeler Tanrı’nın tüm hayat sürecinde içkin olduğuna işaret etmektedir. Bu bakış açısına göre Tanrı, hayatın ve varoluşun bizatihi kendisinde saklı olan kudrettir. İnsanlar ve tüm canlılar yaşam enerjilerini sürdürürken aslında Tanrısal olanı deneyimlerler; zira yaşam gücü Tanrı’dan ayrı bir şey değildir. Spong şöyle yazar: “Eğer ‘Tanrı’ sözcüğü, evrende akıp giden ve ancak insanlarda öz-bilinç kazanan yaşam kaynağının deneyimlenmesine işaret ediyorsa, o halde Tanrı’ya tapınmanın tek yolu yaşamaktır, dolu dolu yaşamaktır”.²⁷³

Ancak Spong’un burada kullandığı “dolu dolu yaşamak” ifadesi belirsiz ve eleştiriye açıktır. “Dolu dolu” ifadesinin somut olarak nasıl anlaşılması gerektiği ve sınırlarının nerede çizileceği net değildir. Bu tanımlama, etik bir perspektiften sorgulanmaya muhtaçtır. Örneğin, yaşamı dolu dolu yaşamının kriterleri nelerdir? Spong burada etik değerler ve ahlaki sorumluluklara açıkça gönderme yapmadığı için, ifade göreceli ve keyfi yorumlara açık kalmaktadır. Bu bağlamda yaşamı “dolu dolu” yaşama önerisi, ölçüsüz bir haz ve zevk anlayışına indirgenme riski taşımaktadır. Zira kişinin yaşamını her koşulda “dolu dolu” yaşaması, ahlaki değerlerin veya toplumsal sorumlulukların göz ardı edilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı, dini veya manevi hayatın ahlaki ve etik boyutlarıyla bütünleştirilmediği takdirde, kişinin hayatını anlamlandırma çabasında yüzeysel veya sorunlu sonuçlara yol açabilmektedir.

Spong’un içkin Tanrı anlayışı, panteizm kavramıyla da örtüşmektedir. Panteist görüşte Tanrı, evrenin içindedir fakat evrenle sınırlı değildir; tıpkı canlının bedeninin içindeki ruh gibi, Tanrı evrendeki her şeyde mevcuttur ve evren O’nun içindedir. Spong’un “her şeyin nihai gerçekliği” olarak Tanrı’yı tanımlaması, O’nu evrendeki tüm varoluşun kapsamı ve temeli yapmaktadır. Bu yönüyle Tanrı, evrendeki varlıkları aşkın bir noktadan yönetip denetleyen bir otorite değil, varlığın bizatihi var oluşudur. Spong, “Tanrı’nın insanın bir parçası olduğunu, artık Tanrı’yı dışsal ve doğaüstü bir varlık olarak düşünmeyen yeni bir insanlık” anlayışından söz etmektedir. Bu ifade, Tanrı’nın her insanın ve canlının özünde bulunduğunu ve insandan bağımsız uzak bir güç olarak tasavvur edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Spong’a göre Tanrı, seni sen yapan şeyin bir parçasıdır; insanın varlığında, benliğinde içkindir. Bu

²⁷³ Spong, J. S. (2014). Bishop Spong on God. Progressive Christianity. Erişim adresi: <https://progressivechristianity.org/resource/bishop-spong-on-god-2/> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

içkinlik vurgusu, Tanrı'yı gökte aramak yerine insanın kendi iç dünyasında, ilişkilerinde ve doğanın işleyişinde aramak gerektiğini göstermektedir.²⁷⁴

Spong'un Tanrı tasavvurunda içkinlik, aynı zamanda Tanrı'nın dinamik ve evrimsel bir boyutu olduğu fikrine de açıktır. O, evrenin muazzam bir evrim süreci olduğunu ve Tanrı'nın bu süreçte statik bir usta gibi düşünülmemesi gerektiğini belirtmektedir. Aksine Tanrı, evrimin itici gücü, yaratıcılığın ve dönüşümün kaynağıdır. Nitekim bazı yorumcular Spong'un görüşlerini Alfred North Whitehead'ın süreç felsefesine benzeterek, onun "Whitehead'ci bir Süreç Teolojisini" benimsediğini ifade etmişlerdir. Süreç teolojisinde Tanrı, impersonal (kişisel olmayan) fakat gelişen bir gerçeklik olarak görülmekte ve evrenle birlikte değişim halindedir. Amacı ise yaratıcı dönüşümleri gerçekleştirmektir.²⁷⁵ Bu değerlendirme, Spong'un Tanrı'yı durağan ve değişmez bir öz olarak değil, yaşayan varoluşun devinimi içinde anlaşılan bir kudret olarak gördüğünü desteklemektedir. Dolayısıyla Spong için Tanrı'nın içkin oluşu, Tanrı'nın dünya ile sürekli bir ilişki, bir katılım içinde olması demektir: Doğa yasalarının işlemesi, yaşamın sürmesi, bilinç ve sevgi gibi üst düzey deneyimlerin belirmesi... Tüm bunlar Tanrısal gerçekliğin tezahürlerinden ibarettir. Bu bakış açısıyla Tanrı, evrenin dışında bir gök tanrısı olmaktan çıkıp evrenin derininde bir gizem, varoluşun derinliği haline gelmektedir. Tillich'in deyimiyle Tanrı, "varlığın temeli" ise, Spong bu kavramı çağdaş bir dille popülerleştirerek Tanrı'nın "hayatın derin hakikati" olduğunu vurgulamaktadır.²⁷⁶

2.5.3. Tanrı'nın Sevgi Olarak Yeniden Kavramsallaştırması

Hristiyan geleneğinde sıkça dile getirilen "Tanrı sevgidir"²⁷⁷ ifadesi, Spong tarafından derinleştirilerek adeta literal bir biçimde yeniden kavramsallaştırılmıştır. Geleneksel olarak bu ifade, Tanrı'nın sevgi dolu bir tabiatı olduğunu vurgular: Tanrı, insanları seven ve sevgisini eylemlerinde gösteren kişisel bir varlıktır. Oysa Spong, Tanrı'yı kişisel bir varlık olarak görmediği için, "Tanrı sevgidir" sözünü Tanrı'nın sevginin ta kendisi olduğu anlamında yorumlamaktadır. Başka bir deyişle Tanrı, bir varlığın sahip olduğu bir özellik olarak "sevgi dolu" değildir; sevginin bizzat kendisi Tanrısal olandır. Spong, eğer "Tanrı" kelimesini "evrenin içinden akan ve yaşamı sürekli zenginleştiren Sevgi Kaynağı" ile özdeşleştirebilirsek, Tanrı'yı sevginin kendisi olarak anlayabiliriz demektir.²⁷⁸

²⁷⁴ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 65-67.

²⁷⁵ Price, R. M. (2009). Review of *Why Christianity Must Change or Die* by John Shelby Spong. Robert M. Price Mindvendor. Erişim adresi: https://www.robertmprice.mindvendor.com/reviews/spong_change_or_die.htm (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

²⁷⁶ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 58-60.

²⁷⁷ Yuhanna 1:4-8.

²⁷⁸ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 242.

Spong özellikle “pervasızca sevmek” (*love wastefully*²⁷⁹) ifadesini kullanarak sevgi kavramının koşulsuzluğunu vurgulamaktadır. “Pervasızca sevgi”, sevgiyi hak edip etmediğine bakmaksızın cömertçe, karşılık beklemeden vermektir. Spong, “Sevgi asla layık olup olmadığını sormaz, onu sadece veririz” diyerek Tanrısal sevginin ayırım yapmaksızın sunulan bir armağan olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan ne kadar cömertçe ve çıkarsız severse, içinde o denli Tanrısal olanı görünür kılar; çünkü Tanrı, sevginin içinde kendini açığa vurmaktadır. Bu anlayış, Tanrı’yı insan ilişkilerindeki adanmış sevgide, şefkatte, bağışlamada aramayı gerektirmektedir. Spong: “Eğer ‘Tanrı sözcüğü, evrende sürekli yaşamı yücelten Sevgi Kaynağı ile özdeşleştirilebilirse, ona tapınmanın tek yolu sevmek, pervasızca sevmektir... Ne kadar çok sevgiyi açığa vurabilirsek, nihai, gerçek ve kutsal olan da hayatlarımızda o kadar görünür olacaktır”.²⁸⁰ Burada bahsedilen “nihai, gerçek ve kutsal olanın görünür olması”, insanın sevgi aracılığıyla kutsal olana ortak olması demektir. Yani sevgi eylemi, Tanrı’nın dünyada etkin olmasının bir yoludur.

Spong’a göre Tanrı, yalnızca varoluşun kaynağı değil, aynı zamanda sevgi ve insanlık değerlerinin de temelidir. Bu nedenle Spong’un “Tanrı sevgidir” ifadesi, sıradan bir duygusal söylem değil; ahlaki, varoluşsal ve toplumsal boyutları olan bir teolojik ilkedir. Spong, Tanrı’yı üç temel şekilde kavramsallaştırmaktadır: Tanrı, hayatın kaynağıdır- bu yüzden insan, hayatı dolu dolu yaşadıkça Tanrı ile bağ kurar; Tanrı, sevginin kaynağıdır - bu nedenle sevgi dolu bir yaşam sürmek Tanrı’nın varlığına tanıklık etmek anlamına gelir; Tanrı, varoluşun temelidir - kişi kendini gerçekleştirdikçe, yani tam anlamıyla insan oldukça, Tanrı’nın yansıması haline gelir.²⁸¹ Özellikle sevgi boyutu, Spong’un sosyal ve etik duruşunu da temellendirmektedir. O, her insanın Tanrı’nın imgesini taşıdığına inandığından (bu, onun 12 tezinden biridir), ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi farklılıklar temelinde hiçbir ayrımcılığın meşrulaştırılamayacağını savunmaktadır. Bu da pratikte Hristiyan etiğinin sevgide temellenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Spong’un LGBTQ bireylerin tam kabulü, kadın-erkek eşitliği, dinler arası diyalog gibi çağrılarının arkasında, Tanrı’nın koşulsuz sevgi olduğu inancı yatmaktadır.²⁸² Sevgi, Tanrı’nın varlık tarzı ise, dini yaşamın da sevgi merkezli olması kaçınılmazdır.

Tanrı = Yaşam → Hayatı dolu dolu yaşamak,

Tanrı = Sevgi → Pervasızca sevmek,

Tanrı = Varoluşun Temeli → Kendini gerçekleştirmek.

²⁷⁹ Bu kavramı “pervasızca, ölçsüzce ve savurganca sevme” şeklinde çevirmek mümkündür. Çalışma boyunca “pervasızca sevmek” ifadesi kullanılacaktır.

²⁸⁰ Spong, J. S. (2006). Bishop Spong on God. ProgressiveChristianity.org. <https://progressivechristianity.org/resource/bishop-spong-on-god-2/> (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

²⁸¹ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 64-65, 75-77, 178-179, 187-189.

²⁸² Spong, J. S. (2007). *Jesus for the Non-Religious*. HarperOne. New York. s. 105.

Bu üçlü formülasyon, Spong'un yalnızca bir teolojik özeti değil, aynı zamanda çağdaş bir inanç pratiği çağrısıdır. Tanrı'nın yaşam olarak kavranması, onun biyolojik varlığın ötesinde, bilinçli farkındalık ve etik sorumluluk içeren bir varoluş biçimi olduğunu imlemektedir. Bu bağlamda "hayatı dolu dolu yaşamak", yalnızca haz ilkesine dayalı bir varoluş değil, sevgiyle, cesaretle ve bilinçle örülmüş bir hayat anlayışıdır. Tanrı'nın sevgi olarak yeniden kavramsallaştırılması ise, Spong'un teistik olmayan teolojisinin merkezinde yer almaktadır. "Pervasızca sevmek" ifadesi, sevginin karşılık beklemeden, koşulsuz, ayırım yapmaksızın ve hatta 'hak edilmediği' düşünülen yerlere dahi yöneltilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu anlayış, yalnızca Batı teolojisinin modern evriminde değil, Hint Bhakti hareketlerinden İslam tasavvufuna, Hristiyan mistisizminden Mahayana Budizmi'ne kadar birçok mistik gelenekte yankı bulan bir yaklaşımdır. Spong'un Tanrı'yı bir aşk objesi değil, sevginin kendisi olarak tanımlaması, metafizik bir varlığı değil, insani eylemi kutsallaştıran bir anlayışı yansıtmaktadır.²⁸³

Son olarak, Tanrı'nın "varoluşun temeli" olarak kavranması, Spong'un Tillich'ten esinle geliştirdiği ontolojik yaklaşımı yansıtmaktadır. Burada Tanrı, bir varlık değil, tüm varoluşun içkin zemini ve temelidir. Bu anlayışta "kendini gerçekleştirmek", Tanrı'yla birleşmekten ziyade, insanın kendi potansiyelini sonuna kadar yaşaması, otantik varoluşa ulaşmasıdır. Bu da bireyi geleneksel dogmalara değil, içsel farkındalığa ve etik bir özgürlük bilincine yönlendirmektedir. Dolayısıyla bu yeniden kavramsallaştırma, yalnızca klasik teolojik kategorilerin dönüştürülmesi değil, aynı zamanda dini deneyimin merkezine insanın yaşamla, sevgiyle ve kendi varlığıyla kurduğu özgür ilişkiyi yerleştiren bir teolojik devrimdir. Spong'un önerdiği bu yaklaşım, modern insanın inanç krizine yalnızca entelektüel bir yanıt değil, varoluşsal bir yönelim de sunmaktadır.

Empedokles'in sevgi kavramı, daha sonra Platon ve Aristoteles gibi diğer filozoflar tarafından farklı biçimlerde yorumlanarak Batı felsefe geleneğinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Örneğin Aristoteles, Empedokles'in sevgi kavramını benimseyerek sevginin sosyal ilişkilerin temelini oluşturan etik bir değer olduğunu savunmuştur.²⁸⁴ Spong'un sevgi merkezli Tanrı tasavvurunda da benzer biçimde sevgi, evrensel düzeyde bir varoluş ilkesi ve kozmik birlik gücü olarak kavramsallaştırılmaktadır. Spong, Empedokles'ten farklı olarak bu güce ilahi bir anlam yükleyerek onu Tanrı'nın içkin varlığının metaforu yapmaktadır. Ancak her iki düşüncede de ortak olan nokta, sevginin varoluşun temel yapısına işaret eden bir güç olarak ele

²⁸³ Thotty, M. H. (2022). "Hindu Kutsal Metni Bhagavat-Gita'da Bir Mistik Tavır Olarak Bhakti Düşüncesi". *Apjir*, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 309-321.

²⁸⁴ Skirbekk, G., Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (Çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu), Kesit Yay., İstanbul. s. 32-33.

alınmasıdır. Bu paralellik, Spong'un sevgi kavramının yalnızca dinsel değil, aynı zamanda derin bir felsefi geleneğin mirasçısı olduğunu da göstermektedir.

Bu yeniden kavramsallaştırmada, Spong'un Tanrı'yı sevginin ta kendisi olarak tanımlaması, yalnızca Batı teolojisinin modern evriminde değil, farklı dini geleneklerin mistik damarlarında da yankı bulan bir yaklaşımdır. Bu anlamda, onun Tanrı tasavvuru Quaker geleneğindeki “iç ışık” öğretisiyle ve İslam tasavvufundaki aşkın ilahiliği düşüncesiyle dikkat çekici biçimde örtüşmektedir. Quaker geleneği (*Religious Society of Friends*), 17. yüzyıl İngiltere'sinde doğmuş bir Hristiyan mistik topluluğudur. Quakerlar'a göre Tanrı, dışarıdan vahiy gönderen veya kurumlar aracılığıyla konuşan bir varlık değil, her insanın içinde doğrudan tecrübe edilebilen bir “iç ışık”tır (*inner light*). Bu ışık, Tanrı'nın sevgi ve hakikat biçiminde bireyde mevcut olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Quaker düşüncesi, Tanrı'yı kişisel bir özne olarak değil, sevgi ve bilinçte tezahür eden içkin bir gerçeklik olarak kavramaktadır.²⁸⁵ Spong'un Tanrı'yı insanda içsel olarak mevcut olan yaşam enerjisi ve sevgi gücü şeklinde tanımlaması, bu “iç ışık” anlayışıyla doğrudan benzeşmektedir. Her iki yaklaşım da Tanrı'yı, göksel bir otorite yerine, ahlaki bir yönelim ve içsel bir bilinç kaynağı olarak konumlandırmaktadır. Benzer bir ilahi içkinlik ve sevgi anlayışı, İslam tasavvufi gelenekte karşılık bulmaktadır. Bu anlayışın en güçlü örneklerinden biri Mevlana Celaleddin Rumi'nin aşk merkezli teolojisidir. Rumi'ye göre aşk, yalnızca bireysel ya da duygusal bir deneyim değil, ilahi hakikatin varlık dünyasında kendini gösterme biçimidir. Ona göre insanın nihai amacı, aşk yoluyla Tanrı'ya yönelmek ve bu aşk aracılığıyla varoluşun anlamına ulaşmaktır. Bu tasavvurda aşk, Tanrı ile insan arasındaki en derin bağın tezahürü olarak görülür ve Tanrı bilgisine ulaşmanın en sahîh yolu olarak kabul edilmektedir.²⁸⁶ Spong'un Tanrı'yı sevgiyle özdeşleştirmesi ilk bakışta Mevlana'nın Tanrı'yı aşk ile tarif edişini çağırırsa da, aralarında belirgin ve önemli farklar vardır. Spong'un “Tanrı sevgidir” (*God is Love*) ifadesi, Tanrı'yı büyük oranda kişisel olmayan, içkin ve metaforik bir anlam derinliği olarak konumlandırmaktadır. Buna karşılık Mevlana'nın “Aşk Allah'tır” anlayışında Tanrı her zaman müşahhas yani somut, kişiliği olan ve aşkın bir varlıktır. Mevlana'nın tasavvufî anlayışında Allah, insani tecrübeler içinde tezahür eden fakat kişiselliğini ve aşkınlığını asla yitirmeyen, yaratıcı, seven, sevilen ve sürekli muhatap alınan bir gerçekliktir. Dolayısıyla, her ne kadar Spong ve Mevlana Tanrı'nın sevgi/aşk boyutunu merkeze alsalar da Tanrı'nın kişisel boyutuna yönelik tavırları birbirinden radikal biçimde ayrılmaktadır. Spong, kişisel Tanrı kavramını

²⁸⁵ Dandelion, P. (2008). *The Quakers: A very short introduction*. Oxford University Press, Oxford. s. 66-69.

²⁸⁶ Doru, M. N. (2016). “Mevlânâ Celaleddîn Rûmî ve Melâyê Cizîrî'nin Düşüncesinde Varlığın Kaynağı ve Varoluşun Sırrı Olarak Aşk”, *Mukaddime*, Cilt 7, Sayı 1, s. 53-71.

bütünüyle reddederken, Mevlana kişisel Tanrı'dan asla vazgeçmemekte ve O'nu daima aşk ile ilişki kurulan bir “sevgili” olarak kavramaktadır.

Bu iki gelenekle olan paralellik, Spong'un Tanrı tasavvurunun mistik ve etik boyutlarını daha evrensel bir zemine oturtmaktadır. Tanrı'nın sevgide bulunması hem Quakerların içsel Tanrı tecrübesinde hem de sûfilerin aşkın hakikati sezme çabasında ortak bir nitelik olarak belirginleşmektedir. Spong, sevgiyi sıradan bir duygu olmaktan çıkarıp kutsalın mekanı haline getirmektedir. Böylece iman, dogmatik formüllere sadakatten ziyade sevgi eylemine dönüşmüştür. Tanrı sevgidir sözü de Spong'la birlikte soyut bir teolojik ifade olmaktan çıkarak, hayatın içinde sınanacak bir hakikat iddiasına dönüşmektedir. Eğer Tanrı sevgiyse, insanın sevebildiği ölçüde Tanrı'ya yaklaşacağı sonucu çıkmaktadır. Spong'un teolojisinde ibadet dahi bu nedenle farklı tanımlanmaktadır: Tanrı'ya ibadet etmek, kilisede ilahi söylemekten çok, sevgi eylemine katılmakla eşdeğerdir. Bu radikal yorum, Hristiyanlığın merkezindeki sevgi emrini²⁸⁷ Tanrı'nın özüne yerleştirerek, Tanrı anlayışını etiğin ve ilişkinin diliyle tanımlayan bir yaklaşımdır.

Spong'un Tanrı anlayışındaki merkezi unsur olan sevgi kavramı, tarih boyunca farklı felsefi geleneklerde de önemli bir ontolojik ve kozmolojik ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle Antik Yunan filozofu Empedokles'in (MÖ 495-435) evren anlayışıyla dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır. Empedokles'e göre evren dört temel unsurdan (toprak, su, hava ve ateş) meydana gelir ve bu unsurlar arasında sürekli bir hareket ve etkileşim söz konusudur. Bu hareket ve etkileşimin temelinde ise iki karşıt güç bulunmaktadır: sevgi (*philia*) ve nefret (*neikos*). Empedokles sevgi gücünü evreni oluşturan unsurları birbirine çeken, uyumu sağlayan, düzenleyici ve birleştirici ilke olarak tanımlar; nefret ise unsurlar arasındaki ayrışmayı, düzensizliği ve kaosu doğuran karşıt güçtür. Evrenin var oluş ve yok oluş süreçleri, bu iki gücün sürekli mücadelesiyle şekillenir. Empedokles'in bu yaklaşımında sevgi gücü, yalnızca bir metafor değil, kozmik ölçekte bir gerçeklik olarak kavranmaktadır.²⁸⁸ Nitekim Empedokles bir fragmanında şöyle der: “Gah Sevgiyle toplanır bir olur bütün şeyler / Gah da ayrılırlar yine tek tek Nefretin kinyile...”²⁸⁹

2.5.4. Metaforik ve Sembolik Tanrı Dili Kullanımı

Spong'un Tanrı tasavvurunun bir diğer ayırt edici özelliği, Tanrı hakkında konuşurken metaforik ve sembolik bir dil kullanma ısrarıdır. Geleneksel Hristiyan dini dilde Tanrı için “Baba”, “Kral”, “Efendi” gibi insansı unvanlar ve çeşitli sıfatlar kullanılmaktadır. Spong ise

²⁸⁷ Matta 22:37-40.

²⁸⁸ Vorlander, K. (2022). *Felsefe Tarihi*. (Çev. M. İzzet, O. Saadeddin), Kapı Yay., İstanbul. s. 64-67.

²⁸⁹ Kranz, W. (1994). *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*. (Çev.: S.Y. Baydur), Sosyal yay., İstanbul. s. 111.

böylesi dilin tarihsel ve kültürel bir ürün olduğunu, Tanrı'nın bu kelimelerin çağrıştırdığı dar kalıplara sığdırılamayacağını savunmaktadır. O, dini metinlerdeki anlatıların ve Tanrı imgelerinin mitsel ve mecazi bir dille anlaşılması gerektiğini sürekli vurgulamaktadır. Kendi ifadesiyle *Kutsal Kitap*, “insanların Tanrı ile birlikte yürüyüşünün öyküsüdür” ve bu öyküdeki ifadeler kelimesi kelimesine gerçeklerden ziyade derin manevi hakikatleri dile getiren sembollerdir.²⁹⁰ Spong bir defasında kendisine sorulan “*Kutsal Kitap*’ı ne zaman *literal* ne zaman mecazi okuyorsunuz?” sorusuna, “Onu asla kelimesi kelimesine almıyorum. Onu, Tanrı’nın halkının Tanrısıyla birlikte tarihte yürümesinin hikayesi olarak alıyorum” diye cevap vermiştir.²⁹¹ Bu yanıt, onun hiçbir dini anlatıyı mutlak tarihsel gerçeklik iddiasıyla ele almadığını, her birini öyküsel bir dille yazılmış anlam katmanları olarak gördüğünü gösterir.

Spong’un sembolik dil tercihi özellikle Hristiyanlığın temel dogmalarının yorumunda belirgindir. Örneğin bakireden doğum, su üzerinde yürüme, ölüyü diriltme, boş mezar ve bedensel diriliş gibi anlatıların modern dünyada lafzi anlamda inanılması güçtür.²⁹² Özellikle İsa hakkındaki tek geçişin onun acılar içinde can vermiş olduğundan öteye geçmediğini ifade eden Spong, *İncil*’de anlatılanların lafzen ya da manen Tanrı’ya ait olmadığını belirtmiştir. Ona göre: “*İncil*’ler Tanrı tarafından yazılan hatasız eserler değildir. Hiçbir zaman olmamıştır! *İncil*’ler, Tanrı tarafından yazılan hatasız eserler değildir. *İncil*’ler, iman toplulukları tarafından yazılmıştır ve o toplulukların önyargılarını da yansıtır. *İncil*’ler önemli içsel çelişkilerden ve ahlaki ya da entelektüel açmazlardan yoksun değildir. *İncil*’ler durağan değildir; değişen, evrilen teolojik perspektifleri yansıtır. Hatta orijinal bile değildirler. Pavlus’un çalışmalarına ve İbranice kutsal yazılardan alınan ilhamlara sandığımızdan çok daha fazla dayanırlar. Tanıklar tarafından yazılmış oldukları iddiası da pek geçerli değildir; çünkü İsa’nın hayatına tanıklık edenlerin çoğu *İncil*’ler tarihe geçtiğinde çoktan ölmüşlerdi. *İncil*’ler, yazıldıkları zamanın olaylarından belki de İsa’nın gerçekten yaşadığı zamandan daha fazla etkilenmiştir. Örneğin, Romalı ordusunun 70 yılı civarında Kudüs’ü ele geçirmesi ve yıkması, her bir *İncil* anlatısının arka planında güçlü bir gerçeklik olarak durmaktadır. Bu nedenle, *İncil*’leri doğru bir tarihsel perspektifle görmek, *İncil* bilgisine atılacak ilk adımdır.”²⁹³ Spong, *İncil*’leri ve diğer kutsal kitapların Tanrı’dan geldiği fikrine karşı çıkmaktadır. Tanrı’ya ait olmayan metinlerin sabit ve değişmez olduğu düşüncesini de anlamsız bulmaktadır.²⁹⁴

²⁹⁰ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 5-6.

²⁹¹ Chellew, C. (2006). *Bishop John Shelby Spong: Rescuing Jesus from Religion (Interview with John Shelby Spong)*. Whosoever. Erişim adresi: <https://whosoever.org/bishop-john-shelby-spong-rescuing-jesus-from-religion-interview> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

²⁹² Spong, J.S. (1996). *Liberating the Gospels*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 17-22.

²⁹³ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 71-73.

²⁹⁴ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 76-77.

Bu nedenle onların derin manasını kavramak için literal okumanın ötesine geçmek gerekir. Örneğin İsa'nın deniz üzerinde yürümesi mucizesi, Spong'a göre suyun kaosunu kontrol eden bir ilahi güç metaforudur; İsa'nın kimliğine dair bir inanç ifadesidir ama fiziksel bir olay değildir. Benzer şekilde, İsa'nın dirilişi Spong tarafından Tanrı'nın İsa'da açığa çıkan anlamı olarak açıklanmakta ve biyolojik bir bedensel canlanma şeklinde anlaşılmamaktadır.²⁹⁵ Bu tür yeniden yorumlar, dilin sembolik boyutunu öne çıkararak Tanrı'ya ilişkin dilsel formları çağdaş zihin için yeniden anlamlı kılmayı amaçlamaktadır. Spong, eğer eski metaforlar bugünün insanına hitap etmiyorsa, onların arkasındaki deneyimi 21. yüzyılın diline tercüme etmek gerektiğini söylemektedir. Bu tercümede kaçınılmaz olarak sembolik bir üslup gerekmektedir, çünkü Tanrı gibi nihai bir gerçeği hiçbir beşeri dil tam manasıyla kuşatamamaktadır.²⁹⁶

Spong'un Tanrı dili bilinçli bir şekilde metaforiktir; örneğin Tanrı'dan bahsederken doğrudan Tanrı şunu yaptı demek yerine Tanrı bir sevgi kaynağıdır, yaşamın kendisidir gibi dolaylı anlatımları tercih etmektedir. “Yaşamın Kaynağı”, “Sevginin Kaynağı”, “Varlığın Temeli” gibi ifadeler, Tanrı'yı anlatmak için kullandığı mecazi sıfatlardır.²⁹⁷ Bu ifadelerin her biri aslında birer metafordur: Tanrı somut bir kaynak ya da fiziki bir zemin değildir; ancak yaşamın sürmesi ve varlığın devamı Tanrı'ya atfen anlaşılmaktadır. Söz konusu dilsel strateji, Tanrı'yı antropomorfik imgelerden arındırarak daha soyut ve kapsayıcı bir kavrayışa ulaşmayı sağlamaktadır. Spong'un çalışmalarında sık sık geçmişin büyük sembollerini yeni bir ışıktaki okuma çabası görülür: Örneğin “Cennet” kavramını bir mekan olmaktan ziyade Tanrı'da “ebedi yaşam” metaforu olarak ele alır; “Son Yargı”yı kozmik bir mahkeme gibi görmek yerine her insanın hayatında sevgisizliğin kendisini mahkum edeceği bir sembolik anlatım olarak değerlendirir.²⁹⁸ Ancak Spong'un metaforik ve sembolik dil stratejisinin bazı sınırlamaları ve sorunları da vardır. Öncelikle, din dilini tamamen sembolik ve mecazi bir düzleme indirgemek, dini ifadelerin gerçeklikle ilişkisini belirsizleştirme riski taşımaktadır. Spong'un yaratılış anlatısını bir “mit” olarak nitelemesi, geleneksel inanç sahipleri açısından inancın hakikat iddiasının zayıflaması olarak algılanabilir. Böyle bir yaklaşım, dinin yalnızca psikolojik ya da kültürel bir işlev üstlenen metaforlar bütünü haline gelmesine neden olabilir. Ayrıca bu dilin esnekliği, inanç sisteminin iç tutarlılığı açısından da problem oluşturabilir. Çünkü sembolik

²⁹⁵ Spong, J.S. (1994). *Resurrection: Myth or Reality? A Bishop's Search for the Origins of Christianity*. HarperSanFrancisco, San Francisco. s. 33-39. Ayrıca bkz. Spong, (1998). *WCMCD*. s. 50-54.

²⁹⁶ Chellew, C. (2006). *Bishop John Shelby Spong: Rescuing Jesus from Religion (Interview with John Shelby Spong)*. Whosoever. Erişim adresi: <https://whosoever.org/bishop-john-shelby-spong-rescuing-jesus-from-religion-interview> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

²⁹⁷ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 130-133.

²⁹⁸ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 109-115.

dilin sınırları net çizilmediğinde, temel teolojik kavramlar belirsiz ve keyfi yorumlara açık hale gelir. Bu da Spong'un savunduğu Tanrı tasavvurunun, dinin manevi ve etik taleplerini yerine getirmede yeterince açık ve işlevsel olup olmadığı sorusunu doğurur. Dolayısıyla, Spong'un metaforik Tanrı dili, bilimsellikte uzlaşmayı sağlasa da dini hakikatin ve maneviyatın özünü iletmede yeterince güçlü ve belirgin olmayabilir.

Metaforik ve sembolik Tanrı dilinin avantajları, Spong'a göre, inancı canlı ve esnek tutmasıdır. Birincisi, bu dil sayesinde din ile bilim arasındaki çatışma en aza inmektedir. Çünkü artık yaratılış anlatıları bilimsel gerçeklerle çelişen iddialar olarak görülmeyip, insanoğlunun varoluş hikayesini anlamlandırma çabaları olarak anlaşılabilir. Örneğin Spong, Tekvin'deki yaratılış hikayesini "mükemmel ve bitmiş bir yaratılış miti" olarak niteleyerek Darwin sonrası dünyada kelimesi kelimesine kabul etmenin imkansız olduğunu söylemektedir.²⁹⁹ Ancak bu hikayenin mecazi anlamda insanın Tanrı'dan kopuşunu anlattığı şeklindeki teolojik içeriğini korur. Böylece mitler öldürülmeden, anlamları kurtarılabilir. İkincisi, sembolik dil kullanımı, dini çoğulculuğa ve diyaloga alan açmaktadır. Zira her dinin farklı metaforlarla andığı kutsal, aslında ortak bir derin gerçeğe işaret edebilmektedir. Spong, Hristiyanlığın sembollerini mutlaklaştırmak yerine onların ardındaki deneyimi ön plana çıkararak, farklı kültürlerdeki Tanrı anlatılarıyla köprüler kurulabileceğini ima etmektedir. Bu da Spong'un Tanrı dilinin kapsayıcı bir niteliğe büründüğünü göstermektedir.³⁰⁰

Spong'un sembolik dil yaklaşımı aynı zamanda teolojik yenilik olarak da değerlendirilebilir, zira inancın kadim sembollerini post-modern dünyada yeniden yorumlama cesareti taşımaktadır. Aslında bu yenilik, tamamen yeni semboller icat etmekten ziyade eski sembollerini mitolojiden arındırarak ederek çağdaş bir anlayışla doldurma çabasıdır. Bultmann'ın "mitolojiden arındırma" projesine benzer biçimde, Spong da Hristiyanlığın 1. yüzyıldaki mitolojik dünya resmini 21. yüzyılın zihin dünyasına tercüme etme görevini üstlenmektedir.³⁰¹ Bu çabalar, elbette ki birçok geleneksel Hristiyan tarafından eleştirilmiş; bazıları Spong'u Tanrı'yı belirsiz bir metafora indirgemekle suçlamıştır.³⁰² Ancak Spong, bu eleştirilere karşı, lafızcı din dilinin çağımızda putperestliğe dönüştüğünü, insanların kendi uydurdıkları Tanrı imgesine taptıklarını savunmuştur. Sembolik dil ise bu putları kırmanın yoludur: Kelimelerin ardındaki sonsuz ve tarif edilemez gerçeğe ulaşmak için bir anahtardır.³⁰³

²⁹⁹ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 35-36.

³⁰⁰ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 224.

³⁰¹ Bultmann, R. (1953). *Kerygma and Myth: A Theological Debate*. Harper, New York. s. 1-15.

³⁰² Masinambow, Y. (2023). "The Humanity (In and Through) of Jesus of Nazareth: An Analysis of the Thought of John Shelby Spong". *Jurnal Ilmiah Tumou Tou*, Cilt 10, Sayı 2, ss. 97-107.

³⁰³ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 225-226.

2.6. Spong'da Tanrı'nın İçkinliği

2.6.1. Tanrı'nın Evrene İçkinliği ve Panenteizm

Spong, geleneksel teizmin gökte, insanüstü bir varlık olarak tasavvur ettiği Tanrı anlayışını kökten reddetmektedir. Ona göre Tanrı bir varlık değildir; aksine varoluşun ta kendisidir, Paul Tillich'in ifadesiyle varoluşun zeminidir. Spong'a göre Tanrı, içinde yaşadığımız her bir anda bulunur; içkindir. Aşkınlığı ise ayrı bir katmanda değil, bu içkinliğin derin boyutu olarak anlaşılmaktadır: “Benim için Tanrı'nın aşkınlığı, artık Tanrı'nın içkinliğinden farklı bir şey değil. Aşkın olan her zaman içkin olanın bir boyutudur. İçkin olansa giriş noktamızdır; aşkın olansa her anın ardındaki sonsuz varlık derinliğidir” diye yazmaktadır.³⁰⁴ Bu ifadeyle Spong, Tanrı'nın insan ve dünya içindeki “derinliğini” vurgulayarak, O'nu evrendeki her anın ve varlığın temelinde mevcut bir gerçeklik olarak tasavvur etmektedir.

Spong'un Tanrı tasavvuru, felsefi olarak panenteist eğilimler taşımaktadır. Panenteizm, Tanrı ile dünyanın karşılıklı içkinliğini savunan bir görüştür; yani dünya Tanrı'nın içindedir ve Tanrı da dünyanın içindedir. Bu yaklaşım, Tanrı'yı dünya ile özdeş sayan panteizmden farklı olarak Tanrı'nın dünyayı aşkın yönünü de korumaktadır.³⁰⁵ Spong'un sıkça atıf yaptığı Tillich de Tanrı'nın “kendinde varlık” (*being-itself*) olduğunu, herhangi bir varlık olarak düşünülemeyeceğini söyleyerek panteizmi aşan bir içkinlik öğretisi geliştirmiştir.³⁰⁶ Benzer şekilde Spong, Tanrı'yı “olan her şeyin toplamı artı bir şey daha” olarak nitelendirmektedir.³⁰⁷ Bu ifade, Tanrı'nın evrenle iç içe olduğunu ama evrene indirgenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Yani Tanrı, evrendeki tüm varlık ve güçlerin toplamından daha büyük bir gerçekliktir; bu yönüyle panteizmin “Tanrı = evren” denkleminde ayrılmaktadır. Spong, *Eski Ahit*'in İbranilerinin de benzer şekilde Tanrı'yı düşünmüş olduğunu “İbrani zihnine göre Tanrı ve dünya ne birbirine karşıtı ne de özdeşti. Tanrı yaratıcıydı; dünya ise yaratık. Tanrı yaratılıştan daha büyüktü, ama yaratılış Yaratıcı'nın görkemini açığa vuruyordu” ifadesiyle belirtmektedir.³⁰⁸ Bu yaklaşım, Tanrı'yı ne tamamen aşkın ve alakasız ne de tamamen özdeş kılarak panteizme düşen, klasik dışı bir dengedir. Spong da bu dengede kalmayı sürdürmüştür.

³⁰⁴ Spong, J.S. (1994). *Resurrection: Myth or Reality? A Bishop's Search for the Origins of Christianity*. HarperOne, New York, s. 289.

³⁰⁵ Culp, J. (2023). Panentheism. In Edward N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/panentheism/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025)

³⁰⁶ Tillich P. (2023). *Olmak Cesareti*. (Çev. F.C. Dansuk), OkuyanUs Yay., İstanbul. s.184-187. Ayrıca bkz. Tillich, P. (1951). *Systematic Theology*. University of Chicago Press, Chicago. s.235-237.

³⁰⁷ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s.33.

³⁰⁸ Spong, J.S. (1974). *This Hebrew Lord*. Harper & Row, New York. s.33.

2.6.2. Klasik Teizmden Kopuş ve Panteizmden Ayrışma

Spong'un içkin Tanrı anlayışı, klasik teizmden belirgin biçimde ayrılır. Klasik Hristiyan öğretilerinde Tanrı, genellikle kişisel, evrenin dışında var olan, ihtiyaç halinde dünyaya müdahale eden bir Yaratıcı olarak düşünülür. Spong ise bu resmi "gökyüzündeki Baba Tanrı" imajının bir mitoloji ürünü olduğunu savunur ve bu anlayışı "post-teist" (tanrıötesi) olarak nitelendirdiği yeni bir anlayışla değiştirmektedir. Post-teist yaklaşımında Tanrı artık evrenin dışında bir özne değildir; kişisel olarak tasavvur edilmesi de yanıltıcıdır. Spong, "Tanrı artık bir kişi değil, bilakis kişiliği mümkün kılan kudretin kaynağıdır; Tanrı bir varlık değil, Varoluşun Kaynağıdır, tüm varoluşun aktığı kaynaktır" diye yazarak Tanrı'nın şahsi bir Süje olarak betimlenmesini reddetmektedir.³⁰⁹ Bu, Tanrı'yı en yüce varlık olarak gören geleneksel anlayışın keskin bir eleştirisidir. Spong'a göre insani kategorilerle kişileştirilmiş Tanrı imgesi, insan bilincinin bir yansımasıdır; Tanrı'ya atfettiğimiz babalık, krallık gibi sıfatlar aslında insan değerlerini ve beklentilerini yansıtmaktan öteye geçmemektedir.³¹⁰ Bu nedenle Spong, klasik teizmin dua eden, gözeten, mucizeler gösteren Tanrı figürünü "bir yanılsama" olarak nitelemektedir.³¹¹ Nitekim "Gökyüzünün üzerinde yaşayan, bizi izleyen, dualarımıza cevap veren hiçbir doğaüstü Tanrı yoktur... Bizi ödüllendirmek ya da cezalandırmak için kayıt tutan hiçbir ilahi yargıç yoktur... Bu dünyadaki adaletsizliğin ahirette telafi edileceği fikri dindarca bir hülyadır" diyerek geleneksel göksel Tanrı ve ahiret tasavvurunu kökten reddetmektedir.³¹² Böylece Tanrı'yı dünya dışı bir fail olarak görmeyi bırakıp, dünya içindeki aşkınlık olarak görmeyi teklif etmektedir.

Bu radikal içkinlik vurgusu, Spong'u panteizm eleştirisini de açık hale getirmektedir. Panteizm, Tanrı ile evreni birebir özdeşleştirir ve Tanrı'nın aşkın kimliğini yok saymaktadır. Spong'un dili zaman zaman panteizme yakın görünse de dikkatli okunduğunda o, Tanrı'yı evrenin tamamında mevcut ancak ondan daha fazla olan bir gerçeklik olarak görmektedir. Kendisinin de belirttiği üzere, İbrani geleneğindeki gibi Tanrı yaratılıştan büyüktür ancak yaratılış O'nu yansıtmaktadır.³¹³ Bu anlayış tam da panenteizmin iddiasıdır: Tanrı hem aşkın hem içkindir.³¹⁴ Spong, Tanrı'nın evren üzerindeki etkin kontrolünü veya mucizevi müdahalelerini de reddettiğinden, O'nu dünya süreçlerine müdahil bir özne olarak değil, tüm

³⁰⁹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 66,240.

³¹⁰ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 146.

³¹¹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 58-59,191.

³¹² Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 121-122.

³¹³ Spong, J.S. (1994). *Resurrection: Myth or Reality? A Bishop's Search for the Origins of Christianity*. HarperOne, New York, s. 289.

³¹⁴ Culp, J. (2023). Panentheism. In Edward N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/panentheism/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025)

süreçlerin içinde işleyen yaratıcı güç olarak kavramaktadır. Bu bakımdan, süreç felsefesi ve teolojisiyle de önemli paralellikler göstermektedir.

2.6.3. Tillich, Whitehead ve Süreç Felsefesiyle Karşılaştırma

Spong'un içkin Tanrı tasavvurunu daha iyi anlamak için Tillich ve Whitehead gibi düşünürlerle karşılaştırmak aydınlatıcı olacaktır. Tillich, Tanrı'yı "varlığın temeli" (*ground of being*) ve "kendinde varlık" (*being-itself*) olarak tanımlayarak, Tanrı'nın herhangi bir varlık gibi düşünülemeyeceğini, O'nun varoluşun kendisi olduğunu ileri sürmüştür. Tillich'e göre Tanrı ne bir "üstün varlık" ne de panteistçe tüm varlıkların toplamıdır; Tanrı, tüm var olanların var olmasını sağlayan sonsuz temel ve güçtür.³¹⁵ Spong, bu Tillich'ci çizgiyi benimsemektedir. Nitekim kendi ifadelerinde Tanrı'yı kişisel bir Tanrı'dan ziyade kişiliğin kaynağı; bir varlıktan ziyade varoluşun temeli olarak tanımlamaktadır.³¹⁶ Böylece Tillich gibi Spong da Tanrı'nın aşkınlığını, O'nu her şeyin temeli yaparak korurken, içkinliğini de her varlıkta hazır ve nazır kılarak vurgulamaktadır. Her iki düşünür de Tanrı'yı dilsel ve zihinsel kavrayışımızın ötesinde, ancak deneyimlenen bir derinlik olarak tanımlamaktadırlar. Spong'un, Tanrı'yı artık uzaklarda aramıyorum; her anın derinliğinde arıyorum, tavrı Tillich'in, Tanrı, varlığımızın derinliklerinde bulunduğumuz nihai gerçekliktir, fikriyle örtüşmektedir. Ayrıca Tillich'in de eleştirdiği üzere Tanrı'yı bir varlık kategorisine sokmanın, O'nu nesneleştirip putlaştıracaklarını savunan bakış açısı Spong'da da mevcuttur.³¹⁷ Bu nedenle Spong, klasik teizmin kişisel, evren-ötesi Tanrı imajını ölmüş ilan ederken aslında Tillich'in izinde, Tanrı'yı varlığın özü ve kutsalın deneyimi olarak yeniden tanımlamaktadır.

Öte yandan Whitehead ve onun geliştirdiği süreç felsefesi, Tanrı ile dünya arasındaki ilişkinin dinamik ve karşılıklı olduğunu vurgulamaktadır. Whitehead'in süreç teolojisinde Tanrı, dünyayı yarattığı kadar dünya tarafından da yaratılan bir nitelik taşımaktadır; Tanrı ve evren birbirlerini etkiler, birlikte evrim geçirirler. Whitehead "Tanrı evrenin şairidir" diyerek Tanrı'nın dünyayı sevgiyle yönlendirdiğini ancak dünyanın da Tanrı'nın varlığında iz bıraktığını belirtmiştir.³¹⁸ Spong'un Tanrı anlayışı bu bakımdan süreç teolojisiyle güçlü benzerlik göstermektedir. Örneğin Spong, "Tanrı, önce bilinç haline, sonra özbilince ve şimdi de kendini aşma haline doğru beliren yaşam gücüdür ve nihayetinde ne olacağını bilmiyoruz"

³¹⁵ Tillich P. (2023). *Olmak Cesareti*. (Çev. F.C. Dansuk), OkuyanUs Yay., İstanbul. s. 184-187.

³¹⁶ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 66,240.

³¹⁷ Spong, J.S. (Ed.). (1987). *Consciousness and Survival: An Interdisciplinary Inquiry into the Possibility of Life Beyond Biological Death*. Institute of Noetic Sciences, Sausalito. s. xxii.

³¹⁸ Whitehead, A. N. (1978). *Process and Reality: An Essay in Cosmology*. (Ed. D. Ray Griffin and D.W. Sherburne). Free Press, New York. s. 346.

diyerek Tanrı'yı statik değil evrim halinde bir gerçeklik olarak tasvir etmektedir.³¹⁹ Bu cümle, Tanrı'yı evrenin evrimiyle birlikte gelişen dinamik bir süreç olarak görmektedir ki Whitehead'ın Tanrı'nın ezeli değişmez ilkeler ve dünya ile birlikte değişen yön şeklindeki “iki kutuplu” doğası fikrine yakındır. Spong da tıpkı süreç filozofları gibi, Tanrı'yı sabit bir hükümran yerine, yaratılışın her anında kendini gösteren ve o anlarla birlikte büyüyen bir kudret olarak algılamaktadır. Üstelik Spong, Whitehead gibi, yaratılışın yoktan olduğu fikrini de sorgulamıştır. İlk döneminde klasik yaratılış inancına değinmiş olsa da sonraki eserlerinde Tanrı'nın yaratıcı eyleminin evrenin kendisiyle içkin bir süreç olduğu fikrine yaklaşmıştır. Bu da süreç teolojisinin doğasına uygundur: Tanrı sürekli olarak evrenle birlikte yaratmaktadır ve evren de Tanrı'da var olmaktadır. Spong'un ifadelerinde Tanrı'nın aşkınlığı adeta içkinliğe içkin hale gelirken, süreç teolojisinin de yaptığı gibi Tanrı-dünya ikiliği yerine Tanrı-dünya birlikteliği düşüncesi belirmektedir.³²⁰

Bununla birlikte Spong'un yaklaşımı, içkinliğin aşırılık düzeyine kayması sebebiyle eleştirilmiştir. Örneğin ilahiyatçı William Witt, Spong'un Tanrı doktrinini “aşkınlıktan kaçış” olarak nitelendirerek, Tanrı'yı dünya ile neredeyse özdeş hale getirdiğini ileri sürmektedir.³²¹

Gerçekten de Spong'un “Tanrı ayrı bir varlık değildir, içimizdedir” vurgusu, onu bu suçlamalarına açık kılmaktadır. Witt'in işaret ettiği gibi Spong, aşkın olanı tümüyle içkin alanın içine çekmiştir. Bu, klasik teizmin tam zıddı bir uç noktadır. Yine de Spong, Tanrı'nın insan algısının ötesindeki gizem yönünü tümünden inkar etmeyerek bu gizemin insan deneyiminde, bilinçte ve sevgide bulunduğunu öne sürmektedir. Yine de Spong, Tanrı deneyimini kendi öznelliğimizin derinlerinde bulduğumuzu söylerken bile, Tanrı'nın insanın dar benliğinden öte bir “daha fazla” olduğunun altını çizmektedir. Özetle, Spong'un Tanrı anlayışı içkin ağırlıklı bir yaklaşımdır: Tanrı her yeredir, her şeydedir, bizdedir; aşkınlığı ise bu her şeyin içinde sezilen sonsuz boyuttur. Bu yönüyle o, panenteist bir perspektifle hareket etmektedir. Tillich'in “Varlığın temeli” kavramını çağdaş bir dille popülerleştirmiş ve Whitehead'ın süreç teolojisine benzer biçimde Tanrı-dünya ilişkisini dinamik bir iç içelik olarak kavramıştır. Bu anlayış, Tanrı'yı evrenin dışında bir süper varlık olarak gören klasik teizme radikal bir alternatif sunmaktadır. Spong'a göre “Tanrı gökte bir yerlerde bizi izleyen bir baba” değil, “hayatın gücü,

³¹⁹ Spong, J.S. (1994). *Resurrection: Myth or Reality? A Bishop's Search for the Origins of Christianity*. HarperOne, New York, s. 290.

³²⁰ Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 37–38.

³²¹ Witt, W. G. (2009). “Flight From Transcendence: Bishop Spong's Doctrine of God, Non Sermoni Res”. <https://willgwitt.org/bishop-spongs-doctrine-of-god/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

sevginin kaynağı ve varoluşun ta kendisi”dir.³²² Böyle bir Tanrı, kendi öznelliğimizde, ilişkilerimizde ve sevgide deneyimlenir; dolayısıyla sıradan hayattan ve fiziksel evrenden ayrı bir alanda aranmaz. Bu temel içkinlik ilkesi, Spong’un İsa ve ahiret anlayışını da doğrudan şekillendirecektir.

2.7. Spong’un Tanrı Anlayışında İsa’nın Rolü

2.7.1. İsa’nın Tanrısallığının Reddedilişi

Spong’un içkin ve post-teist Tanrı anlayışı, İsa hakkında geleneksel Hristiyan inançlarına da kökten farklı yaklaşmasına yol açmaktadır. Klasik doktrinde İsa, Tanrı’nın Oğlu, hatta Tanrı’nın beden almış hali olarak kabul edilmektedir; bakireden doğumu, mucizeleri, çarmıhta kefarete ölümü ve bedensel dirilişi onun tanrısallığının kanıtları sayılmaktadır. Spong ise bu anlatıları harfi harfine gerçek olarak görmeyerek İsa’nın ilahi doğasını reddetmektedir. Onun için İsa, içine dışarıdan bir Tanrı’nın girdiği ilah değil; bütünüyle insani bir yaşamdır.³²³ Spong, *İncil*’deki doğaüstü İsa hikâyelerini modern insanın artık inanamayacağı mitolojik dil olarak nitelemektedir. Spong, “Yıldızlar yörüngelerinden sapıp bir bebeğin doğumunu haber vermez, melekler ilahi korolar söylemez, bakireler doğum yapmaz, büyücüler uzak diyarlardan gelip hediyeler sunmaz... Bütün bu anlatılar literal anlamda doğru değildir” diyerek İsa’nın doğum hikayesindeki mucizeleri reddetmektedir.³²⁴ Benzer şekilde İsa’nın bedeninin dirilişi gibi doktrinleri kabul etmemektedir: Kendi açık ifadesiyle, “Tanrı’nın İsa’da beden aldığı (Enkarnasyon) ya da İsa’nın dirildiği inancını hiçbir şekilde literal anlamda paylaşmadığını” belirtmektedir.³²⁵ Bu, geleneksel teslisçi ve mesihçi teolojiden ciddi bir kopuştur. Spong, *Jesus for the Non-Religious* adlı eserinde ve diğer yazılarında bu dogmaları teker teker ele alarak tarihsel ve sembolik arka planlarını ortaya koymaktadır. Örneğin İsa’nın bakireden doğum inancının, İsa’nın büyüklüğünü vurgulamak için geliştirilmiş bir sembolik anlatım olduğunu savunmaktadır; *Luka*’ya ve *Matta*’ya göre birbirini tutmayan doğum öykülerinin tarihsel değil teolojik mesajlar içerdiğine dikkat çekmektedir.³²⁶ Aynı şekilde, İsa’nın mucizelerini ve hatta havarilerinin varlığını bile ele alarak, bunların birer litürjik dramatizasyon veya erken Hristiyan topluluğun ruhsal deneyimini ifade eden mitolojik dil

³²² Crumm, D. (2009). “542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life”. ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

³²³ Spong, J.S. (2007) *Jesus for the Non-Religious*. HarperOne, New York, s. 1-10, 75-102.

³²⁴ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 215.

³²⁵ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 4-5.

³²⁶ Spong, J.S. (1992). *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. HarperCollins, San Francisco. s. 61-63.

olduğunu ileri sürmektedir. Spong’a göre *İncil*’de anlatılanlar tarihsel raporlardan ziyade, İsa deneyiminin gücünü ifade etmek üzere, Yahudi geleneğinden alınan motiflerle yazılmış manevi kılavuzlardır.³²⁷

Bu mitolojiden ayrıştırıcı yaklaşımın ardında, Spong’un Tanrı anlayışı yatmaktadır. Madem Tanrı, doğaüstü bir varlık değildir ve mucizevi müdahaleler yapmaz; öyleyse İsa’nın da mucizevi bir Tanrı-insan olması gerekmemektedir. Spong, İsa’nın Tanrı’yla eş tutulmasını doğru bulmayarak; O’nu ne ezelden beri var olan Tanrı Oğul olarak ne de Tanrı’nın hipostatik (insani ve ilahi) birlik ile birleşmiş bir formu olarak kabul etmektedir. Bunun yerine İsa’yı, bizim gibi bir insan fakat içinde Tanrısal özün parladığı istisnai bir kişilik olarak görmektedir. Kendi sözleriyle, “İsa artık siz ve benden türde değil, sadece derecede farklı olarak tanımlanmalıdır” demektedir.³²⁸ Bu ifade, Spong’un İsa’ya ilişkin temel tezini özetlemektedir: İsa, insanlık ailesinin bir üyesidir, aynı biyolojik ve psikolojik gerçekliklere sahiptir; ancak Tanrı bilinci ve sevgi kapasitesi bakımından bizden çok ileri bir düzeydedir. Yani fark, mahiyette değil, yoğunluktadır. Spong, bu anlayışla eski bir Hristiyan yaklaşım olan adopsiyonizm³²⁹ çizgisine yaklaşmaktadır: İsa, Tanrı’nın ezelden beri öz oğlu değil, Tanrı tarafından “benimsenmiş” ve Tanrı’nın ruhuyla doldurulmuş özel bir insandır.³³⁰

Bu, geleneksel “Tanrı-insan” (*theanthropos*) anlayışını reddedip onun yerine “Tanrı taşıyan insan” (*theophoros insan*) anlayışını koymak gibidir. “*Theophoros insan*” ifadesiyle kastedilen, ontolojik olarak Tanrı olan bir varlık değil, Tanrısal nitelikleri en yoğun biçimde yansıtan ve Tanrı’nın içkinliğini temsil eden bir insan figürüdür. Bu model, geleneksel Enkarnasyon öğretisini reddederek, Tanrı’nın bir insanın yaşamında radikal bir farkındalık ve sevgi kapasitesiyle tezahür ettiğini savunmaktadır. Spong ayrıca Pavlus ve erken dönem Hristiyanlarının da İsa’yı bizim bugün anladığımız anlamda ilah olarak görmediğini iddia etmektedir. Ona göre Pavlus hiçbir zaman “İsa Tanrı’dır” dememiştir; Pavlus ve ilk Hristiyanlar İsa’yı Tanrı’nın benzersiz şekilde etkin olduğu ve içinde özel bir biçimde mevcut olduğu bir insan yaşamı olarak anlamışlardır.³³¹ Spong, bu görüşünü desteklemek için Pavlus’un mektuplarından ve *Sinoptik İncil*’lerin yüksek kristoloji³³²den yoksun anlatımlarından

³²⁷ Spong, J.S. (2007) *Jesus for the Non-Religious*. HarperOne, New York, s. 127.

³²⁸ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s.123-124. Ayrıca bkz: Spong, J.S. (1992). *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. HarperCollins, San Francisco. s. 25.

³²⁹ Adopsiyonizm, İsa’nın Tanrı’nın öz Oğlu değil, Tanrı tarafından seçilerek evlat edinildiği ve böylece ilahi statüye yükseldiği yönündeki erken dönem Hristiyan görüşüdür. Bkz. Kelly, J. N. D. (1978). *Early Christian Doctrines*. HarperOne, Son Francisco. s. 115–117.

³³⁰ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 123. Ayrıca bkz. (Kelly, J. N. D. (1978). *Early Christian Doctrines*, HarperOne, San Francisco. s. 115-117.)

³³¹ Spong, J.S. (1992). *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. HarperCollins, San Francisco. s.40.

³³² Kristoloji, Yunanca Christos (Mesih) ve logos (söz, düşünce, akıl) kelimelerinden türetilmiş bir teolojik terimdir ve İsa Mesih’in kimliği, doğası ve misyonu üzerine yapılan sistematik incelemeleri ifade etmektedir. Detaylı bilgi

yararlanmaktadır ve *Yuhanna İncili*'nin sonradan gelişen teolojik yorum olduğunu vurgulamaktadır. Böylece Enkarnasyon doktrini aslında Yeni Ahit'in kendisinin desteklemediğini, bunun sonraki konsil öğretilerinin ürünü olduğunu savunmaktadır.³³³

Ancak Spong'un bu görüşü eleştiriye de açıktır. Zira Hristiyan teolojisinde Enkarnasyon, yalnızca Tanrı'nın İsa'da görünmesi değil, aynı zamanda kurtuluş öğretisinin temelidir. Tanrı-insan doktrininin reddi, Mesih'in kefareti işlevini, ölümünün kurtarıcı anlamını ve dirilişin teolojik önemini kökten etkilemektedir. Ayrıca, “*theophoros*” gibi metaforik tanımlamalar, İsa'nın eşsizliğini bir derece meselesine indirgerken, onu evrensel bir kurtarıcı olarak değil, sadece manevi bir örnek olarak yorumlama tehlikesi barındırmaktadır. Bu da Hristiyan inançlarının merkezinde yer alan pek çok dogmanın yeniden yorumlanmasını değil, kökten reddini gündeme getirmektedir. Spong'un yorumları, modern bilinç için anlamlı hale getirilmeye çalışılan bir Hristiyanlık tahayyülü sunsa da bu yaklaşım geleneksel iman perspektifinden ciddi bir kırılma olarak görülebilmektedir.

Spong'un İsa'nın tanrısallığını reddedişi, onun İsa'ya yüklediği rolü küçülttüğü anlamına gelmez; aksine İsa'yı farklı bir açıdan yüceltmektedir. O, geleneksel ilahiyatın yaptığı gibi İsa'yı ulaşılmaz bir göksel varlık yapmak yerine, insanlığın ulaşabileceği en yüksek potansiyelin somut örneği haline getirmektedir. Spong'a göre İsa, Tanrı'nın sevgi, hayat ve varlık gücünün bir insanda ne denli tam tezahür edebileceğini gösteren bir örnektir. Bir diğer deyişle İsa, Tanrı'nın sembolik ifadesidir: İnsan yaşamında Tanrı'nın nasıl görülebileceğinin sembolü. *Jesus for the Non-Religious* kitabında özellikle bu noktaya odaklanmaktadır. Orada, İsa'nın hayat hikayesinin mucizevi unsurlardan arındırıldığında bile (ya da tam da bu sayede) çok daha güçlü bir anlam kazandığını belirtmektedir. Spong, İsa'yı “kabile sınırlarını, önyargıları ve dinsel dogmaları paramparça eden radikal bir yenilikçi” olarak betimlemektedir.³³⁴ İsa'nın asıl mucizesi, sevginin gücüyle insanların zihinlerini ve yüreklerini dönüştürmesi, toplumun dışladığı kişileri kucaklayarak Tanrı'nın her insanda var olduğunu göstermesidir. Spong, İsa'nın Samiriyeliler, vergi tahsildarları, cüzamlılar, ayıp sayılan kadınlar gibi ötekileştirilmiş kişilerle kurduğu ilişkilerde, Tanrı'nın her insanda bulunduğunu ve hiçbir beşeri sınırla kısıtlanamayacağını ortaya koyduğunu söylemektedir. Bu nedenle İsa'nın öğretileri ve eylemleri, takipçilerinin Tanrı'nın her yerde, herkesin içinde olduğunu fark

için bkz. (Duygu, Z. ve Akalın K. (Ed.). (2018). *Kristoloji'ye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. Divan Kitap, İstanbul.)

³³³ Spong, J.S. (2007) *Jesus for the Non-Religious*. HarperOne, New York, s. 124-127.

³³⁴ Chellew, C. (2006). *Bishop John Shelby Spong: Rescuing Jesus from Religion (Interview with John Shelby Spong)*. Whosoever. Erişim adresi: <https://whosoever.org/bishop-john-shelby-spong-rescuing-jesus-from-religion-interview> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).

etmelerini sağlamıştır.³³⁵ Bu bakış açısıyla Spong, İsa'yı Tanrı'nın sevgi ve hayat gücünün en berrak görüldüğü pencere olarak tanımlamaktadır. İsa öylesine dolu bir hayat yaşamış, “doludizgin yaşamış ve pervasızca sevmiştir” ki³³⁶, onda ilahi olana tanık olmamak mümkün değildir.³³⁷ Spong, “Ben Tanrı'yı Sevgi'nin Kaynağı olarak deneyimledim. Sevgi yaşamı yücelten güçtür... Eğer Tanrı Sevgi'nin Kaynağı ise, Tanrı'ya tapınmanın tek yolu pervasızca sevmektir. İşte pervasızca severek Tanrı'yı görünür kıldığıma inanıyorum” ifadesini kullanmaktadır.³³⁸ Bu cümle Spong'un gözünde İsa'nın misyonunu da özetlemektedir: İsa, radikal sevgisiyle Tanrı'yı görünür kılan insandır; dolayısıyla biz de sevgi pratiğimizle Tanrı'yı görünür kılabilir, İsa'nın izinden gidebiliriz.

Spong, İsa'yı Tanrı'nın sembolik ifadesi olarak görürken, Hristiyanlığın İsa merkezli dışlayıcı iddialarını da terk etmektedir. Geleneksel Hristiyanlık İsa tek kurtarıcıdır, onsuz kurtuluş yoktur derken, Spong bunu kabul etmemektedir. Ona göre bir insanı ya da dini mutlak tek yol ilan etmek, diğer dinleri ve insanların deneyimlerini hiçe sayan bir kibri temsil etmektedir. Spong, “İsa'nın tek yol olduğunu iddia etmek insan akılsızlığının zirve noktasıdır” der ve ekler: “Şunu diyebilirim ki Mesih sadece benim için tek yoldur, çünkü bu benim deneyimimdir”³³⁹ Görüldüğü gibi o, İsa'nın evrensel ve tek geçerli kurtuluş yolu olduğu iddiasını reddedip, İsa'yı kendi iman yolculuğunda uygun bir rehber olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım İsa'nın önemini kendi açısından teslim ederken, başkalarına da farklı yollardan Tanrı'yı bulma özgürlüğü tanımaktadır. İşte bu anlayış, Spong'u dini çoğulculuk düşüncesine yaklaştırmaktadır. Özellikle çoğulculuk modelinde olduğu gibi, Spong da Tanrı deneyiminin yalnızca Hristiyanlıkla sınırlanamayacağını ve tüm otantik dini geleneklerin, farklı şekillerde aynı aşkın gerçekliğe yöneldiğini savunmaktadır. Ona göre, bir dinin mutlak hakikat iddiası, diğerlerini değersizleştiren bir üstünlük söylemidir ve bu ne Tanrı'nın evrenselliğiyle ne de insanlığın çeşitliliğiyle bağdaşmaktadır. Spong'un tutumu, kendi geleneğini terk etmeden, diğer geleneklere de içten bir saygı duymayı mümkün kılan bir açıklıktır. Bu da onun teolojik duruşunu, dışlayıcı bir tektanrıcılıktan çok, kapsayıcı bir Tanrı tasavvuruna dönüştürmekte ve dini çoğulculukla kesişen bir hat üzerinde konumlandırmaktadır.³⁴⁰

³³⁵ Spong, J.S. (2007) *Jesus for the Non-Religious*. HarperOne, New York, s. 207-230.

³³⁶ Spong'un sık kullandığı deyimle “live fully, love wastefully”

³³⁷ Crumm, D. (20 Ekim 2009). “542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life”. ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

³³⁸ Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 285-286.

³³⁹ Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World*. HarperSanFrancisco, New York. s. 239.

³⁴⁰ Spong, (1998). *WCMCD*. s.183-186.; Hick, J. (1989) *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent*. Palgrave Macmillan, London. s. 240.

2.7.2. Kurtarıcı Olarak İsa

Spong, kurtarıcı olarak İsa fikrini; terkedilmesi gereken bir imge olarak ele almaktadır. Ona göre, bazen yeni yaşamın büyüme şansı elde edebilmesi için geçmişin ölü odunlarını temizlemek gerekmektedir. Spong, asli günah ve kurtarıcı İsa kavramlarının dokunulamaz dini terimler olarak görülmesinden rahatsızlık duymaktadır. Çünkü bu inançlar artık geçerli olmayan bir insan hayatı anlayışına, neredeyse itici bir Tanrı tasavvuruna, zihni zorlayan sihirli bir İsa görüşüne ve kilisenin dönüşüm öncesi suçluluk uyandırma zorunluluğuna sürüklenmektedir ve bu, inançlardan kurtulmak yeni bir teolojik temel oluşturmak için asli olarak gereken şeylerin başında gelmektedir.³⁴¹ Spong'a göre bu inanç temelden problemlidir. Anlatı, Tanrı'nın Adem ve Havva'yı yaratarak onları yaratılışın başına getirmesiyle başlamıştır. Tanrı onları yaratıp cennetine almıştır. Orada tüm ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak metne göre bu cennet içerisinde bazı sınırlar da vardır. Bu ilk aileye cennette bir şey dışında her şeye erişim hakkı tanınmıştır: iyilik ve kötülüğü bilme ağacı, bahçenin ortasında bulunmaktadır. Bu ağacın meyvesi "yasak meyve"dir. İnsanlar bu meyveden yememelidir, çünkü yedikleri takdirde bilince ulaşacaklar ve iyiyi kötünden ayırabileceklerdir.³⁴² Spong'a göre yasaklanmış meyve insan zihni için büyük bir çelişki yaratmaktadır.

İncil anlatısına göre, Adem ve Havva ilk önce o ağaca ve meyvesine bakmışlardır. Daha sonra onun etrafında dolaşıp meyveyi hayal etmişlerdir. Sonunda bu meyveye olan arzuları karşı konulmaz hale gelmiştir. Sonrasında kurnaz bir yılanın sesi ile meyveyi yemek istemişler ve derinlerde yapmak istediklerini rasyonelleştirerek yasağı hiçe saymışlardır. Tanrı'ya itaatsizlik etmişlerdir. Böylelikle yaratılışın mükemmelliği bozulmuş, insan hayatı günaha düşmüştür. İşledikleri bu günahın etkileri, derhal ve kalıcı olmuştur. Adem ve Havva'nın gözleri açılmış, kendilerini Tanrı'dan ayrı bireyler olarak görmüşlerdir. Utanç ve suçluluk hissetmiş, çıplaklıklarını incir yapraklarıyla örtmüşlerdir. Tanrı, Adem ve Havva'nın yanına geldiğinde, onlar Tanrı'yı artık hayatlarının kaynağı, yaratıcısı olarak değil, yargıç olarak algıladılar ve Tanrı'dan utanç içinde saklanmışlardır. Tanrı bu yaratıkları bulduğunda, işlenen suçun gerçekliği gün yüzüne çıkmıştır. Bir ilahi sorgulama başlamış ve insanın sorumluluktan kaçma ve başkalarını suçlama eğilimi açığa çıkmıştır. Günahkar halleriyle insanlar kendi eylemlerinin sorumluluğunu dahi kabul edememişlerdir. Adem, suçunu Havva'ya ve hatta Tanrı'ya yüklemiştir. Bu suçu işlemeye Havva'nın sebep olduğunu söylemiş, Havva'yı yaratanın da Tanrı olduğunu savunmuştur. Bu ilginç bir argümandır. Havva ise suçu yılanı atmaktadır. Cezalar hızla verilmiştir ve ilk aile, Aden Bahçesi'nden sürülmüş, cennet

³⁴¹ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 83-85.

³⁴² Yaratılış 1:26-31, 2:4-25, 3:1-24.

kaybedilmiştir. Anlatıya göre, o andan itibaren hayat bir mücadele yeri olmuştur. Yılan sonsuza kadar karnının üzerinde sürünecek ve toprak yiyecektir. Kadın, doğum esnasında sancılar çekecektir. Erkek ise yaşamını alın teriyle kazanacak ve hayatta kalmak için bitmek bilmeyen bir mücadele verecektir. Son olarak, hepsi ölecektir. Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmalarından gelen ölümsüzlük artık yoktur. Ölümlülük, Adem ve Havva'nın ilk günahıyla lekelenen herkesin evrensel kaderi haline gelmiştir. Aden bahçesinin girişine çekilmiş bir kılıç tutan bir melek yerleştirilmiş ve insanlık bu cennetin dışında, doğu tarafında yaşamını sürdürmeye mahkum edilmiştir.³⁴³ Bu ilk insanların günahı nedeniyle, sonraki bütün insanlık günah içinde doğacak ve ölüm, insan günahının nihai sonucu olacaktır. İnsan hayatının evrensel ölümlülüğü, insan günahının evrenselliğinin bir işareti olarak yorumlanmıştır. Bu, asli günah, yani her şeyi kapsayan bir günahıdır.³⁴⁴ Tüm yaşam kurtuluşa ihtiyaç duyuyor ve bir kurtarıcı için haykırıyordur. Bu, Hristiyanlık hikayesinin geleneksel olarak ilan edilen merkezi ipucu haline gelmiştir.³⁴⁵

Antik Çağ'da, işlenen günah sebebiyle Tanrı'da gerçekleştiği düşünülen gazap halini aşmak için bir tür kurban sistemi geliştirilmiştir. İsrailoğulları da bu kurban sisteminin içerisine girmişlerdir. İsrailoğulları Yom Kippur adını verdikleri insanların günahlarını kabullendikleri ve kefarete ya da bağışlanma bekledikleri bir gün geliştirmişlerdir. Bugün de iki temel ritüel gerçekleştirilmektedir. İlki, insanların günahlarını itiraf edip sembolik olarak bir keçiye yükleyip vahşi doğaya gönderilmesiyle gerçekleşmiştir. bu keçi "günah keçisi" olarak bilinmektedir.³⁴⁶ Diğer bir ritüel ise, kefarete kurbanı olarak bir kuzunun kurban edilmesiyle sağlanmaktadır.³⁴⁷ Spong'a göre Batı dünyası, tarihi boyunca suçluluk ve dinin iç içe olduğu, dinin, insanların yetersizlik duygularını anlama ve bu duyguları manipüle etme yeteneği geliştirdiği bir topluluk olmuştur.³⁴⁸ Bu yolla otorite kurmayı başaran kilisenin başarıya ulaşmasındaki asıl hamle ise, bu suçluluk ve yetersizlik duygusunu evrensel bir arzuyla özellikle de cinsel arzuyla bağdaştırmasında yatmaktadır. Artık cinsel arzu ne zaman ortaya çıksa, suçluluk da kaçınılmaz hale gelmektedir. Kutsallık cinsellikten arınmış olmak anlamı taşımaya başlamış, insanları birbirine çeken cinsel arzu, dini otoritelerce kınanmıştır.³⁴⁹ Kadınlar, kadın oldukları için suçlu hissettirilmiş, adet gördüklerinde bunu gizlemeleri gereken

³⁴³ Yaratılış 3:1-24

³⁴⁴ Romalılar 5:12-19

³⁴⁵ Spong, (1998). *WCMCD*. s. 86-87.

³⁴⁶ Levililer 16

³⁴⁷ Levililer 23:26-32

³⁴⁸ Girard, R. (2020). *Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar*. (Çev. A. Berkay), Alfa Yay., İstanbul. s. 192-193; ayrıca bkz. Girard, R. (2024). *Günah Keçisi*. (Çev. I. Ergüden), Alfa Yay., İstanbul. s. 37-55.

³⁴⁹ Comte-Sponville, A. (2023). *Cinsellik, Aşk ve Ölüm*. (Çev. C. Özatalay). İletişim, İstanbul. s. 192-199.

bir ayıp olarak kabullenmişlerdir çünkü tek bir erdemli kadın vardır ve o da bakiredir.³⁵⁰ Bu durum yalnızca kadınlar için geçerli değildir bir erkek de başka bir kadını ya da erkeği sevdiği ya da cinsel arzu hissettiği için ayıplanmıştır çünkü cinsellik kötüdür. Cinsellik evrenseldir dolayısıyla kötülük evrenseldir. Asli günah her ne kadar Adem'in günahı olarak başlasa da evrensel bir günah halini almış, arzuların, isteklerin hatta yaşamın anahtarı kilise otoritesine teslim edilmiştir.³⁵¹

Peki mevcut evrensel suç ve günden kurtulmak mümkün müdür? Bu günahı temizlemenin bir yolu var mıdır? İşte İsa ve kendi canını kefarete olarak feda edişi bu sorulara yanıt olarak verilmiş bir cevaptır. Hristiyanlığın erken dönem filozoflarından olan Augustinus (354-430) İsa'nın kurtarıcı rolüne ilişkin yorumu sistemleştirerek bu düşüncenin binlerce yıl hüküm sürmesine yol açmıştır.³⁵² Zamanla teolojik çevreler daha derin bir anlayış geliştirir ve Tanrı'nın adalet anlayışının bir kan sunusu gerektirdiği fikrini normalleştirir. İbranilere Mektuptaki "Kan dökülmeden bağışlama olmaz"³⁵³ ifadesi bunun en belirgin sebebi ve sonucu olmuştur.³⁵⁴

Spong'a göre, Hristiyanlar, Tanrı'yı ne kadar korkunç bir figüre dönüştürdüklerini fark edememişlerdir. Ona göre, oğlunu hangi sebeple olursa olsun çarmıha çivileyen bir babanın istismardan ötürü tutuklanması gerekmektedir. Kolektif ahlak bunu gerektirdiği halde inananlar bu eylemi normalleştirmekle kalmamış aynı zamanda kutsamış ve yüceltmişlerdir. Spong, böyle bir Tanrı'ya tapınmaktansa böyle bir Tanrı'dan nefret etmeyi tercih edeceğini belirtmektedir.³⁵⁵ Ayrıca Spong'a göre Darwin ve bilimsel gelişmelerin de ışığında kurtarıcı İsa fikri, Darwin öncesi bir batıl inanç, Darwin sonrası bir saçmalaktan başka bir şey değildir.³⁵⁶

Spong'un bu eleştirisi, geleneksel Enkarnasyon ve kurtuluş öğretisinin modern etik duyarlılıklarla yeniden düşünülmesi gerektiğini savunan oldukça radikal bir çıkıştır. Onun Tanrı'nın adaletini kan talep eden bir ilkel yasa gibi görmesi ve bunu "göksel istismar" olarak nitelemesi, Hristiyan teolojisindeki kurtuluş anlayışını ahlaki ölçütler çerçevesinde sorgulama cesareti taşımaktadır Bu yönüyle, çarmıhı aşkın bir kurtuluş simgesi değil, Tanrı'ya atfedilen şiddetin normalleştirilmesi olarak okuyan çağdaş bir düşündür. Bu yorum, geleneksel inanç sahipleri açısından rahatsız edici olabilir; ancak, modern teoloji açısından inkar edilemez şekilde meşru bir soruyu gündeme getirmektedir: Eğer Tanrı mutlak iyiye, neden sevgi

³⁵⁰ Wadud, A. (1999). *Qur'an and Woman*. Oxford University Press, New York. s. 62-78.

³⁵¹ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 89-91.

³⁵² Augustinus. (2022). *İtirafılar*. (Çev. Ç. Dürüşken), Alfa Yay., İstanbul.

³⁵³ İbranilere Mektup 9:22

³⁵⁴ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 92-93.

³⁵⁵ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 94.

³⁵⁶ Spong. (1998). *WCMCD*. s. 99.

öğretisini acı ve kurban üzerinden inşa etmiştir? Bu soru, salt doktrinel değil, aynı zamanda etik bir sorudur. Bu noktada Spong'un katkısı, dini inancı salt dogmatik kabullerle değil, ahlaki ve varoluşsal temellerle yeniden düşünmeye zorlamasıdır. Yine de bu yaklaşımın sınırları vardır. Spong'un bazı ifadeleri, örneğin Tanrı'dan nefret etmeyi tercih ederim gibi sarsıcı olmakla birlikte, çoğu zaman tepkisel ve kutuplaştırıcı bir dil içermektedir. Bu da tartışmayı felsefi bir düzeyde sürdürmeyi güçleştirebilmektedir. Ayrıca, kurtuluş temasının yalnızca “kan” ve “şiddet” ile ilişkilendirilmesi, Hristiyan mistik ve manevi geleneğinde bu kavramlara yüklenen derin anlamları göz ardı etme riski taşımaktadır. Sonuç olarak, Spong'un bu başkaldırısı, geleneksel teolojilere karşı radikal ama yer yer haklı bir vicdani sorgulamadır. Bu sorgulama, din dilini ve sembolleri yeniden düşünme çağrısı olarak değerlendirilmeli; aynı zamanda her dini geleneğin iç tutarlılığına saygı göstererek tartışılmalıdır.

2.7.3. Klasik Kristoloji ile Farklar

Spong'un İsa anlayışı, Klasik Hristiyan İlahiyatı (*Christoloji*) ile keskin bir tezat içindedir. Klasik Christoloji, İznik ve Kadıköy Konsillerinde tanımlandığı üzere İsa Mesih'in “tamamen Tanrı ve tamamen insan” olduğunu, ilahi Logos'un Meryem'den beden alarak insanlaştığını ve bu birliktelikte iki doğanın (ilahi ve insani) ayrılmadan mevcut olduğunu savunmaktadır. Bu inanç, mucizevi doğum, masumiyet, mucizeler, çarmıhta günahları üstlenme ve üçüncü gün dirilme gibi dogmalarla desteklenmektedir. Spong ise bu bütünsel paketi neredeyse hiçbir unsuruyla kabul etmemektedir. Bakire doğum Spong'a göre bir efsanedir; Tanrı'nın Oğlu tabiri semboliktir, mucizeler mitolojik anlatımlardır; diriliş ise bedensel bir olay değil, havarilerin İsa'da deneyimlediği sevginin ölmediğine dair içsel bir tecrübedir. Dahası, Spong Teslis inancına da geleneksel biçimde bağlı değildir; Tanrı'yı Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlüğü olarak kavramaktan ziyade, onu “yaşam, sevgi ve varlık” ekseninde deneyimlenen bir gerçeklik olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden Spong'un gözünde, İsa'ya “Tanrı Oğul, Teslis'in ikinci kişisi” gibi sıfatlar vermek anlamsızdır. O, “İsa, Tanrı'nın insanlaşmış hali değildir” diyerek Kadıköy formülünü reddetmektedir.³⁵⁷

Bu sayede Spong, modern insanın akıl ve bilim ışığında İsa'yı yeniden keşfedebileceğine inanmaktadır. Fakat Spong'un bu tutumu, İsa'nın kimliğini aşırı sadeleştirerek Hristiyan inancının özünü boşalttığını ileri sürmek de mümkündür. Spong taraftarları ise onun tam tersine İsa'yı mitlerden kurtarıp gerçek etkileyici gücüyle ortaya çıkardığını düşünmektedirler. Nitekim bazıları için Spong'un amacı, Eski teistik Tanrı ve İsa

³⁵⁷ Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism*. HarperSanFrancisco, New York. s. 123-124.; Spong, J.S. (1992). *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. HarperCollins, San Francisco. s. 25.

fikirlerini dayanılmaz bulanlar için, Spong İsa'yı önemsizleşmekten kurtararak O'nun şahsında Tanrı ile tekrar bağlanmaya yardım etmektedir".³⁵⁸

Sonuç olarak Spong, İsa'nın rolünü Tanrı anlayışının bir uzantısı olarak şekillendirmektedir. Tanrı her yerde ve herkeste içkinse, İsa'da da içkindir. Ancak İsa bu gerçeğin farkında olan ve onu yaşayan biridir. İsa'nın tanrısallığı Spong'a göre literal değil, semboliktir: İsa'da gördüğümüz, bir insan yaşamında parlayan Tanrı'nın sevgisi ve hayatıdır. Bu nedenle Spong, İsa'ya Tanrı'nın oğlu demeyi bir dogmatik itikat meselesi olarak değil, "Tanrı'yı bir insanın hayatında gördük" demenin şiirsel bir yolu olarak yorumlamaktadır. Yani Spong, İsa'yı evrensel Tanrı'nın kişisel deneyimindeki yüzü olarak görmektedir. Bu tavır, bir yandan İsa'yı büyük saygıdeğer bir konumda tutarken, öte yandan Hristiyan olmayanların yollarının geçerliliğini tanımaktadır.

Spong'un bu yaklaşımları, İslam'da Muhammed Peygamber'in konumuyla karşılaştırıldığında dikkat çekici benzerlik ve farklılıklar içermektedir. İslam'da Muhammed Peygamber, Tanrı'nın kulu ve elçisi olarak kabul edilir; ilahi bir doğaya sahip değildir ve Tanrı ile beşer arasında mutlak bir ayrım korunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Spong'un İsa'yı, tanrısız öz taşıyan ama tamamen insan olan biri, olarak tanımlaması, İslam'ın peygamberlik anlayışıyla kısmi bir benzerlik taşımaktadır. Her iki yaklaşımda da peygamberin misyonu, Tanrı'yı öğretmek, onun sevgisini ve mesajını insanlara ulaştırmaktır. Ancak fark, Spong'un İsa'da Tanrısız sevginin sembolik olarak parladığını söylemesiyle, İslam'ın kesin biçimde Tevhid ilkesine dayanarak peygamberi asla aşkın bir kudretle özdeşleştirmemesi arasındadır. Dolayısıyla, Spong'un Tanrı'yı bir insanda görmek anlamında kullandığı sembol, İslam'daki "insan Allah'ın halifesidir" anlayışıyla sınırlı bir paralellik kurulabilir. Ancak İslam, bu sembolizmi dahi literal veya metafizik bir birlik düşüncesine indirgememektedir. Sonuç olarak, Spong'un İsa anlayışı, Klasik Hristiyan İlahiyatından uzaklaştığı kadar, tam anlamıyla İslami peygamberlik anlayışına da yaklaşmaz; ancak her iki gelenekte de ortak olan "Tanrı'nın mesajını dünyaya taşıyan üstün fakat beşeri figür" teması, dinler arası teolojik karşılaştırma bakımından anlamlı bir zemin sunmaktadır.

³⁵⁸ Crumm, D. (20 Ekim 2009). "542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life". ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

2.8. Ölümünden Sonraki Yaşam ve Tanrı İlişkisi

2.8.1. Cennet ve Cehennemin Reddi

Spong, Tanrı anlayışındaki devrimci tutumunu ölümünden sonraki yaşama (ahiret inancı) yaklaşımında da sürdürmektedir. Geleneksel Hristiyanlıkta ölümünden sonra bireyin sonsuz bir hayata devam edeceği, iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gideceği, Tanrı'nın yargılayıcı olarak insan kaderini belirleyeceği öğretilmektedir. Spong ise bu klasik ahiret kurgusunu hem mantıken hem ahlaken sorunlu bulmakta ve reddetmektedir. Ona göre cennet ve cehennem kavramları, insanlığın adalet arzusunun ve korkularının ürünüdür: "Cennet ve cehennem, hayatın adaletsizliğini nihai bir şekilde adil kılmak üzere tasarlanmış insan kuruntularıdır. Bu dünyadaki adaletsizliğin ahirette telafi edileceği fikri dindarca bir rüyadır, gerçek dışılığa bir adımdır" diye belirtmektedir.³⁵⁹ Spong, dinlerin çoğunun öteki dünyayı bu şekilde kurgulayarak aslında insan davranışlarını kontrol etme amacı güttüğünü ileri sürmektedir. Ona göre tarih boyunca ölümünden sonra ödül veya ceza söylemi, insanları korkutup itaate yöneltmenin aracı olmuştur. "Miras aldığımız ahiret öğretileri temelde insan davranışını kontrol etmeyi hedeflemiştir; bize anlatılanlar aslında bizi korkutarak belli şekilde hareket ettirmeye yöneliktir" demektedir. Örneğin cehennem, insanları günah işlememeye korkutarak sevk etme; cennet de iyi davranışa teşvik etme aracına dönüşmüştür. Spong, bunu ilkel bir çocuk terbiyesi yöntemine benzetmiş, "Hiçbir ebeveyn artık çocuğunu 'iyi ol yoksa cezayı veririm, kötü olursan seni yakarım' diyerek büyütmez; ama dinler yüzyıllarca tam da bunu Tanrı adına yaptılar" diyerek eleştirmiştir. Ona göre, Tanrı'yı Baba olarak görüp, cennet ve cehennemi de bu babanın ödül-ceza mekanizması gibi kurgulamak, insanları çocuk konumunda tutmak içindir. Spong'a göre dini olgunluğu erişmek, bu çocukça korku ve ödül imgelerini geride bırakmayı gerektirmektedir.³⁶⁰

Spong'un Tanrı anlayışında, Tanrı hesap tutan bir yargıç değildir; dolayısıyla ölüm sonrası "mahkeme" fikri de düşmektedir. O, "Üstümüzde bir yerlerde yaşayan, bizleri gözetleyen ve ihtiyaç anında yardım eden bir baba Tanrı yok... İyi ve kötü tüm yaptıklarımızı kaydeden, sonra bunlara göre bizi ödüllendirecek veya cezalandıracak bir tanrı yok"³⁶¹ diyerek hesaba dayalı ahiret inancını açıkça reddetmektedir. Hayatın adil olmamasının Tanrı'ya fatura edilemeyeceğini, yine hayat içinde bu adaletsizlikle yüzleşmemiz gerektiğini savunmaktadır.

³⁵⁹ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 121-122.

³⁶⁰ Crumm, D. (20 Ekim 2009). "542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life". ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

³⁶¹ Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 35.

Bu görüş, Tanrı'nın yeryüzündeki kötülük ve adaletsizlikten sorumlu tutulamayacağı ve ahirette de özel bir düzeltme yapmayacağı anlamına gelmektedir. Aslında bu, bir bakıma Spong'un teodise sorununa da yanıtıdır: Dünya adaletsiz olabilir, fakat bu, Tanrı'nın öteki dünyada adaleti sağlayacağı anlamına gelmemektedir. Ona göre Tanrı'yı doğru anlamak, O'nu insan kurallarına göre yargılayan bir varlık olarak görmemektir.³⁶²

2.8.2. Ebedi Yaşam Metaforu ve Tanrı'yla Bağlantısı

Peki Spong, ölümden sonra yaşam konusunda neye inanmaktadır? O, tam bir nihilist değildir; yani ölümle her şeyin anlamsızlaşacağını savunmamaktadır. Aksine “ebedi yaşam” kavramını yeni bir anlamda doldurmaya çalışmıştır. Kitaplarından birine bilinçli olarak *Eternal Life: A New Vision (Sonsuz Yaşam: Yeni Bir Vizyon)* adını vermiştir. Spong burada din ötesi, teizm ötesi, cennet ve cehennem ötesi bir ebedi yaşam anlayışı arayışını anlatmaktadır.³⁶³ Onun yaklaşımında sonsuz/ebedi yaşam, gökte altın sokaklı bir şehirde ölümsüzce yaşamaktan ziyade, hayatın özündeki sürekliliğe katılmak anlamındadır. Spong, insanın bir birey olarak sonsuza dek yaşamasının ne anlama geleceğini dilsel olarak tarif etmenin imkansız olduğunu kabul etmektedir. “Bir atın, at dilini kullanarak insan olmanın ne demek olduğunu anlatmaya çalışması gibi bir şey bu – atın bunu yapacak kapasitesi yok. Biz de Tanrı'nın ve genişlemiş bir yaşamın ne olduğunu tam ifade edecek kapasiteye sahip değiliz” diyerek dilimizin ötesinde bir boyutu tartıştığımızı söylemektedir.³⁶⁴ Bu nedenle, ebedi yaşam hakkında konuşurken hep metaforlara başvurmak zorunda kalmıştır. Spong, kendi yaklaşımını şekillendiren metaforu birlik metaforu olarak kullanmaktadır. O, modern bilimin ortaya koyduğu evren anlayışından da ilham alarak, tüm varlığın derin bir birlik oluşturduğunu düşünmektedir. Kuantum fiziğinde gördüğümüz üzere kainat birbiriyle ilişki halinde bulunan parçaların bir ahengidir; her şey diğer her şeyle bağlantılıdır. Spong, “maddesel varoluşun derin bağlaşıklığı (*deep interrelated unity*) bana şunu düşündürüyor: Acaba bilinç de tek bir bütün olabilir mi? Bilinç, evren içinde beliren ve farklı varlıklarca erişilebilen tek bir bütünsel gerçeklik olabilir mi?” diye sormaktadır.³⁶⁵ Bu varsayım, onun ebedi yaşama dair sezgisini göstermektedir: Bilinç (veya ruh) tekil bedenlere hapsedilmiş ayrı ayrı parçalar değil, evrensel bir bütünün parçaları olabilir.

³⁶² Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 35.

³⁶³ Crumm, D. (20 Ekim 2009). “542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life”. ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

³⁶⁴ Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 70.

³⁶⁵ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 146.

Spong şöyle devam eder: “İnsanın özbilince kavuşması bize sanki bütünden kopmuşuz hissi verdi, yeni bir farkındalık düzeyine geçtik. Fakat bu farkındalık yeni bir gerçeklik değildi; biz hepimiz zaten bizden büyük bir şeyin parçasıydık. Ezelden beri bir bütünün parçası olduğumuz ve kendimizden başka olana ayrı olmadığımız fikrini benimsersek, bu bizim benlik tanımımıza ne yapardı?” Bu cümlelerinde Spong, insanın her zaman aşkın bir bütünlüğün parçası olduğunu vurgulamaktadır. Eğer bu doğruysa - yani biz hep daha büyük bir varlığın parçasıysak - o zaman ölüm de bu bütünlüğün dışında kalmak anlamına gelmemektedir. Başka bir deyişle, Spong’un ima ettiği şey, ölümden sonra da bir şekilde o büyük bütünün içinde var olmaya devam ettiğimizdir. Bu görüş, klasik anlamda bireysel bilinçlerin aynı şekilde devam edeceği fikrinden farklı olabilir, fakat “hiçlik” anlamına da gelmemektedir.³⁶⁶ Bu bakış açısı, süreç teolojisindeki “objektif ölümsüzlük” kavramına benzetilebilir: Süreç düşüncesinde her varlığın yaşanmış tecrübesi Tanrı’nın sonsuz hafızasında ebediyen varlığını sürdürür, hiçbir deneyim yok olup gitmez. Benzer biçimde Spong da varlığımızın “bütün” içinde her daim mevcudiyet bulduğunu, bu yüzden ölümün mutlak bir yok oluş olmadığını sezmektedir. Onun Tanrı anlayışında Tanrı, her şeyin özü ve birliği olduğundan, biz Tanrı’nın parçası olmaya devam ederiz. Belki bireysel benliğimizin ötesinde, ancak tamamen silinmiş olarak değil.³⁶⁷

Spong, ebedi yaşamı ilişkisel bir devamlılık olarak da tanımlamaktadır. Ölümden sonra sevdiklerimizi tanıyıp tanımayacağımıza dair soruya kesin cevap veremeyeceğini söylemiş, fakat önemli bir noktaya işaret etmiştir: “Ben dediğimiz kişi, sadece izole bir birey değil, aynı zamanda hayatımızda yer etmiş tüm insanların bir toplamıdır. Eğer sonsuzluk denilen şeye katılacaksam, ben dediğim kişi sadece tek başına Jack Spong değildir; benim bir parçam eşimdir, annem-babamdır, arkadaşlarımdır. Beni ben yapan insanların hiç paylaşılmadığı bir ölüm sonrası hayat düşünemiyorum”.³⁶⁸ Bu ifadede Spong, ilişkisel benlik anlayışına yaslanmaktadır. İnsanın kimliği, ilişkileriyle örülüdür; dolayısıyla eğer bir sonsuz hayata katılacaksak, o hayat da bu ilişkilerin bir şekilde devamını içermelidir. Elbette Spong, bunun nasıl olacağını “insan dilinin sınırları ötesinde” gördüğü için tarif edilemez bulmaktadır. Ancak esas vurgusu, birlikte kurtuluş fikrine yakındır: Hiç kimse tek başına, diğerlerinden bağımsız bir cennete gitmez; eğer ebedi hayat varsa, bu yaşam, tüm sevgi bağlarımızı kapsayan bir geniş varoluş olmalıdır.

³⁶⁶ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 146.

³⁶⁷ Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York. s. 270.

³⁶⁸ Crumm, D. (20 Ekim 2009). “542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life”. ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

Spong'un ebedi yaşam anlayışı belirgin şekilde mistik bir tondadır. Özellikle *Kutsal Kitap*'taki *Yuhanna İncili* üzerine mistik bir yorum getirerek, ebedi yaşamın şimdiden başlayan bir 'Tanrı'da yaşama' hali olduğunu vurgulamaktadır. *Yuhanna İncili*'nde İsa "Ben asmayım, siz çubuklarsınız. Bende kalan, ölüm görmeyecektir."³⁶⁹ derken bu birliktelik haline işaret etmektedir. Spong, *Yuhanna*'nın dilindeki mecazi ifadeleri modern bir dille yeniden yorumlamıştır. Onun ulaştığı sonuç: Ebedi yaşam, Tanrı'da olmaktır. Zaten Spong'un Tanrı tanımına göre Tanrı "yaşamın kendisidir"³⁷⁰ O halde Tanrı'ya bağlanmak, ölümü, aşkın bir yaşama bağlamaktır. O, Kutsal olanla ne kadar derinden temas edersen, o kadar sonsuzluğun pınarlarına dokunursun düşüncesindedir. Bu nedenle, ebedi hayat Spong için zaman dışı bir hayat kalitesidir. Nitekim Spong, "Benim tecrübemde, ne kadar derinlemesine yaşarsam, hayatı ne kadar dolu yaşarsam, o denli kutsal olana temas halinde oluyorum. Ne kadar pervasızca seversem, o denli kutsal olana dokunuyorum"³⁷¹ Bu yaklaşım, ebedi hayatı niteliksel bir olgu yapmaktadır: derin yaşanan, sevgide yaşanan hayat, zaten Tanrı'da yaşanan ebedi hayattır. Spong, "Bu nedenle kitabımın tam adı 'Sonsuz Yaşam: Yeni Bir Vizyon' ve alt başlığı 'Din Ötesi, Teizm Ötesi, Cennet ve Cehennem Ötesi' oldu. Ben insanları hayata çağırıyorum" demektedir. Onun için ölümden sonra yaşama hazırlanmanın yolu da budur.³⁷² Görüldüğü gibi Spong, ahiret hazırlığını dindar ritüellerle değil, hayatı değerli kılmakla özdeşleştirmektedir. Onun düşüncesinde sonsuz yaşam, belli bir andan sonra başlayan bir masal diyarı değil; şu anda Tanrı'nın içinde yaşadığımızın farkına varmak ve bu bilince uygun yaşamak demektir.

2.8.3. Ahiret, Ölüm ve Sonsuzluk

Spong'un ölüm sonrası yaşam anlayışı, geleneksel Hristiyan teolojisinden pek çok bakımdan ayrılmaktadır. Birincisi, yukarıda belirtildiği gibi cennet-cehennem ikiliğini reddetmektedir. Cennet ve cehennem, klasik teolojide Tanrı'nın mutlak adaletinin tecelli edeceği mekanlar iken, Spong bunları beşeri adalet özelemlerinin projeksiyonu saymaktadır. Dolayısıyla Spong'da ceza ve ödül inancı yoktur. İkincisi, Spong kıyamet ve mahşer inançlarını da sembolik görmektedir. Kıyamet ve diriliş günü gibi tasavvurları bir İbrani mitolojisinin dili olarak değerlendirmektedir. O, Hristiyan cenaze ritüellerinde sıkça tekrarlanan ölümler dirilecek söyleminin de modern insan için inandırıcı olmadığını belirtmektedir. Bugün cenazelerde daha

³⁶⁹ Yuhanna 15:5.

³⁷⁰ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 101.

³⁷¹ Crumm, D. (20 Ekim 2009). "542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life". ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

³⁷² Crumm, D. (20 Ekim 2009). "542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life". ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

çok, ölen kişinin hatırasını yüceltme şeklinde törenler yapıldığını, kimsenin gerçekten fiziksel bir diriliş beklentisini güçlü biçimde dillendirmediğini gözlemlemektedir. Kendisinin de bedenlerin dirileceği veya ruhun somut bir cennete gideceği yönünde bir beklentisi yoktur. Nitekim “Ben ölümden hiç korkmuyorum, anlamsız bir yaşamdan çok daha fazla korkarım” diyerek asıl meselenin ölüm değil, yaşarken anlam bulmak olduğunu vurgulamaktadır.³⁷³ Üçüncüsü, Spong ruhun ölümsüzlüğü fikrine de eleştirel yaklaşmaktadır. Ruh bedenden ayrı bir varlık olarak gören düalist anlayışı reddettiği için, ruh bedenden çıkar, göğe uçar şeklindeki popüler tasvirleri benimsememektedir. Bunun yerine insanı zihin-beden bütünlüğü içinde görür ve ölüm sonrasında kalacak olanın bugünkü anladığımız anlamda “benlik” olmayabileceğini ima etmektedir. Burada muhtemelen Augustine veya Tillich’ten esinlenmektedir.³⁷⁴ Bu, bireysel benliğin dönüşümü anlamına gelmektedir. Klasik dindeki “aynı kişi olarak dirilme” inancı yerine Spong, “daha geniş bir gerçekliğe katılma” inancına yakındır.

Spong’un yaklaşımının bir sonucu olarak, geleneksel dindeki korku ve umut dengesi değişmektedir. Artık cehennem korkusu veya cennet umudu, dindarlığın motivasyonu değildir. Spong, Hristiyanlığı korku teolojisinden kurtarıp sevgi ve hayat teolojisine dönüştürmeye çalışmıştır. Bu nedenle, “Ölümden sonra ne olacak?” sorusunu fazla takıntı yapmamayı, bunun yerine “Şimdi nasıl yaşamalıyız?” sorusuna odaklanmayı önermektedir. O, vaazlarında sık sık “Cehennemden o kadar korkuyorsan, bu dünyayı cehenneme çevirirsin” gibi argümanlar getirir ve insanların ölümden sonra değil, ölmeden önce cenneti yaratmaları gerektiğini ima etmiştir.³⁷⁵ Aslında bu tavır, bazı Hristiyan reformist hareketlerde görülen Tanrı’nın Krallığı’nı dünyada gerçekleştirme idealine benzer, ancak Spong bunu herhangi bir beklenti olmaksızın, tamamen insani çabayla ilişkili görmektedir.

Burada klasik teolojik sorular akla gelebilir: Spong bir tür evrenselci midir? Yahut reenkarnasyon gibi fikirlere açık mıdır? Spong, açıkça reenkarnasyondan bahsetmez; zira o, benliğin aynen devamlılığı fikrine sıcak bakmamaktadır. Daha ziyade, her bir yaşamın Tanrı’nın bütününde baki kaldığı bir resim çizmektedir. Bu açıdan, belki kimilerince panteist bir ölümsüzlük anlayışına sahip olduğu söylenebilir: Tek tek bireyler değil ama varoluşun bütünü ölümsüzdür ve biz de onun parçasıyız. Ancak Spong bunu Tanrı kavramından ayrı düşünmez. Tanrı, ebediyetin kendisidir; dolayısıyla Tanrı’da payımız varsa, ebediyette payımız var demektir. Bu fikir, Hristiyan mistik geleneğindeki “Tanrı’da erime” düşüncesine de benzetilebilir. Örneğin Origen veya Meister Eckhart gibi mistikler, nihai olarak ruhların

³⁷³ Crumm, D. (20 Ekim 2009). “542: The Controversial Bishop Spong, Now 78, Talks About Eternal Life”. ReadTheSpirit. <https://readthespirit.com/explore/542-the-controversial-bishop-spong-now-78-talks-about-eterna/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025).

³⁷⁴ Tillich, P. (2023). *Olmak Cesareti*. (Çev. F.C. Dansuk). Okuyan Us Yay., İstanbul. s. 159-166.

³⁷⁵ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 228.

Tanrı'da birleşeceğini, bireysel farkların Tanrı'nın birliğinde aşkın kılınacağını söylemişlerdir. Spong, bu tür mistik fikirleri modern bir dille ve bilimsel dünya resmiyle uzlaştırmak ifade ediyor denebilir. Bilhassa *Eternal Life: A New Vision* kitabında, insan türünün evrimsel gelişimi ile bireyin ruhsal gelişimini paralel anlatmaktadır. Hayatın evrimini bir tür yoldaş olarak görmektedir. Kendi yaşam öyküsünü Homo Sapiens'in ortaya çıkışıyla, bilinç kazanımıyla, dinlerin gelişimiyle birlikte anlatır ve ölüm korkusunun insanlığın en eski korkularından biri olduğunu belirtir. Sonra da bu korkunun dinler tarafından istismar edildiğini, artık bu korkuyu yenmenin zamanının geldiğini iddia eder. Bunun reçetesi de Tanrı kavramımızı güncellemektir.³⁷⁶

Spong'un ölüm ve ötesine dair düşünceleri elbette tartışmalıdır. Geleneksel Hristiyanlar için bu görüşler, ahiretin gerçekliğini inkar eden, belirsiz ve teselli sunmayan fikirler olarak görülebilmektedir. Nitekim Spong'u eleştirenler, onun dinde her şeyi bu dünyaya indirgediğini iddia etmektedirler. Oysa Spong kendini bir inanç arayıcısı olarak görmektedir. O, Tanrı deneyimi yaşamış bir kişi olarak, bu deneyimin ölümle son bulmayacak bir boyutu olduğuna inanmaktadır. Spong'un tanımıyla cennet, sevginin ve varoluşun genişlediği bir haldir. Tanrı'da kaybolmak değil belki, ama Tanrı'da daha da derin bulunmak halidir. Kısacası, Spong'un ebedi yaşam metaforu, Tanrı'da ebedi olmak anlamına gelmektedir. Bu da onun Tanrı anlayışının doğal sonucudur. Eğer Tanrı varlığın kendisi ise ve biz de Tanrı'nın bir parçasıysak, varlığımızın özü Tanrı'da ebediyen korunacaktır. Bu korunan şey belki kişisel anılarımızın bütünü değildir, belki şu anki zihinsel kimliğimizin aynısı değildir; ama sevgiyle dokunduğumuz, hayatla ördüğümüz her şey Tanrı'nın sonsuzluğunda anlam bulacaktır.

Bu bölümde Spong'un Tanrı anlayışı, klasik teolojiye yönelik eleştirileri ve modern çağın düşünsel koşullarına uygun bir inanç dili geliştirme çabası çerçevesinde incelenmiştir. Spong, geleneksel teist Tanrı anlayışını, antropomorfik ve müdahaleci bir Tanrı tasvirine dayandığı gerekçesiyle yetersiz bulmakta; bunun yerine Tanrı'yı varoluşun temeli, yaşamın kaynağı ve sevginin içkin boyutu olarak yorumlamaktadır. Tanrı'yı bu şekilde metaforik ve sembolik bir dille ifade eden Spong'un yaklaşımı, din ile bilim, inanç ile akıl arasındaki çatışmayı aşmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilmektedir. Bölümde ayrıca Spong'un İsa'ya, ölüm sonrası yaşama ve ahiret inancına dair görüşleri de ele alınmıştır. Spong, geleneksel kristolojideki doğrudan ilahi İsa anlayışına karşı çıkarak, İsa'yı Tanrısal gerçekliğin yoğun şekilde deneyimlendiği bir insan olarak görmektedir. Bu yorum, klasik enkarnasyon ve kurtarıcı Mesih dogmalarını sembolik düzeyde yeniden yorumlama çabasını yansıtmaktadır. Benzer şekilde, ölümden sonraki yaşamı da bireysel benliğin devamı değil, Tanrı'da süreklilik

³⁷⁶ Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision*. HarperOne, New York. s. 205-213.

bulan bir varlık boyutu olarak anlamlandırmaktadır. Sonuç olarak bu bölüm, Spong'un Tanrı, Mesih ve ahiret anlayışlarını Klasik Hristiyan Teolojisinden ayıran temel yönleri ortaya koymuş; bu yaklaşımların modern bilinçle uyumlu bir inanç anlayışı üretme çabasını yansıttığını göstermiştir. Bu değerlendirmeler, bölüm boyunca sınırlı yorumla aktarılmış, Spong'un özgün yaklaşımını ortaya koymaya odaklanılmıştır.

SONUÇ

Bu tez, John Shelby Spong'un Tanrı tasavvurunu ayrıntılı bir biçimde inceleyip felsefi bir değerlendirmeye tabi tutarak, geleneksel teizm ile modern post-teistik arayışlar arasındaki gerilime ışık tutmuştur. Anahtar bulgulardan biri, Spong'un Tanrı anlayışının klasik teolojinin öngördüğü aşkın ve kişisel Tanrı modelinden köklü biçimde ayrıldığıdır. Spong, geleneksel teizmin “dışarıda, aşkın bir varlık” olarak tasvir ettiği Tanrı kavramını reddederek Tanrı'yı insanın bilincinde ve yaşamının özünde bulunan bir içkin güç olarak yeniden tanımlamıştır. Bu bağlamda Tanrı, Spong'un terminolojisinde, evrendeki yaratıcı yaşam enerjisinin ve sevgi kapasitesinin kaynağıdır; herhangi bir doğaüstü müdahalede bulunan süper varlık değil, varoluşun temelinde yatan “kutsal derinlik”tir. Böylece Spong, modern bilimin ve seküler insan anlayışının sınırladığı dini kavrayış ufkunu genişletmeye çalışarak, Tanrı'yı geleneksel dogmalardan arındırılmış bir şekilde düşünmeyi teklif etmiştir.

Bu yaklaşımın felsefi önemi, Tanrı kavramını günümüz insanının zihin dünyasına uyarlama çabasında yatmaktadır. Spong, teistik Tanrı inancının çöküşe geçtiğini savunarak ki “Tanrı'nın ölümünün” modern dönemde sıkça tartışılan bir tema olduğu malumdur, Hristiyan mesajının özünü koruyacak yeni bir Tanrı tasavvuru geliştirmek istemiştir. Bu noktada tez, Spong'un savunduğu Tanrı tasavvurunun, Paul Tillich'in “varlığın temeli” kavramı ve panenteizm gibi mevcut felsefi çerçevelerle büyük ölçüde örtüştüğünü ortaya koymuştur. Nitekim Spong'un Tanrı için kullandığı “olan her şeyin toplamı artı bir şey daha” ifadesi, Tanrı'nın hem her şeyde olduğunu hem de her şeyden fazla olduğunu vurgulayarak panenteist bir denge kurma çabasına işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Spong'un teolojisi, panteist bir düzlemde tamamen içkin bir Tanrı yerine, dünya ile iç içe ama dünyayı aşan bir Tanrı fikrine ulaşmaya çalışmaktadır. Bunun din felsefesi açısından değeri, Tanrı'nın ontolojik statüsünü yeniden düşünmeye sevk etmesidir: Tanrı, bir özne olmaktan çok bir süreç, bir varoluşsal temel olarak anlaşılırsa, bu ilahiyat ve felsefe dilinde ne gibi dönüşümleri gerektirir? Tez, bu soruya yanıt ararken Spong'un katkısının, inanç ile gerçeklik arasındaki ilişkinin yeniden yorumlanmasında yenilikçi bir adım olduğunu teslim etmektedir. Spong'un Tanrı'yı bu şekilde tasavvur etmesi, modern bilinçteki Tanrı-imge çatışmasını çözmeye yönelik radikal bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, tez boyunca yapılan analiz ve tartışmalar, Spong'un Tanrı tasavvuruna yönelik ciddi eleştirel çekinceleri de ortaya koymuştur. İlk olarak, kavramsal tutarlılık bakımından, Tanrı'nın “kişisel olmayan” bir güç ya da ilişki olduğu fikri problemli görünmektedir. “Tanrı” terimi geleneksel olarak bilinç, irade, sevgi gibi kişisel nitelikleri ima

ederken, Spong'un bunun yerine önerdiği soyut kutsallık prensibi, kimi eleştirmenlere göre Tanrı kavramını muğlaklaştırmaktadır. Spong'un tamamen içkin bir Tanrı anlayışının antropolojik bir indirgemecilik riski taşıdığını açıktır. Tezde tartışıldığı üzere, Spong'un Tanrı'yı insan bilincinin derinliklerine yerleştirmesi, farkında olmadan ilahi olana dair bütün referansı insan öznesine taşımakta ve tanrısallığı insan potansiyeliyle özdeşleştirmektedir. Bu durumda Tanrı kavramının aşkın boyutu silikleşebilir ve din, sadece insanın kendi "içsel derinliklerine" yönelik bir söyleme indirgenebilmektedir. İkinci olarak, dini deneyimin mahiyeti açısından bakıldığında, Spong'un Tanrı tasavvurunun geleneksel inanç pratiklerini dönüştürmek zorunda olduğu açıktır. Örneğin Spong'a göre mucize, duaların kabulü veya vahiy gibi olgular yeniden yorumlanmalıdır; Tanrı doğaüstü bir aktör olmadığı için, mucizeler doğa yasalarının ihlali değil, hayatın kendisinde keşfedilen olağanüstü anlam anları olarak anlaşılabilir. Spong'un perspektifinde dua, semavi bir Tanrı'dan istekte bulunmak yerine, içimizdeki kutsallıkla bağlantıya geçmek demektir. Ancak bu yaklaşım, dua pratiğini öznel bir meditasyona indirgeme riski taşımakta ve inananın Tanrı'dan doğrudan bir karşılık aldığı hissini zayıflatabilmektedir. Tezin kapsamında bu yönlü tecrübi boşluklar yahut bu yorumların dindar bireyler açısından ne derece tatmin edici olduğu ise ayrıca ele alınmamıştır.

En çarpıcı eleştirilerden biri, Spong'un Tanrı tasavvurunun "teistik kılıf içinde ateizm" olduğu iddiasıdır. Bu görüşe göre Spong, geleneksel Tanrı'yı reddederken gerçekte Tanrı'nın varlığını inkar etmiş ancak terminolojisini değiştirmiştir. Richard Dawkins gibi ateist düşünürlerin yorumları bu noktada kayda değerdir: Dawkins, Spong için "aslında bir ateist olduğunu, sadece bunun farkında olmadığını" söyleyerek, onun Tanrı anlayışının fiilen ateizmle sonuçlandığını öne sürmüştür. Spong ise bu eleştiriye, Tanrı kavramını terk etmediği, aksine onu yeni bir içerikle doldurduğu şeklinde yanıt vermektedir. Nitekim Spong kendisini ateist değil "post-teist" olarak tanımlamayı tercih etmektedir; Tanrı'ya inanmayı bıraktığını değil, Tanrı'yı artık eskisi gibi düşünmediğini dile getirmektedir. Tez çalışmasında, bu tartışma detaylı biçimde değerlendirilmiş ve Spong'un konumunun ateizmden farkı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Spong'un Tanrı tasavvurunun tam olarak nerede konumlandığı sorusu tartışmalı bir sorudur: Bir uçta teizmin terk edilmesi, diğer uçta ise hala bir kutsal gerçekliğin kabulü söz konusudur. Spong, kendi duruşunu bu iki uç arasında yenilikçi bir ara yol olarak sunmuş, bunu da "sürgünde inanan" olarak isimlendirmiştir. Tez bulguları, onun duruşunun metaforik dil, içkinlik vurgusu ve klasik dogmalara yönelik eleştiriler açısından tutarlı olmakla birlikte her iki tarafın eleştirilerine de açık olduğunu göstermektedir. Bu tez çalışması, her iki perspektifi de ciddiye almış ve Spong'un Tanrı tasavvurunu olabildiğince nesnel bir şekilde tartışmaya açmıştır.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, bu tezde yapılan çözümleme ve eleştirilerin kendi sınırlarıdır. Spong'un Tanrı tasavvuruna ilişkin varılan yargılar, büyük ölçüde onun yazılı metinlerine ve bunların felsefi yorumuna dayanmaktadır. Bu nedenle, tez boyunca geliştirilen eleştiriler teorik düzeyde kalmıştır. Örneğin, Spong'un Tanrı anlayışının pratik dindarlık üzerindeki etkilerini, inananların maneviyatında yol açtığı değişimleri bu tezde birebir incelemek mümkün değildir. Dolayısıyla, eğer Spong'un konseptine dayalı bir dini yaşam pratikte gelişecek olursa, bunun sahada nasıl tezahür edeceği ayrı bir araştırma konusu olarak durmaktadır. Ayrıca, tezin odaklandığı felsefi değerlendirme, kaçınılmaz olarak belli bir entelektüel çerçeveyi varsaymaktadır. Farklı teoloji ekolleri, örneğin süreç teolojisi veya doğu mistisizmi Spong'a ilişkin başka açılımlar sağlayabilir; bu çalışma ise ağırlıklı Batı düşüncesinin din felsefesi geleneği içinde kalarak analiz yapmıştır. Bu da bir dereceye kadar bir sınırlılıktır ve bu sınırlılık, aynı zamanda gelecek çalışmalar için bir fırsat alanı bırakmaktadır.

Spong'un Tanrı'yı yaşam, sevgi ve varoluşun temeli olarak yeniden kavramsallaştırması, onun geleneksel Tanrı anlayışlarına yönelttiği eleştirilerin sistematik bir sonucudur. Bu üçlü formülasyon — “Tanrı = Yaşam → Hayatı dolu dolu yaşamak, Tanrı = Sevgi → Pervasızca sevmek, Tanrı = Varoluşun Temeli → Kendini gerçekleştirmek” — yalnızca teolojik bir özet değil, aynı zamanda etik bir yaşam çağrısını da ifade eder. Spong'a göre inanç, göksel bir otoriteye itaat değil; insanın kendi potansiyelini sevgi ve sorumluluk yoluyla gerçekleştirmesidir. Bu yönüyle onun Tanrı tasavvuru, çağdaş bireyin anlam arayışına felsefi derinlik ve insani bir yön sunmaktadır. Spong'un sevgi merkezli Tanrı anlayışının felsefi temellerini Antik Yunan düşüncesinde görmek de mümkündür. Empedokles'in evreni açıklamak üzere kullandığı sevgi gücü (*philia*) ve nefret gücü (*neikos*), Spong'un sevgi kavramıyla dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. Empedokles'e göre evrenin temel unsurları arasındaki birliği ve uyumu sağlayan sevgi gücü, yaşamın ortaya çıkışını ve devamlılığını mümkün kılarken; nefret gücü ise ayrışma, çatışma ve kaosa yol açmaktadır. Benzer şekilde Spong da sevginin insan yaşamının ve varoluşun temelindeki birleştirici güç olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Spong'un Tanrı tasavvuru, yalnızca çağdaş teolojik tartışmaların değil, aynı zamanda antik felsefi geleneğin de bir devamı olarak okunmalıdır.

Spong'un Tanrı tasavvuru, modern bir ilahiyat söylemi içinde Tanrı'yı anlama ve deneyimleme biçimimize dair cesur ve kışkırtıcı sorular ortaya atmaktadır. Spong'un görüşleri, inanç ile akıl arasındaki diyalogda sınırları zorlayarak, geleneksel yaklaşımlara meydan okumuştur. Bu tez, Spong'un yaklaşımının ne denli tutarlı ve sürdürülebilir olduğunu

sorgularken, aynı zamanda onun haklı olarak parmak bastığı noktalara da dikkat çekmiştir: Bilim çağında Tanrı'yı nasıl düşünmeliyiz? Dini dilimizin mitolojik kalıpları aşıldığında geriye ne kalır? İnsanın manevi ihtiyaçları, müdahale etmeyen bir Tanrı tasavvuruyla karşılanabilir mi? Bu tür sorular, Spong'un teolojisinin mirası olarak bizlere yönelmiştir.

Sonuç olarak, bu tez çalışması Spong'un Tanrı tasavvurunu ne mutlak bir onayla yücelten bir hayranlıkla ne de peşin hükümlü bir reddedişle ele almıştır. Aksine, onun önerdiği yorum biçimlerini felsefi ve teolojik çerçevede eleştirel bir süzgeçten geçirerek değerlendirmiştir. Spong'un Tanrı anlayışı, klasik teizmin sorunlu yanlarını sorgulama girişimi olarak dikkat çekse de her yönüyle yeni bir sistem inşa ettiği ya da din felsefesinde kalıcı bir paradigma sunduğu henüz söylenememektedir. Bununla birlikte, Spong'un cesur çıkışları, geleneksel din dilinin modern birey üzerindeki etkisini yeniden düşünmeye, dini metaforların işlevini sorgulamaya ve ilahi olanı ifade etmenin alternatif yollarını araştırmaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda, ileride yapılacak çalışmalar için bazı araştırma yolları belirginleşmektedir: Örneğin, Spong'un önerdiği metaforik Tanrı dili ile İslam düşüncesindeki mecazi söylemler arasında karşılaştırmalı analizler yapılabilir; Tanrı'nın aşkın ve içkin nitelikleri üzerine fenomenolojik okumalar derinleştirilebilir; ayrıca çağdaş bireyin dindarlık biçimleri, Spong'un önerileri ışığında empirik olarak da incelenebilir. Bu yollar, yalnızca Spong'un mirasını değerlendirmekle kalmaz, aynı zamanda din felsefesinin bugünkü ihtiyaçlarına da temas edecektir. Bu yönüyle Spong, klasik teizmin çözülüş sürecine dair yalnızca bir tanık değil, aynı zamanda yeni bir ilahi anlayışın arayışçısı olarak da değerlendirilebilmektedir. Önerdiği Tanrı tasavvuru kesin bir son söz olmasa da din dilinin dönüşümüne dair süregelen tartışmalara anlamlı katkılar sunma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Adams, R., Merrihew. (2013). “Tanrı’nın Varlığı Lehine Ahlaki Argümanlar”, *Din Felsefesi: Seçme Metinler*, (Çev. R. Acar vd.), Küre Yayınları, İstanbul.
- Ağırman, F. ve Sarı, M. A. (2017). “Craig ve Sinclair'in Kelam Argümanının Mantıksal Bir Eleştirisi”. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:29: 157-171.
- Aquinas, T. (2015). *Summa Theologica*. Xist Publishing, Tustin.
- Arıcan, M. K. (2013). “Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza”, *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, Cilt 3, Sayı 1, ss. 17-32.
- Aristoteles. (2021). *Metafizik*. (Çev. A. Arsalan), Divan Kitap, İstanbul.
- Atay, R. (2009). “Din-Bilim İlişkisini Yeniden Düşünmek: Antony Flew’un Fikir Değiştirmesi Üzerine”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21. 65-87.
- Augustinus. (2022). *İtirafılar*. (Çev. Ç. Dürüşken), Alfa Yay., İstanbul.
- Aydın, M. (2020). *Din Felsefesine Giriş*. Nobel Yay., Ankara.
- Bonhoeffer, D. (1944). *Ethics*. SCM Press, Londra.
- Bonhoeffer, D. (1953). *Letters and Papers from Prison*. SCM Press, Londra.
- Bromberger, B. (20.09.2021). “Episcopal bishop and LGBTQ ally John Shelby Spong dies”, <https://www.ebar.com/story.php?ch=news&id=309018> (Erişim Tarihi: 04.05.2024)
- Bultmann, R. (1953). *Kerygma and Myth: A Theological Debate*. Harper, New York.
- Catholic Church, *Catechism of the Catholic Church*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican, 1997, md. 2301.
- Chellew, C. (2006). Bishop John Shelby Spong: Rescuing Jesus from Religion (Interview with John Shelby Spong). Whosoever. Erişim adresi: <https://whosoever.org/bishop-john-shelby-spong-rescuing-jesus-from-religion-interview> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).
- Christianity (2018). Encyclopedia.com. <https://www.encyclopedia.com/philosophy-and-religion/christianity/christianity-general/christianity> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).
- Closson, D. "Rescuing the Gospel from Bishop Spong", LeaderU, <https://www.leaderu.com/orgs/probe/docs/spong.html> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).
- Cobb, J. B., Griffin, D. R. (1976). *Process Theology: An Introductory Exposition*. Westminster John Knox Press, Philadelphia.
- Comte-Sponville, A. (2023). *Cinsellik, Aşk ve Ölüm*. (Çev. C. Özatalay). İletişim, İstanbul.

- Culp, J. (2023). Panentheism. In Edward N. Zalta (Ed.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/panentheism/> (Erişim Tarihi: 31.03.2025)
- Cupitt, D. (2001). *Taking Leave of God*. SCM Press, London.
- Çil, A. (2012). "Rudolf Bultmann'ın Mitolojiden Arındırma Projesi ve Vahiy ile İlişkisi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, cilt 10, sayı 1, s.191-220.
- Çüçen, A. (2001). *Felsefeye Giriş*. Asa Kitabevi, İstanbul.
- Dandelion, P. (2008). *The Quakers: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, Oxford
- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species*. John Murray, London.
- Douglas J. D. (1990). *Cremation and the Idea of Immortality*. Bloomsbury Academic, London.
- Dölek, H. (2019). "Tanrı Tasavvurları". Atay, R. (ed.). *Din Felsefesi*. Lisans Yay., İstanbul.
- Dawes, G. W. (2002). "God Beyond Theism? Bishop Spong, Paul Tillich and the Unicorn". *Pacifica: Australasian Theological Studies*, 15(1), s.65–71.
- Death in Our Diocesan Family: The Rt. Rev. John Shelby Spong, VIII Bishop of Newark, <https://dioceseofnewark.org/content/death-our-diocesan-family-rt-rev-john-shelby-spong> (Erişim Tarihi: 29.05.2024).
- Doru, M. N. (2016). "Mevlânâ Celaledîn Rûmî ve Melâyê Cizîrî'nin Düşüncesinde Varlığın Kaynağı ve Varoluşun Sırrı Olarak Aşk", *Mukaddime*, Cilt 7, Sayı 1, s. 53–71.
- Douglas, T. (2004). *Understanding the Episcopal Church*. Morehouse Publishing, Harrisburg.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*, (Çev. Z.Z. İlkelen). Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Duygu, Z. ve Akalın K. (Ed.). (2018). *Kristoloji'ye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. Divan Kitap, İstanbul.
- Eliade, M. (2015). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. (Çev. M. Aydın), Kabalcı Yay., İstanbul.
- Ersoy, M. A. (2017) *Safahat*, (Yay. Haz. Prof. Dr. M. Kanar). Say Yayınları, İstanbul.
- Flew, A. ve Varghese, R.A. (2007). *There Is a God: How the World's Most Notorious Atheist Changed His Mind*. HarperOne, New York.
- Freud, S. (2019). *Bir Yanılsamanın Geleceğı*. (Çev. K. Şipal), Say Yay., İstanbul.
- Girard, R. (2020). *Dünyanın Kuruluşundan Beri Gizli Kalmış Sırlar*. (Çev. A. Berktaş), Alfa Yay., İstanbul.
- Girard, R. (2024). *Günah Keçisi*. (Çev. I. Ergüden), Alfa Yay., İstanbul.

- Gonçalves, C.V. (2024). “A Reason for Apatheism”, *International Journal for Philosophy of Religion*, Volume 95, s. 21–28.
- Goulder, M.D., Hick, J. (1983). *Why Believe in God?*. SCM Press, London.
- Henri, P. (1996). *Tabiatın Sistemi*, (ev. A. Yılmaz), Bilgesu Yay., Ankara.
- Hick, J. (1983). *Philosophy of Religion*. Prentice-Hall, New Jersey.
- Hick, J. (1989) *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent*. Palgrave Macmillan, London.
- Huxley, T. H. (1898). *Collected Essays*, Vol. V. Macmillan, London. s.236-239.
- Inscoc, J. C. (2008). *Race, War, and Remembrance in the Appalachian South*. University Press of Kentucky, Lexington.
- James, W. (2021). *Dinsel Deneyimin eřitleri İnsan Doğası Üstüne Bir İnceleme*, (ev. İ.H. Yılmaz), Pinhan Yay., İstanbul.
- Jaques, F. (2001). “Teolojik Önermelere Analitik Yaklaşım”, *Din Felsefesi Yazıları I*, (ev., Z. Özcan), Alfa Yay., İstanbul.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (ev. İ. Kuçuradi). Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kelly, J. N. D. (1978). *Early Christian Doctrines*, HarperOne, San Francisco.
- Kılıç, R. (2019). *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*. Ötüken Yay., İstanbul.
- Kierkegaard, S. (1941). *The Sickness Unto Death*. Princeton University Press, Princeton.
- King, M.L.J. (1963). *Why We Can't Wait*. Signet Books, New York.
- Kimball, B. A. (1986). *Orators & Philosophers: A History of the Idea of Liberal Education*. College Board Publications, New York.
- Kranz, W. (1994). *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*. (ev.: S.Y. Baydur), Sosyal yay., İstanbul.
- Lockhart, D. (2019). “The Spong–Cupitt Debate (1)” <https://www.douglaslockhart.com/wp-content/uploads/The-Spong-Cupitt-Debate-1.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).
- Lyles, J. C. (1987) “Spong and Wantland Tackle Differences”, Episcopal News Service., https://episcopalarchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=87077, (Erişim Tarihi: 02.05.2024)
- Masinambow, Y. (2023). “The Humanity (In and Through) of Jesus of Nazareth: An Analysis of the Thought of John Shelby Spong”. *Jurnal Ilmiah Tumou Tou*, Cilt 10, Sayı 2, ss. 97–107.
- Mein M. (2021). “Aydınlanma Felsefesinde Voltaire’in Yeri ve Osmanlı Aydınları Üzerinde Etkisi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 8, Sayı:1, s. 307-340.

- Nietzsche, F. (2003). *Şen Bilim*. (Çev. L. Özşar). Asa Yay., Bursa.
- Nock, A. D. (1938). *St. Paul*. Harper & Brothers, New York.
- Özyurt, C. “Marx’ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, Sayı 2, Aralık 2014. s. 207-240.
- Özkan, İ. (2017). *Felsefe Tarihi*. Alfa Yay., İstanbul.
- Paine, T. (2010). *The Age of Reason: Being an Investigation of True and Fabulous Theology*. Forgotten Books, London.
- Pemberton, G. (2022). Christianity’s next reformation, Part 4: John Shelby Spong’s ideas (Part 2). Medium. Erişim adresi: <https://graham-pemberton.medium.com/christianitys-next-reformation-part-4-john-shelby-spong-s-ideas-part-2-b6864a4bc4e3> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).
- Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B., Basinger, D. (ed.). (2013). *Din Felsefesi Seçme Metinler*. (Çev. R. Acar vd.). Küre Yay., İstanbul.
- Pike, J.A. (1964). *A Time for Christian Candor*. Harper & Row, New York.
- Pike, J. A. (1965). *If This Be Heresy*. Harper & Row, New York.
- Plantinga, A. (2000). *Warranted Christian Belief*. Oxford University Press. London.
- Platon. (2010). *Devlet*, (Çev. S. Eyüpoğlu ve M.A. Cimcoz), T.İ.B. Kültür Yay., İstanbul.
- Price, R. M. (2009). Review of Why Christianity Must Change or Die by John Shelby Spong. Robert M. Price Mindvendor. https://www.robertmprice.mindvendor.com/reviews/spong_change_or_die.htm (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).
- Powell, W. S. (2006). *The First State University: A Pictorial History of the University of North Carolina*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Russell, B. (1953). “What Is an Agnostic?” Erişim adresi: https://sceptis.net/eng/articles/id_5.php (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Russell, B. (1957). *Why I Am Not a Christian and Other Essays on Religion and Related Subjects*, (ed. Paul Edwards), Simon & Schuster, New York.
- Russell, B. (1986). “Am I An Atheist or an Agnostic?”, *On God and Religion*, (ed. Al Seckel), Buffalo: Prometheus, London.
- Robinson, J.A.T. (1950). *In the End, God...*, James Clarke & Co., London.
- Robinson, J.A.T. (1963). *Honest to God*, SCM Press, London.
- Robinson, J.A.T. (1973). *The Human Face of God*, SCM Press, London.
- Robinson, J.A.T. (1979). *Truth is Two-Eyed*, SCM Press, London.
- Schleiermacher, F. (2010). *On Religion: Speeches to Its Cultured Despisers*. (ed. R. Crouter). Cambridge University Press, Cambridge.

- Skirbekk, G., Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (Çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu), Kesit Yay., İstanbul.
- Smith, H. (2021) <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/john-shelby-spong-reverend-dead-b1923495.html> (Erişim Tarihi: 22.05.2024)
- Spencer, H. (2009) *First Principles*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Spinoza, B.D. (2023). *Ethica Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*. (Çev. Ç. Dürüşken), Alfa Yay., İstanbul.
- Spong, J.S. (1973). *Honest Prayer*. Seabury Press, New York.
- Spong, J.S. (1974) *This Hebrew Lord*. Harper & Row, New York.
- Spong, J.S. (1990). *Living in Sin? A Bishop Rethinks Human Sexuality*, HarperSanFrancisco, New York.
- Spong, J.S. (1991). *Rescuing the Bible from Fundamentalism Fundamentalism: A Bishop Rethinks the Meaning of Scripture*. HarperSanFrancisco, New York.
- Spong, J.S. (1992). *Born of a Woman: A Bishop Rethinks the Birth of Jesus*. HarperSanFrancisco, New York.
- Spong, J.S. (1994). *Resurrection: Myth or Reality? A Bishop's Search for the Origins of Christianity*. HarperSanFrancisco, San Francisco.
- Spong, J.S. (1996). *Liberating the Gospels*. HarperSanFrancisco, San Francisco.
- Spong, J.S. (1998). *Why Christianity Must Change or Die: A Bishop Speaks to Believers in Exile*. HarperSanFrancisco, New York.
- Spong, J.S. (2001). *A New Christianity for a New World: Why Traditional Faith Is Dying and How a New Faith Is Being Born*. HarperSanFrancisco, New York.
- Spong, J.S. (2001). *Here I Stand My Struggle for a Christianity of Integrity, Love, and Equality*, HarperCollins Publishers, New York.
- Spong, J.S. (2005). *The Sins of Scripture: Exposing the Bible's Texts of Hate to Reveal the God of Love*. HarperSanFrancisco, New York.
- Spong, J. S. (2006). Bishop Spong on God. ProgressiveChristianity.org. <https://progressivechristianity.org/resource/bishop-spong-on-god-2/> (Erişim Tarihi: 29.03.2025).
- Spong, J. S. (2007). *Jesus for the Non-Religious*. HarperOne. New York.
- Spong, J.S. (2009). *Eternal Life: A New Vision Beyond Religion, Beyond Theism, Beyond Heaven and Hell*. HarperOne, New York.

- Spong, J.S. (2014). Bishop Spong on God. Progressive Christianity.org. Erişim adresi: <https://progressivechristianity.org/resource/bishop-spong-on-god-2/> (Erişim Tarihi: 29 Mart 2025).
- Spong, J.S. (2015). "The Twelve Theses: A Call to a New Reformation," *Horizonte, Belo Horizonte*, vol. 13, no. 37, s. 112-162.
- Spong, J.S. (2018). *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today*. HarperOne, New York.
- Spong, J.S. (Ed.). (1987). *Consciousness and Survival: An Interdisciplinary Inquiry into the Possibility of Life Beyond Biological Death*. Institute of Noetic Sciences, Sausalito.
- Swinburne, R. (2001). *Tanrı Var Mı?*. (Çev. M. Akbaş), Arasta Yay., Bursa.
- Şimşek, İ. (2023). "Apateizm Nedir? Ne Değildir?", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 330-351.
- Tekin, M. (2004). "Tanrı Kavramı ve Toplumsal İzdüşümü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Selçuk Üniversitesi, Sayı 12, s. 476-492.
- The Archives of the Episcopal Church. (1987). "Panel Dismisses Charges Against Spong", Episcopal News Service. https://episcopalarchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=87204 (Erişim Tarihi: 02.05.2024)
- Thotty, M. H. (2022). "Hindu Kutsal Metni Bhagavat-Gita'da Bir Mistik Tavrı Olarak Bhakti Düşüncesi". *Apjir*, Cilt: 6, Sayı: 2.
- Tillich, P. (1951). *Systematic Theology Vol. I*. University of Chicago Press, Chicago.
- Tillich, P. (1954). *Love, Power, and Justice*. Oxford University Press, New York.
- Tillich, P. (1957). *Dynamics of Faith*. Harper & Row Publishers, New York.
- Tillich P. (2023). *Olmak Cesareti*. (Çev. F.C. Dansuk), OkuyanUs Yay., İstanbul.
- Topaloğlu, F. (2018). *Din Felsefesi Açısından Kutsal Anlatı*. Elis Yay., Ankara.
- Topaloğlu, A. (2001). *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*. Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Topaloğlu, A. "Teizm". *TDVİA*, C.40. İSAM Yayınları, Ankara.
- Veitch, A. (2018). "Doing battle with atheism," Baptist News Global, <https://baptistnews.com/article/doing-battle-with-atheism/>. (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).
- Voltaire, M. (1802). *Philosophical Dictionary*. Wynne and Scholey, Londra.
- Vorlander, K. (2022). *Felsefe Tarihi*. (Çev. M. İzzet, O. Saadeddin), Kapı Yay., İstanbul.
- Wadud, A. (1999). *Qur'an and Woman*. Oxford University Press, New York.
- Whitehead, A. N. (1929). *Process and Reality*. Macmillan, New York.

- Whitehead, A. N. (1978). *Process and Reality: An Essay in Cosmology*. (Ed. D. Ray Griffin and D.W. Sherburne). Free Press, New York.
- Wisnovsky, R. (2005). "İbn Sina ve İbn Sinacı Gelenek". P. Adamson ve R.C. Taylor (Ed.), *İslam Felsefesine Giriş*. Küre Yay., İstanbul.
- Witt, William G. (2009) "Flight From Transcendence: Bishop Spong's Doctrine of God", <https://willgwitt.org/bishop-spongs-doctrine-of-god/>. (Erişim Tarihi: 26 Mart 2025).
- Yasa, M. (2016). *Din Felsefesi Soru-Soru-Sonuç*. Elis Yay., Ankara.
- Yaran, C.S. (2022). *Din Felsefesine Giriş*. DEM Yay., İstanbul.
- <https://sites.google.com/site/spongfamilyhistory?utm> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).
- https://www.georgiaencyclopedia.org/articles/history-archaeology/ku-klux-klan-in-the-twentieth-century/?utm_source (Erişim Tarihi: 01.04.2025).
- <https://biblehub.com/isaiah/58-12.htm> (Erişim Tarihi: 22.05.2024)
- <https://www.episcopalarchives.org/church-awakens/exhibits/show/specialgc/john-hines> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).
- <https://news.vcu.edu/article/2023/12/rabbi-jack-spiro-former-harry-lyons-chair-of-judaic-studies-at-vcu-dies-at-age-90>. (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- https://www.britannica.com/topic/acolyte?utm_source (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- <https://generalconvention.org/about/?utm> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).
- <https://www.washingtonpost.com/archive/local/1992/12/29/deaths/419576d0-85eb-4771-9bb3-3c0ada8746fe/> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- https://www.britannica.com/topic/apartheid?utm_source (Erişim Tarihi: 01-04-2025).
- <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1984/tutu/facts/> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- <https://anglicanway.org/worship-wars-are-in-the-past-the-prayer-book-tradition-is-the-future/> (Erişim Tarihi: 06.04.2025).
- https://www.episcopalarchives.org/cgi-bin/ENS/ENSpress_release.pl?pr_number=98-2219&utm_source Erişim Tarihi: 07.04.2025).
- <https://www.harpercollins.com/blogs/authors/john-shelby-spong> (Erişim Tarihi: 22.05.2024).
- <https://www.spiritualityandpractice.com/book-reviews/view/16822/jesus-for-the-non-religious> (Erişim Tarihi: 22.05.2024).
- <https://plato.stanford.edu/entries/atheismagnosticism/#:~:text=William%20L,which%20is%20standard%20in%20philosophy> (Erişim Tarihi: 24.03.2025).
- <https://www.solas-cpc.org/apatheism-when-people-are-just-disinterested-ingod/#:~:text=It's%20not%20like%20they%20were,not%20that%20important%20to%20them> (Erişim Tarihi: 24.03.2025).

<https://graham-pemberton.medium.com/why-christianity-must-change-or-die-introduction-eeb7cba89ce9#:~:text=1,is%20%20a%20believer%20in%20exile>” (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

<https://progressivechristianity.org/resource/why-christianity-must-change-or-die-a-bishop-speaks-to-believers-in-exile/#:~:text=Spong%20refers%20to%20himself%20as,Spong%2C%20false%20tenets%20of%20Christianity> (Erişim Tarihi:25.03.2025).

<https://progressivechristianity.org/resource/charting-the-new-reformation-part-iii-the-twelve-theses/#:~:text=5,of%20Miracles> (Erişim Tarihi: 26.03.2025).

<https://graham-pemberton.medium.com/christianitys-next-reformation-part-4-john-shelby-spongsideaspart2b6864a4bc4e3#:~:text=Here%20I'm%20going%20to%20delve,by%20which%20he%20arrived%20there> (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

<https://morristowngreen.com/2021/10/18/he-pushed-us-to-speak-and-have-courage-bishop-john-shelby-spong-laid-to-rest-in-morristown/?utm> (Erişim Tarihi: 19.05.2025).

EK 1: KRONOLOJİK OLARAK SPONG'UN HAYATI

1931-1950: Erken Dönem ve Eğitim

16 Haziran 1931: John Shelby Spong, Kuzey Karolina'nın Charlotte kentinde doğdu. Ailesi, Spong'un dini ve ahlaki değerlerinin şekillenmesinde önemli rol oynadı.

1943: Spong, St. Peter Kilisesi'nin erkek korosuna katıldı ve aynı yıl babası vefat etti. Bu dönem, Spong'un kilise ile olan ilişkisini derinleştirdi.

1946: Robert Littlefield Crandall, St. Peter Kilisesi'nde rektör oldu ve Spong'a rehberlik etti. Bu, Spong'un dini liderlik yolculuğunda önemli bir dönüm noktası oldu.

1949: Spong, Chapel Hill Kuzey Karolina Üniversitesi'nde lisans eğitimine başladı. Burada felsefe ve din üzerine yoğunlaştı.

1952: Üniversiteden mezun oldu ve Joan Lydia Ketner ile evlendi.

1951-1960: İlahiyat Tahsili ve Papazlık Dönemi

1952: Virginia İlahiyat Semineri'nde pastoral eğitime başladı. Bu eğitim, Spong'un teolojik düşüncelerini derinleştirmesine yardımcı oldu.

1955: St. Joseph Kilisesi'nde papaz olarak görevlendirildi. Burada, pastoral çalışmalarını ve dini liderlik yeteneklerini geliştirdi.

1957: Calvary Kilisesi'nde papaz olarak atandı. Bu dönemde, toplumsal ve dini konularda daha aktif rol almaya başladı.

1961-1970: Irkçılıkla Mücadele ve Teolojik Gelişmeler

1965: St. John's Kilisesi'nde papaz olarak atandı ve ırkçılıkla mücadelede aktif rol aldı. Spong, sosyal adalet konularında kilise içi liderliğini pekiştirdi.

1969: Richmond, Virginia'daki St. Paul's Kilisesi'nde papaz olarak görev aldı. Bu dönemde, ırkçılık ve ayrımcılık karşıtı çalışmalarına devam etti.

1971-1980: Kadınların ve LGBTQ+ Bireylerin Kilisedeki Rolü

1974: İlk kadın akolit kabul edildi ve kadınların kilisedeki varlığı üzerine mücadeleye başladı. Spong, kadınların kilisede liderlik pozisyonlarına getirilmesi için çaba sarf etti.

1975: Newark Piskopos Yardımcısı olarak atandı. Bu, Spong'un dini liderlik kariyerinde önemli bir adımdı.

1976: Newark Piskoposu olarak görev yapmaya başladı. Bu görevde, LGBTQ+ bireylerin haklarını savunmaya başladı.

1979: Eşcinsellik üzerine kilise içi tartışmaları başlattı ve LGBTQ+ hakları konusunda önemli adımlar attı.

1981-1990: Eşcinsellik ve Teolojik Yenilikler

1981: Elizabeth Canham'ı kadın rahip olarak atadı. Bu, kadınların kilisede liderlik rolüne getirilmesinde önemli bir adımdı.

1989: Robert Williams'ı, Amerika'da açıkça eşcinsel olduğunu ilan eden ilk papaz olarak atadı. Bu, LGBTQ+ hakları konusunda önemli bir dönüm noktasıydı.

1991-2021: Akademik Çalışmalar ve Emeklilik

1991: *Rescuing the Bible from Fundamentalism* kitabı yayımlandı. Bu kitap, Spong'un teolojik düşüncelerini geniş bir kitleye ulaştırdı.

2000: Emekli oldu, ancak teolojik çalışmalarına ve yazılarına devam etti. Emeklilik dönemi boyunca da etkili olmaya devam etti.

2016: Son kitabı *Unbelievable: Why Neither Ancient Creeds Nor the Reformation Can Produce a Living Faith Today* yayımlandı.

12 Eylül 2021: John Shelby Spong vefat etti. Spong'un ölümünden sonra da etkisi ve mirası devam etti.

EK 2: KOİNONİA³⁷⁷ BEYANI

Spong, bu beyanı 1994 yılında, Piskoposlar Meclisi'ndeki tartışmalar sırasında yazmaya karar vermiştir. İnsan cinselliği üzerine gerçekleşen bazı tartışmalar ve muhafazakar bir karşı bildirinin mevcudiyetinden ötürü, kilisenin kapsayıcılığı koruyacak bir alternatif sunması gerektiğini hissetmiştir. Spong, bu beyanın kendi düşüncelerinin beyanı olacağını ve yalnız kalsa dahi bunu yayınlayacağını belirtmiştir. Beyan hem heteroseksüelliğin hem de homoseksüelliğin Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu ve ahlaki olarak aralarında bir farkın bulunmadığını savunmaktadır. Ayrıca, homoseksüel bireylerin sadık ve monogamik ilişkiler içinde olabilecekleri, bu ilişkilerin de Kilise tarafından kutsanması gerektiği ifade edilmektedir. Spong, bu bakış açısının hem teologlar hem de sıradan üyeler için geçerli olduğunu ve kilisenin bu bireylere tam destek vermesi gerektiğini savunmuştur. Beyan, başta otuz civarı piskopos tarafından imzalsansa da sonrasında bu sayı seksen sekize ulaşmıştır. Bu imzalar genellikle büyük şehirlerdeki piskoposlardan gelmiş ancak bu metin muhafazakar güney eyaletlerinden ve Texas'tan da sınırlı sayıda olsa da destek almıştır. Beyan, Kilisede muhafazakar tepkilere ve hatta yargılamalara neden olsa da birçok kişi tarafından daha kapsayıcı bir geleceğe yönelik adım olarak görülmüştür. Spong, bu beyanın sadece kendisinin ilkesel duruşu olmadığını, aynı zamanda liberal Hristiyanlar için birleştirici bir nokta olduğunu belirtmiştir.³⁷⁸

“Koinonia Beyanı

Newark Piskoposu Sayın John Shelby Spong tarafından yazılmıştır.

Piskoposlar Meclisi üyelerine ve onların aracılığıyla tüm kiliseye:

Biz, bu belgeyi imzalayan piskoposlar olarak, İnsan Cinselliği üzerine hazırlanan Pastoral Çalışma Belgesini oluşturan komiteye teşekkür etmek istiyoruz. Bu belge, çeşitli taslakları boyunca, kilisenin – üyelerinin hatırı sayılır bir kısmının yaşamlarını ve umutlarını doğrudan etkileyen – meselelerle yüzleşmesini zorunlu kılmıştır. Bu belge aynı zamanda, her zaman büyük korku, büyük yanlış anlama, yanlış bilgi ve büyük önyargıyla çevrili olan insan cinselliği konusunu ele alma konusunda inanç topluluğumuzu daha donanımlı hale getirmiştir.

Ayrıca bu Piskoposlar Meclisi'nin kolektif ruhunu ve farklılıklarımıza karşı duyduğumuz karşılıklı saygıyı takdir ediyoruz. Bu, kolektif ruhun anlamının bir parçasıdır.

Ancak farkındayız ki, bu meclisin tarih boyunca aldığı kararlar arasında idam cezası ve kürtaj gibi oldukça duygusal konular yer almakta ve Kilise, çoğunluğun ahlaki bir gündem olduğuna inandığı şeyleri

³⁷⁷ Koinonia (κοινωνία), Yunanca kökenli bir terim olup “paydaşlık”, “ortaklık”, “birliktelik” veya “cemaat içinde paylaşılan ruhsal birlik” anlamına gelir. Yeni Ahit'te genellikle Hristiyan topluluğunun Tanrı ve birbirleriyle olan ruhsal birlikteliğini ifade etmek için kullanılır (örneğin bkz. Elçilerin İşleri 2:42, 1. Korintliler 10:16). Spong'un hazırladığı “Koinonia Beyanı”nda bu kavram, Hristiyan topluluğu içindeki farklılıkların karşılıklı saygı çerçevesinde bir arada tutulmasını, ayrımcılığın yerine kapsayıcı bir ruhun benimsenmesini ifade eden teolojik ve etik bir temel olarak kullanılmıştır.

³⁷⁸ Spong, *HIS*, s. 384-414.

gerçekleştirmek için çeşitli ürün boykotları çağrısında bulunmuştur. Kadınların kilisenin tüm yaşamındaki rolü ve yeri konusundaki tartışmalarda, bu meclis, genel kongrenin kararını, yasaların gücü haline getirmek için anayasa ve kanunlarda değişiklik yapmıştır. Bu tür resmi eylemlerle bile, karşıt görüşlere sahip olanların bu meclisin kolektif ruhunu ihlal ettikleri ya da tanıklık etmeye ve vicdanlarına göre hareket etmeye devam etme haklarının olmadığına dair bir öneri hiç olmamıştır. Kolektif ruh, birbirimize saygı göstermeyi ve farklılıklarımızla birlikte yaşamayı kabul ettiğimiz anlamına gelmektedir. Hiçbir zaman, gerçekten var olmayan bir uzlaşmayı varmış gibi göstermek için birbirimizi giymeye zorladığımız bir deli gömleği olmamıştır.

“İnsan Cinselliği Üzerine Pastoral Öğreti” olarak adlandırılan şey üzerindeki tartışmada, kolektif ruhun daha kısıtlayıcı bir şekilde yorumlandığına dair ipuçları duyduk. Belki daha da önemlisi, Tanrı’nın sevgisinin daha fazlasını ve Kilisenin yargısının daha azını paylaşacaklarına güvenmeye başlayan bazı Hristiyan aile bireylerinden hayal kırıklığı sesleri duyduk. Bu hayal kırıklığı, büyük ölçüde, bu Meclisin değiştirilmiş bildiriye kabul etme eyleminin anlamını yorumlamaya çalışan basın raporlarından kaynaklanmıştır. Bu durum, bu Meclisin komitenin belgesiyle birlikte Güneybatıdaki bir grup piskopos tarafından hazırlanan ikinci bir bildiriye dolaşıma sokma kararından kaynaklanıyor gibi görünüyor. Bu bildirinin, komitenin özenle hazırlanmış çalışmasını kilisenin bazı üyelerinin artık dahil hissetmediği bir yere geri çektiği, geleneksel olmayan ilişkilerde yaşayanların Mesih’in Bedeninde bir yer bulma ya da hoş karşılanma beklentisini yitirdiği ve eşcinsel din adamlarının bu kilisede hala istenip istenmediğini sorguladığı yönünde bir algı oluşmuştur.

Bu nedenlerden dolayı, bu konvansiyona ve kiliseye, diyalogun bir parçası olarak bu bildirinin de farklı bir bakış açısıyla yapılması gerektiğini düşünüyoruz, böylece kimse bu meselelerde bir uzlaşımın gerçekten sağlandığını ya da yaşamımızın bu hayati alanında hiçbir değişiklik olmadığını düşünmesin.

Cinselliğin Tanrı’nın bir armağanı olduğuna inanıyoruz.

Bazılarımızın heteroseksüel, bazılarımızın ise homoseksüel yaratıldığına inanıyoruz.

Hem homoseksüelliğin hem de heteroseksüelliğin ahlaki olarak nötr olduğuna, her ikisinin de güzellik, onur ve bütünlükle yaşanabileceğine ve her ikisinin de yıkıcı bir şekilde yaşanma kapasitesine sahip olduğuna inanıyoruz.

Cinselliğin yıkıcı bir şekilde yaşandığı her yerde, kilisenin bu olumsuzluğa tanıklık etmesi gerektiğine inanıyoruz. Her türlü ahlaksız cinsel ilişkiye, sapkın cinselliğe, eşini onurlandırmayan cinselliğe veya bu ilişkiyi bağlılık ve sevgi içinde tutmayan cinselliğe karşıyız.

Evliliğin onurlandırılması gerektiğine ve evliliğin bir erkek ve bir kadının birbirine yapabileceği en yüksek insan bağlılık biçimini temsil ettiğine inanıyoruz. Evlilik yoluyla hem kocanın hem de karının kutsallığa çağrıldığına inanıyoruz.

Bekarlığın bazı Tanrı’ya inananlar için onurlu bir çağrı olduğuna ve hangi nedenle olursa olsun bekarlığı seçenlerin hem kiliseyi hem de sosyal düzeni zenginleştirecek armağanlara sahip olduklarına inanıyoruz. Ancak, kendilerini eşcinsel bireyler olarak tanıyan ve yalnız yaşamayı seçmeyen, bunun yerine sadık, tek eşli, bağlı, yaşam verici ve kutsal ilişkiler kuran kişilerin kutsanması gerektiğine de inanıyoruz. Bu çiftlere desteğimizi, manevi ilgimizi, dualarımızı ve uygun görülen herhangi bir biçimde tanımamızı sürdürmeye devam edeceğiz. Tanrı’nın gerçekten onların yaşamlarında mevcut olduğunu kabul ediyoruz.

Ayrıca, bu kilisenin atanmış rütbelerinin tüm vaftiz edilmiş Hristiyanlara açık olduğuna ve düzenli denetleme sürecimiz aracılığıyla nitelikli olanları belirleyeceğimize inanıyoruz. Kilisede eşcinsel din

adamlarının varlığının farkındayız. Onların bu kiliseye etkinlik ve dürüstlükle hizmet ettiğini ve etmeye devam ettiğine tanıklık ediyoruz. Bazıları bekar; çok daha fazlası bağlı ilişkiler içinde yaşamaktadır. Bugün bu kiliseye piskoposlar, rahipler ve diyakozlar olarak hizmet etmektedirler. Bu sıfatların her birinde kiliselerindeki toplulukların saygısını kazanmışlardır. Genel olarak eşcinsel nüfus gibi, eşcinsel din adamlarımızın birçoğu kentsel alanlara yönelmiştir, burada rahiplik görevini gerçekleştirmektedirler. Bazı kentsel alanlarda eşcinsel kişilerin sayısı toplam nüfusun %35'inden fazlasını oluşturmaktadır. Bu eşcinsel din adamları, zor görevlerde kahramanca ve başarılı bir şekilde çalışmaktadırlar. Kendi cinsel yönelimlerini kabul etme ve tanıma cesaretleri ve yaşamlarını eşleriyle birlikte sadakatle ve yaşam verici bir kutsallıkla yaşama tanıklıkları sayesinde, uzun süredir baskı altındaki, aşağılanan ve çeşitli dini otoriteler tarafından Tanrı'nın imajının bir şekilde kusurlu olduğu düşünülen insan topluluklarına hem Mesih'in umudunu hem de sevgisini getirmişlerdir.

Kilisenin bir parçası olarak onurlandırdığımız bu din adamlarına desteğimizi ve korumamızı taahhüt ediyoruz ve onları bekar ya da evli olsun, herhangi bir heteroseksüel rahibe uyguladığımızdan daha yüksek bir standartta tutmamaya devam edeceğiz.

Ayrıca, kanunlara göre, kilisenin atanmış rütbelerinde hizmet edecek uygun kişilerin seçiminin yalnızca piskoposların ayrıcalığı değil, tüm kilisenin bir sorumluluğu olduğunu kabul ediyoruz. Denetleme sürecimizin Mesih'in topluluğuna uygun bir örnek olduğu ortaya çıkan kişileri atamaya kendimizi taahhüt ediyoruz. Ancak yanlış anlaşılma olmasın hem yaşamlarımız hem de piskopos olarak deneyimlerimiz, Mesih'in topluluğu için uygun bir örneğin, eşcinsel yönelime sahip bir kişiyi dışlamadığına; sadakat ve hayat verici kutsallıkla bağlanmış bir ilişkide cinsel yönelimlerini yaşayan eşcinsel kişileri dışlamadığına dair bizi ikna etmiştir.

Bu Meclisin ve tüm kilisenin bilmesini istiyoruz ki, bu ilkeleri onaylamak dışında başka bir şekilde Mesih'e ve piskoposluk görevlerimize sadık kalamayız. İnsan cinselliği konusundaki bu diyalogun devam edeceğine inanıyoruz, çünkü hepimizin daha öğrenecek çok şeyi var. Ancak bu yorumları yalnızca bu Mecliste gelecekteki yanlış anlamaları önlemek için değil, aynı zamanda kendi yetersiz şekilde temsil etmeye çalıştığımız Mesih'in Bedeninin önemli bir kısmına umut mesajı göndermek için kamuoyuna açıklıyoruz.

Koinonia Beyanını İmzalayanlar³⁷⁹

1. Robert M. Anderson, Minnesota Piskoposu
2. George W. Barrett, Rochester Piskoposu, emekli; Los Angeles Yardımcı Piskoposu
3. Allen L. Bartlett, Jr., Pennsylvania Piskoposu
4. Lane Barton, Doğu Oregon Piskoposu, emekli
5. George E. Bates, Utah Piskoposu, emekli
6. Charles E. Bennison, Jr., Pennsylvania Piskoposu
7. Charles E. Bennison, Sr., Batı Michigan Piskoposu, emekli
8. Roger W. Blanchard, Güney Ohio Piskoposu, emekli
9. Frederick H. Borsch, Los Angeles Piskoposu
10. David C. Bowman, Batı New York Piskoposu
11. Edmond L. Browning, Başepiskopos, emekli

³⁷⁹ Bu listedeki unvanlar, piskoposun bu beyanı imzaladığı sırada sahip olduğu statüyü belirtmektedir.

12. John M. Burgess, Massachusetts Piskoposu, emekli
13. William G. Burrill, Rochester Piskoposu
14. John Harris Burt, Ohio Piskoposu, emekli
15. George L. Cadigan, Missouri Piskoposu, emekli
16. Sergio Carranza, Meksika Piskoposu
17. Otis Charles, Utah Piskoposu, istifa etmiş, Episkoposluk İlahiyat Okulu Dekanı
18. Stephen Charleston, Alaska Piskoposu, istifa etmiş
19. David R. Cochran, Alaska Piskoposu, emekli
20. Ned Cole, Orta New York Piskoposu, emekli
21. Daniel Corrigan, Colorado Piskoposu, emekli
22. Walter D. Dennis, Jr., New York Yardımcı Piskoposu
23. Robert L. DeWitt, Pennsylvania Piskoposu, emekli
24. Jane Holmes Dixon, Washington Yardımcı Piskoposu
25. Herbert A. Donovan, Jr., Arkansas Piskoposu, istifa etmiş, Episkoposlar Meclisi Sekreteri
26. Joe Morris Doss, New Jersey Koadjütör Piskoposu
27. A. Theodore Eastman, Maryland Piskoposu
28. William H. Folwell, Orta Florida Piskoposu, emekli
29. J. Gary Gloster, Kuzey Karolina Yardımcı Piskoposu
30. J. Clark Grew II, Ohio Piskoposu
31. Frank T. Griswold III, Chicago Piskoposu
32. Edwin F. Gulick, Jr., Kentucky Piskoposu
33. Sanford Z. K. Hampton, Minnesota Yardımcı Piskoposu
34. Barbara C. Harris, Massachusetts Yardımcı Piskoposu
35. Donald P. Hart, Hawaii Piskoposu
36. John Elbridge Hines, Başepiskopos, emekli
37. Harold A. Hopkins, Pastoral Gelişim Ofisi, Başepiskoposluk Personeli
38. George N. Hunt, Rhode Island Piskoposu
39. Robert W. Ihloff, Maryland Piskoposu
40. Carolyn Tanner Irish, Utah Piskoposu
41. James L. Jelinek, Minnesota Piskoposu
42. David E. Johnson, Jr., Massachusetts Piskoposu
43. Robert C. Johnson, Jr., Kuzey Karolina Piskoposu
44. Edward W. Jones, Indianapolis Piskoposu
45. Rustin R. Kimsey, Doğu Oregon Piskoposu
46. Chilton A. R. Knudsen, Maine Piskoposu
47. John M. Krumm, Güney Ohio Piskoposu, emekli
48. Edward L. Lee, Jr., Batı Michigan Piskoposu
49. A. Heath Light, Güneybatı Virginia Piskoposu
50. William H. Marmion, Güneybatı Virginia Piskoposu, emekli
51. Larry E. Maze, Arkansas Piskoposu
52. Coleman McGehee, Jr., Michigan Piskoposu, emekli

53. Jack M. McKelvey, Newark Yardımcı Piskoposu
54. Mary Adelia R. McLeod, Vermont Piskoposu
55. Rodney R. Michel, Long Island Yardımcı Piskoposu
56. James W. Montgomery, Chicago Piskoposu, emekli
57. Paul Moore, New York Piskoposu, emekli
58. James H. Ottley, Panama Piskoposu
59. Vincent J. Pettit, Albany Yardımcı Piskoposu
60. Quintin E. Primo, Jr., Chicago Yardımcı Piskoposu, emekli
61. Jose Antonio Ramos, Kosta Rika Piskoposu, istifa etmiş
62. Thomas K. Ray, Kuzey Michigan Piskoposu
63. Francisco Reus-Froylan, Porto Riko Piskoposu, emekli
64. David E. Richards, Orta Amerika Piskoposu, emekli
65. Walter C. Righter, Iowa Piskoposu, emekli
66. Hays Rockwell, Missouri Piskoposu
67. Catherine S. Roskam, New York Yardımcı Piskoposu
68. M. Thomas Shaw, Massachusetts Koadjütör Piskoposu
69. Richard L. Shimpfky, El Camino Real Piskoposu
70. Bennett J. Sims, Atlanta Piskoposu, Emeritus, emekli
71. Robert R. Spears, Jr., Rochester Piskoposu, emekli
72. John S. Spong, Newark Piskoposu
73. Daniel L. Swenson, Vermont Piskoposu, emekli
74. William E. Swing, Kaliforniya Piskoposu
75. Chester L. Talton, Los Angeles Yardımcı Piskoposu
76. Frank Jeffrey Terry, Spokane Piskoposu
77. Douglas E. Theuner, New Hampshire Piskoposu
78. Richard M. Trelease, Jr., Rio Grande Piskoposu, emekli
79. Frank H. Vest, Jr., Güney Virginia Piskoposu
80. Orris George Walker, Jr., Long Island Piskoposu
81. Leigh A. Wallace, Jr., Spokane Piskoposu, emekli
82. Arthur E. Walmsley, Connecticut Piskoposu, emekli
83. Catherine M. Waynick, Indianapolis Piskoposu
84. O'Kelley Whitaker, Orta New York Piskoposu
85. William W. Wiedrich, Chicago Yardımcı Piskoposu
86. Frederick B. Wolf, Maine Piskoposu, emekli
87. R. Stewart Wood, Michigan Piskoposu
88. Stewart C. Zabriskie, Nevada Piskoposu"³⁸⁰

Beyanı imzalayan 88 piskopostan 31'i o sırada (1994 yılında) emekli durumundadır.

³⁸⁰ Spong, *HIS*, s. 447-452.

EK 3: ON İKİ TEZ

On İki Tez, Spong'un çağdaş Hristiyanlık anlayışına yönelttiği radikal eleştirilerin özlü bir özetidir. 1998 yılında yayımlanan *Why Christianity Must Change or Die* adlı eserinin ilk bölümünde sunulan bu tezler, geleneksel Hristiyan inanç kalıplarının modern bilim, etik, tarihsel bilinç ve felsefi düşünce karşısında sürdürülemez olduğunu savunmaktadır. Spong, bu maddeler aracılığıyla hem Hristiyan teolojisinin temel dogmalarını sorgulamakta hem de daha içkin, kapsayıcı ve insani bir inanç biçimi çağrısında bulunmaktadır. “Yeni bir reform çağrısı” başlığıyla sunulan bu on iki tez, onun Tanrı, İsa, vahiy, mucize, diriliş ve dua gibi temel inanç unsurlarına yönelik post-teistik yaklaşımının yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu tezler yalnızca eleştirel bir dekonstrüksiyon değil, aynı zamanda çağdaş dünyada dinin nasıl yeniden anlamlandırılabilirliğine dair bir teolojik yeniden inşa girişimidir.

“Yeni Bir Reform Çağrısı

1. Tanrı'yı tanımlamanın bir yolu olarak teizm ölmüştür. Tanrı artık gökyüzünün üzerinde yaşayan, doğüstü bir güce sahip, zaman zaman insan tarihine müdahale eden ve ilahi iradeyi dayatan bir Varlık olarak inanılabilir bir biçimde anlaşılamaz. Bu nedenle, Tanrı hakkında bugün yapılan çoğu teolojik konuşma, Tanrı'yı tanımlamanın yeni bir yolunu bulmadıkça anlamsızdır.
2. Tanrı artık teist terimlerle anlaşılamadığına göre, İsa'yı teistik bir ilahın enkarnasyonu olarak anlamaya çalışmak anlamsızdır.
3. İnsanların günahla düştüğü mükemmel ve tamamlanmış yaratılışın kutsal hikayesi, Darwin öncesi bir mitoloji ve Darwin sonrası bir saçmalaktır.
4. Bakire doğum, biyolojik olarak kelime anlamında anlaşıldığında, İsa'nın geleneksel anlamdaki ilahiliğini imkansız kılmaktadır.
5. Yeni Ahit'in mucize hikayeleri, modern Newton sonrası dünyada, enkarnasyonla gelen bir Tanrı tarafından yapılan doğüstü olaylar olarak yorumlanamaz.
6. Çarmıhı, insanlığın günahları için bir kurban olarak görmek, ilkel Tanrı kavramlarına dayanan barbarca bir fikirdir ve reddedilmelidir.
7. Diriliş, Tanrı'nın bir eylemidir; İsa'yı Tanrı'nın anlamına yüceltmıştır. Bu nedenle, insanlık tarihinin içinde meydana gelen fiziksel bir canlanma olamaz.
8. Yükseliş hikayesi, üç katmanlı bir evren varsayımına dayanır ve bu nedenle modern Kopernik-sonrası uzay çağı kavramlarına tercüme edilemez.
9. Kutsal Yazılarda ya da taş tabletlere yazılmış bir dış, nesnel, açıklanır standart yoktur ki bu bizim etik davranışımızı her zaman yönlendirsın.
10. Dua, teistik bir ilaha insan tarihine belirli bir biçimde müdahale etmesi için yapılan bir talep olamaz.

11. Ölümden sonra hayat umudu, davranış kontrolü zihniyetinden, ödül ve ceza mantığından sonsuza dek ayrılmalıdır. Bu nedenle Kilise, davranışı yönetmek için suçluluk duygusuna dayanmayı bırakmalıdır.

12. Tüm insanlar Tanrı'nın suretini taşır ve her birine olduğu şekliyle saygı gösterilmelidir. Bu nedenle, birinin varoluşu (ırkı, etnik kökeni, cinsiyeti ya da cinsel yönelimi temel alınarak) reddedilme veya ayrımcılığın temeli olarak kullanılamaz.”³⁸¹

³⁸¹ Spong, (1998). *WCMCD.*; ayrıca bkz. Spong, *HIS*, s. 453-454.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hamit DALGALI
EĞİTİM DURUMU	
Lisans	Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlahiyat (2018-2021)
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (2022-2025)
Tez Konusu	John Shelby Spong'un Tanrı Tasavvuru
Yabancı Dil / Diller	İngilizce; Arapça
YAYINLAR	
Dalgali, H. (2024). "Tanrısal Emirler ve Yüce Amaçlar Adına: Antik ve Dini Anlatılardaki Suçların Meşrulaştırılması", A. Kırkan ve Y. Cengiz (ed.), <i>Mitoloji ve Sanat</i> . Mardin Artuklu Üniversitesi Yay., Mardin. ss. 126-135.	